

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
Πρόγραμμα Σπουδών Επιλογής:
ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Πτυχιακή Εργασία:
Της φοιτήτριας ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΜΟΣΧΟΥ

Θέμα:
ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»
και ο ιδρυτής του, γιατρός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

Επιβλέπων Καθηγητής:
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΑΡΙΤΟΣ

Συνεπιβλέπων καθηγητής:
ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΠΑΝΤΙΔΗΣ

Έτος Σπουδών: 5ο
Εκπαιδευτική Περίοδος: 2002 - 2003

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 7916/1
Ημερ. Εισ.: 11-12-2009
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΠΣΕ - ΜΕ
2003
ΜΟΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
Πρόγραμμα Σπουδών Επιλογής:
ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**Πτυχιακή Εργασία:
Της φοιτήτριας ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΜΟΣΧΟΥ**

**Θέμα:
ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»
και ο ιδρυτής του, γιατρός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ**

**Επιβλέπων Καθηγητής:
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΑΡΙΤΟΣ**

**Συνεπιβλέπων καθηγητής:
ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΠΑΝΤΙΔΗΣ**

**Έτος Σπουδών: 5ο
Εκπαιδευτική Περίοδος: 2002 - 2003**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ:.....σελ.3

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ.5

ΜΕΡΟΣ Α'

3. ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ:.....σελ.10

3.1. Τρόποι εξάπλωσης της φυματίωσης:.....σελ.11

3.2. Τα χαρακτηριστικά της νόσου:.....σελ.11

3.3. Η θνησιμότητα εξαιτίας της νόσου στην περίοδο της ακμής της:.....σελ.12

3.4. Οι πρώτες προσπάθειες καταπολέμησης της φυματίωσης:.....σελ.15

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ:.....σελ.18

4.1 Φυματίωση – «Πάθος Αρχοντικών»:.....σελ.18

4.2. Φυματίωση – «Νόσος Λαϊκή»:.....σελ.23

4.2.1 Ο Βόλος στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι.:.....σελ.23
Οι επικρατούσες συνθήκες υγιεινής

4.2.2 Εγκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας στη πόλη του Βόλου.....σελ.27

4.2.3: Η εργατική τάξη και η φυματίωση:.....σελ.29

ΜΕΡΟΣ Β'

5. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ – ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

Βιοί παράλληλοι:..... σελ.33

5.1 Η προσωπικότητα του Γιώργου Καραμάνη:..... σελ.41
Μέσα από τα γραπτά ανθρώπων που τον γνώρισαν

5.2 Σανατόριο:..... σελ.48

5.3 Το Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» σελ.50

5.3.1: Η αφορμή:..... σελ.50

5.3.2: Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας:.....σελ.51

5.3.3: Η περίοδο ακμής:σελ.52

5.3.4: Ένας ασθενής του σανατορίου διηγείται:	σελ.77
5.3.5 : Διαβάζοντας μια καρτέλα ασθενών του σανατορίου «Η Ζωοδόχος Πηγή»	σελ.79
5.3.6: Οι διάσημοι επισκέπτες του σανατορίου:	σελ.82
6. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ»:	σελ.86
7. Η ΕΙΚΟΝΑ ΑΛΛΩΝ ΣΑΝΑΤΟΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:	σελ.98
8.ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ – ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ» ΤΟ ΤΕΛΟΣ	σελ.103
9.ΕΠΙΛΟΓΟΣ:	σελ. 108
Η διαθήκη του Γιώργου Καραμάνη	
10. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:	σελ. 114

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην εποχή μας, η διατήρηση και η προβολή κάθε στοιχείου της τοπικής ιστορίας αποτελεί βασική ανάγκη για την πολιτιστική και τουριστική ανάπτυξη της κάθε περιοχής .

Η διάσωση της τοπικής ιστορίας και η μετάδοση στις επόμενες γενιές είναι καθήκον για τους παλαιότερους και αναμφισβήτητο δικαίωμα για τους νεότερους.

Η εφαρμογή προγραμμάτων πολιτιστικής διαχείρισης που θα έχουν ως στόχο την διατήρηση μνημείων, την αξιοποίησή τους και τη προβολή της ιστορίας τους, ιδιαίτερα σήμερα, ένα χρόνο πριν την διεξαγωγή των ολυμπιακών αγώνων στην χώρα μας γίνεται όλο και πιο απαιτητή.

Στη χώρα μας η βαριά πολιτιστική κληρονομιά της αρχαιότητας και η παγκόσμια αίγλη της θέτει σε δεύτερη μοίρα την προβολή της νεότερης ιστορίας και δη της νεώτερης τοπικής ιστορίας.

Η άνιση αντιμετώπιση όσο αφορά την πολιτιστική διαχείριση των δύο εποχών με οδήγησαν να επιλέξω το θέμα της πτυχιακής μου εργασίας μέσα από τις σελίδες της τοπικής μας ιστορίας.

Η εξομολόγηση ενός ανθρώπου που θυσίασε τα πέντε ομορφότερα και πιο δημιουργικά χρόνια της εφηβείας του στο βωμό της φυματίωσης, σέρνοντας τον εαυτό του από σανατόρια σε μεγάλες νοσοκομειακές μονάδες με οδήγησε σε μια από τις ομορφότερες πλαγιές του Πηλίου. Εκεί που σήμερα μέρα με τη μέρα χάνεται ένα κεφάλαιο της τοπικής μας ιστορίας.

Λίγο πριν φτάσουμε στα Χάνια, κρυμμένο μέσα στις οξιές, σε ένα απεριόριστης ομορφιάς φυσικό περιβάλλον, βρίσκεται ερειπωμένο το πρώτο σανατόριο ύψους στην Ελλάδα, το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή», όπως το ονόμασε στις αρχές του 20^{ου} αι. ο ιδρυτής του, γιατρός Γιώργος Καραμάνης.

Σήμερα ο χώρος μαρτυρίας χιλιάδων συνανθρώπων μας που προσεβλήθησαν από τη φυματίωση αλλά και ο αγώνας αυτού του ξεχωριστού επιστήμονα, του ανθρώπου που αφιέρωσε την ζωή του στον ανθρώπινο πόνο, βάζοντας ως μοναδικό του στόχο την θεραπεία από τη φυματίωση χάνεται μέσα στο χρόνο .

Σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη παρόμοια σανατόρια έχουν μετατραπεί σε συνεδριακούς χώρους, διατηρώντας παράλληλα και προβάλλοντας την ιστορία τους.

Αντίθετα το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» βρίσκεται εγκαταλελειμμένο και λεηλατημένο.

Ελάχιστοι είναι εκείνοι που φρόντισαν να μείνει ζωντανή η ιστορία.

Η εργασία αυτή σε αυτούς βασίστηκε.

Οφείλω λοιπόν ένα μεγάλο ευχαριστώ από καρδιάς:

Στην Μάγια Κούμουλου – Γαλανού, ανιψιά του γιατρού Γιώργου Καραμάνη, καθώς και στο σύζυγο της Δημήτρη – Ιωάννη Γαλανό για τη διάθεση του οικογενειακού αρχείου τους και για τις μαρτυρίες τους.

Στον Γιάννη Μουγογιάννη για τις μαρτυρίες, τη διάθεση του αρχείου του αλλά και γιατί πρώτος φρόντισε με τα γραπτά του να γνωρίσει στους νεώτερους τον Γιώργο Καραμάνη και το σανατόριο Πηλίου.

Στον Νίκο Τσακνή, έναν από τους σημερινούς ιδιοκτήτες του σανατορίου, για τις μαρτυρίες και τη διάθεση του αρχείου του.

Στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας για την διάθεση αρχείων και για τις πληροφορίες που μου προσφέρθηκαν από τη βιβλιοθήκη του Κέντρου.

Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους για την έρευνα στο αρχείο και στη βιβλιοθήκη του Γιώργου Καραμάνη.

Στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και σε όλη την ερευνητική ομάδα που εργάστηκε για την έκδοση του βιβλίου «Το Μαγικό βουνό του Γιατρού Καραμάνη», το οποίο αποτέλεσε πολύτιμο οδηγό αλλά και αφορμή για αυτήν την εργασία.

Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στους καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Χαράλαμπο Χαρίτο και Σταμάτη Παντίδη που με καθοδήγησαν και με ενθάρρυναν στην εκπόνηση της εργασίας.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο βουνό λοιπόν που σκιάζει την πόλη του Βόλου, το Πήλιο, τη δύσκολη εποχή των αρχών του 20^{ου}αι, ανάμεσα σε δύο παγκόσμιους πολέμους, εξελίχθηκε μια ιστορία που για μας τους νεότερους μοιάζει απίθανη.

Ένας ξεχωριστός ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ένας σπουδαίος γιατρός, προσφέροντας αφειδώς κάθε τι από τη ζωή του, κατάφερε να φέρει εις πέρας ένα δύσκολο έργο, απαλύνοντας έτσι τον ανθρώπινο πόνο και δίνοντας ελπίδα σε χιλιάδες άρρωστους, για περισσότερα από 50 χρόνια.

Ο Γεώργιος Καραμάνης, άνθρωπος διορατικός, προοδευτικός, με ανοικτό μυαλό και προ πάντων φιλάνθρωπος ακολουθώντας το «φως εκ των ένδον», «το φως της ψυχής του», όπως θα του γράψει ο Σικελιανός, αφιερώθηκε στον άνθρωπο, με θρησκευτική ευλάβεια, προσφέροντας στην επίτευξη των στόχων του ακόμη και αυτά, τα περιουσιακά του στοιχεία.

Ο Γιώργος Καραμάνης γιατρός, με απόλυτη συνείδηση της αποστολής του, τάχθηκε στον αγώνα κατά της φυματίωσης. Λειτουργήσε μέχρι το τέλος της ζωής του, σαν να είχε βάλει στοίχημα με την αρρώστια.

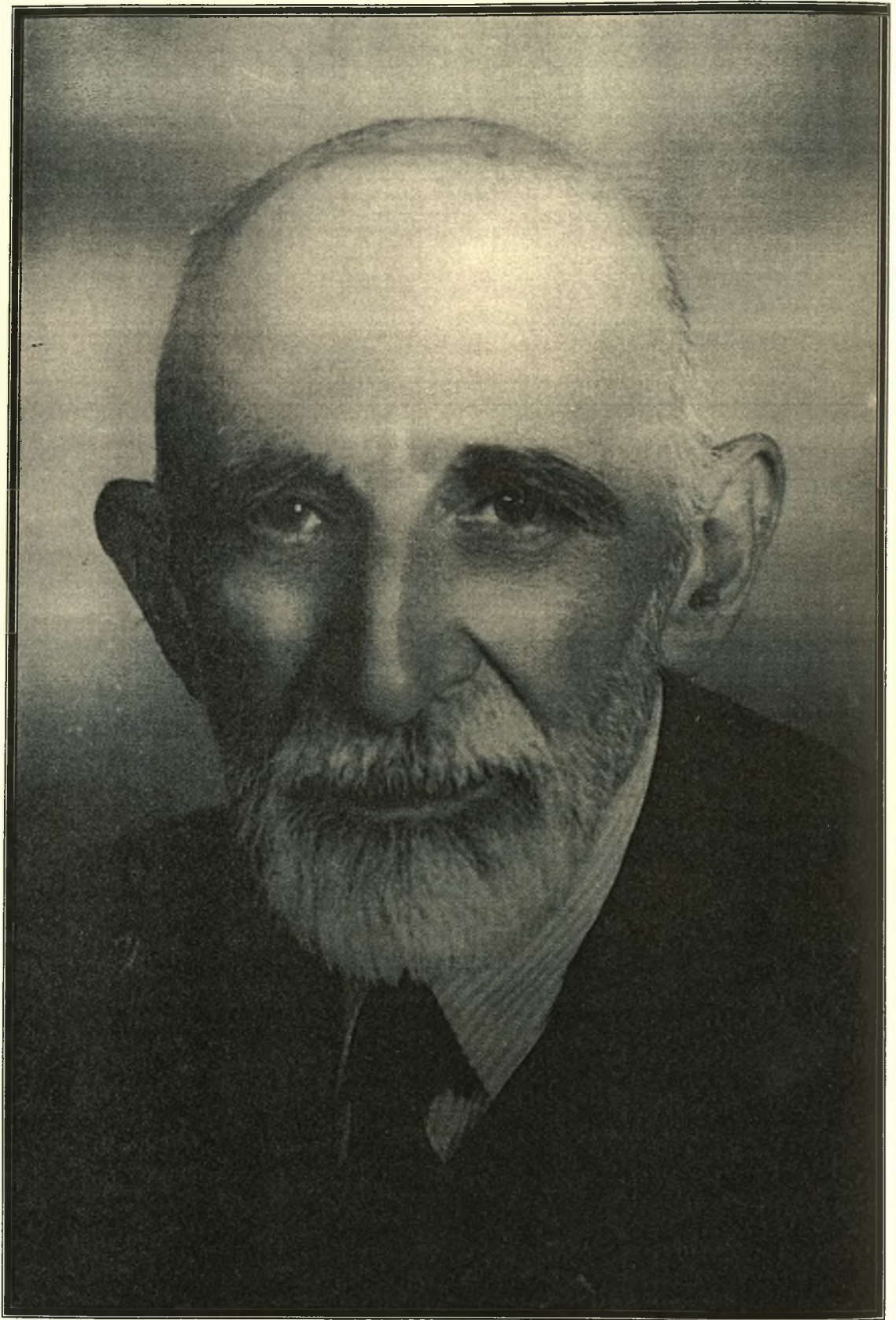
Έτσι την εποχή που το ελληνικό κράτος, με την αναληψία του είχε καταδικάσει σε θάνατο τους πάσχοντες από φυματίωση, ο Γιώργος Καραμάνης, με μόνη βοήθεια, αυτή της οικογένειάς του, δημιούργησε ένα πρότυπο σανατόριο στον Ελλαδικό χώρο, ένα σανατόριο εφάμιλλο αυτών που λειτουργούσαν από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα στην Κεντρική Ευρώπη, κατορθώνοντας να προσελκύσει ασθενείς από κάθε γωνιά της γης.

Ένας από τους γιατρούς, που παρακολούθησε το Β' συνέδριο για τη φυματίωση, το 1912, στο Βόλο, και επισκέφτηκε το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή», ο Γεώργιος Φωτάκης, ενθουσιασμένος από αυτό που συνάντησε στο βουνό, έγραψε στο βιβλίο επισκεπτών:

Της Κρυσταλίας το νερό
Του Ολύμπου τον αέρα
Με αφθονία σκόρπισε
Η φύσις εδώ πέρα.
Τα ζήλεψε ο Ασκληπιός
Και έστησε ένα θρόνο
Της δυστυχίας βάλσαμο
Ελπίδα για τον πόνο.

Ενώ ο γνωστός φυματιολόγος Μαρίνος Γερουλάνος, χαμένος στο δάσος του σανατορίου αναφώνησε: «Τι περίφημος τόπος. Εδώ και νεκροί ανασταίνονται».

Σε αυτό τον περίφημο τόπο λοιπόν ο Γεώργιος Καραμάνης έκανε σκοπό της ζωής του, τη θεραπεία της φυματίωσης. Η ιεραποστολική μορφή του φαντάζει μυθική, σπάνια για τα σύγχρονα δεδομένα.

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ

Αρχείο Μάγias Κούμουλου - Γαλανού

Σκοπός, δικός μας σε αυτήν την εργασία δεν είναι φυσικά η ιστορική τεκμηρίωση του έργου του Γεωργίου Καραμάνη. Αυτός ο τομέας ανήκει σε άλλους, στους ιστορικούς.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η προβολή της προσωπικότητας και του έργου του .

Στην σκληρή εποχή της εμπορευματοποίησης των πάντων ακόμη και αυτού, του ύψιστου αγαθού της υγείας, η θύμηση ενός ανθρώπου που «σπατάλησε» το μεγαλείο της ψυχής του αλλά και κάθε υλικό αγαθό που του ανήκε, προσφέροντας τη ζωή σε χιλιάδες συνανθρώπους του, αποτελεί ένα φωτεινό παράδειγμα . Ο Γιώργος Καραμάνης θα μπορούσε να ακολουθήσει το δρόμο του ακαδημαϊκού, επέλεξε όμως να ζήσει σε μια από τις πιο ψηλές πλαγιές του Πηλίου ταγμένος στους ασθενείς του, προσφέροντας τη γαλήνη στην διαταραγμένη ψυχή τους.

Η εργασία αυτή θα έχει δύο μορφές. Την έντυπη και την ηλεκτρονική.

Στην έντυπη μορφή της, μέσα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, την έρευνα σε αρχεία εφημερίδων, στα Γενικά αρχεία του Κράτους αλλά και σε αρχεία της οικογένειας του γιατρού και άλλων ιδιωτών που είχαν την ευαισθησία να τα περισώσουν, επιλέχθηκαν και παραθέτονται εκείνα που μπορούν να συνθέσουν την εικόνα της εποχής και να μας δώσουν έγκυρες πληροφορίες για τη ζωή του γιατρού, για την προσωπικότητά του, για τη λειτουργία του σανατορίου και για την απήχηση του έργου του.

Έτσι λοιπόν και αφού δεν υπάρχει ένας οργανωμένος μουσειακός χώρος αφιερωμένος στο γιατρό Γιώργο Καραμάνη, ένας μουσειακός χώρος που ο ίδιος με τη διαθήκη του φροντίζει να δημιουργηθεί, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει βρει εφαρμογή, η ηλεκτρονική μορφή της εργασίας φιλοδοξεί να πάρει τη θέση μιας μουσειοσκευής που με τη απλή μέθοδο του power point θα δίνει τις πρώτες πληροφορίες για τη ζωή του ιατροφιλόσοφου Γιώργου Καραμάνη και του δημιουργήματός του, του Σανατορίου «Η Ζωοδόχος Πηγή».

Μέσα από την προβολή του έργου του Γιώργου Καραμάνη προβάλλεται η τοπική ιστορία, αλλά και μια σειρά ανθρώπινα χαρακτηριστικά που έχουν εκλείψει στις μέρες μας, όπως ο αλτρουισμός, ο αλληλοσεβασμός, η σύνεση, η σοφία, η ανιδιοτέλεια, η αγάπη, το όραμα, ο πόθος για πρόοδο, ανάπτυξη, δημιουργία.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε δύο ενότητες:

Στη πρώτη ενότητα δίνονται πληροφορίες σχετικά με τη φυματίωση, τα σανατόρια και τις συνθήκες διαβίωσης κυρίως της εργατικής τάξης, στα μεγάλα αστικά, βιομηχανικά κέντρα των αρχών του αιώνα που συντελούσαν στην εξάπλωση της ασθένειας και καθιστούσαν αναγκαία τη λειτουργία των σανατορίων.

Οι πληροφορίες στα θέματα της φυματίωσης και των σανατορίων αντλούνται από την Μεγάλη Ελληνική εγκυκλοπαιδεία. Επιλέχθηκε η συγκεκριμένη πηγή διότι γράφτηκε την περίοδο του μεσοπολέμου, δηλαδή την περίοδο της μεγάλης έξαρσης της φυματίωσης και της ακμής

του σανατορίου Πηλίου η «Ζωοδόχος Πηγή». Όσο αφορά τις συνθήκες διαβίωσης στα μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα χρησιμοποιείται ως παράδειγμα ο Βόλος, αφού είναι από τις πόλεις που παρουσιάζουν τα περισσότερα θύματα της αρρώστιας. Στόχος αυτής της ενότητας να δοθούν οι διαστάσεις της φυματίωσης την εποχή της λειτουργίας του Σανατορίου Πηλίου και να δημιουργηθεί το κλίμα μέσα στο οποίο λειτούργησε ο Καραμάνης.

Στο δεύτερο μέρος καταθέτονται στοιχεία από τη ζωή του Γιώργου Καραμάνη και από τη λειτουργία του Σανατορίου «η Ζωοδόχος Πηγή» από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του έως το τέλος. Ένα τέλος που ήρθε παράλληλα. Ο θάνατος του Γιατρού σήμαινε και το τέλος της λειτουργίας του σανατορίου. Σε αυτό το κεφάλαιο καταθέτονται ως επί το πλείστον μαρτυρίες ατόμων που έζησαν δίπλα στο γιατρό, άρθρα εφημερίδων, στοιχεία αρχιτεκτονικών μελετών που πραγματοποιήθηκαν για το σανατόριο και αρχειακό υλικό που φυλάσσουν τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, η οικογένεια του γιατρού και ιδιώτες που εκτίμησαν το έργο του.

Ο Γ. Καραμάνης και ο Κ. Κούμουλος

Αρχείο Μάγιας Κούμουλου - Γαλανού

ΤΟΥ ΦΥΜΑΤΙΚΟΥ ΝΕΟΥ¹

Μάνα μου του στήθους μι πουνεί κι αναστινάζου

Τούτονι του χρόνου, μάνα μου, δεν τουν ιβγάζου.

Μάνα μου τόπαν οι γιατροί, πως έχου φθίση

Αχ! Αυτός ου έρημους ου βήχας, θα μι πνίξει.

Σα μ-πιθάνου βρε μανούλα, πες του στη γειτονοπούλα

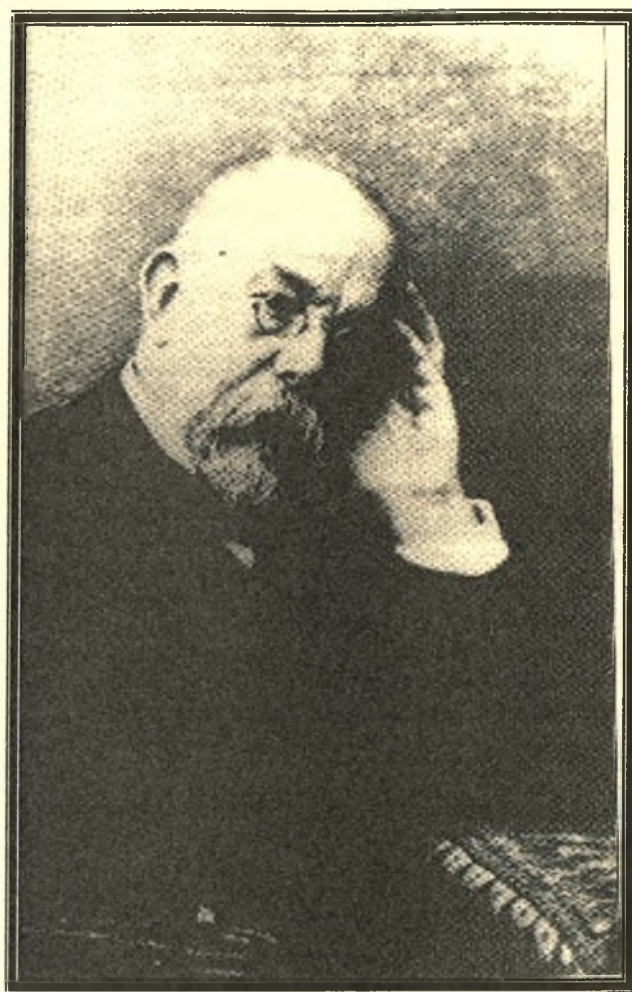
Πες της πως γι' αυτή πιθαίνου,κι στουν Άδη κατιβαίνου.

Να μι πλύνει να μ'αλλάξει, του κουρμάκι μου να κλάψει

Και στου τάφου μου τη πλάκα, να γράψει γράμματα μι δάκρυα

Ιδώ είναι ένας απουθαμένους, απ' αγάπη ου καημένους

¹ Αποστολία Νάνου – Σκοτεινώτη, ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΙΝΙΤΣΑΣ, Μακρινίτσα 1990

Ο Ρόμπερτ Κωχ

3. ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ

Ξεκινώντας αυτή την εργασία θεωρώ σκόπιμο να γνωρίσουμε ορισμένα στοιχεία σχετικά με την ασθένεια που μαστιζε μεγάλα μέρη πληθυσμού τουλάχιστον μέχρι το 1950 και που η έξαρσή της στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} έφερε σε δεινή κατάσταση όλη τη χώρα.

Η μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια αναφέρει στο θέμα «Φυματίωσης» τα εξής:

Η ανά την οικουμένη μάλλον διαδεδομένη και φονικωτέρα λοιμώδης νόσος, η προσβάλουσα πάντα τα μέρη και όργανα του σώματος, ιδιαίτερα τους πνεύμονας. Παράγωγον αίτιον της νόσου είναι το βακτηρίδιον της φυματιώσεως, όπερ ανεκαλύφθη το 1882 υπό του Κωχ και ευρίσκεται εν αφθονία ου μόνου εν ταις φυματικαίς εστίασι, αλλά και εν τοις εκκρίμασι των διαφόρων οργάνων, ιδία δε εν τοις πτυέλοις των φθισικών...²

² ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΔ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

3.1. Τρόποι εξάπλωσης της φυματίωσης:

...Κυριωτέρα πηγή της δια του βακτηριδίου της φυματίωσης μόλυνσης του ανθρώπου είναι οι πάσχοντες εκ φυματίωσης των πνευμόνων, δηλαδή της συνηθεστέρας μορφής της νόσου, οίτινες, αποχρεμπτόμενοι και απροσέκτως διασπείροντες τα πτύελα αυτών, τα ενέχοντα απειροπληθή βακτηρίδια της φυματίωσης, καθίσταται η κύρια αιτία της μεταδόσεως της νόσου. Τα πτύελα αυτά αποριπτόμενα που, ιδία κατά γης και ξηραιόμενα, δύναται ευκόλως να μεταβληθώσιν εις κόνιν, και είτε δια ρεύματος αέρος, δια του ξηρού σαρώματος ή «ξεσκονίσματος» να αιωρηθώσιν εις τον αέρα και να εισέλθωσιν εις τον πνέυμανα δια του εισπνεομένου αέρος. Ιδίως ο κουνιορτός ανήλιων ή σκοτεινών δωματίων, εντός των οποίων διέμενον φθισικοί πτύοντες κατά γης, είναι λείαν επικίνδυνος, ως και η κόνις πτυέλων τοποθετηθέντων επί ρινομάκτρων, ενδυμάτων, ταπήτων κλπ. Κυρίως όμως τα μικρόβια δύναται να μεταδοθώσι δια των σταγονιδίων, άτινα εκπέμπονται από του στόματος των πασχόντων κατά το βήχα ή το πτέρνισμα.

Το σταγονίδια ταύτα, εκτινασσόμενα από το στόμα του ασθενούς δύναται να αιωρηθώσιν επί 5 – 6 ώρας και να εισπνευθώσι μετ' αυτού υπό υγιών να επιφέρωσι την νόσον. Τιοούτον σταγονίδιον ευρέθη περιέχον 500 περίπου βακτηρίδια. Τα σταγονίδια ταύτα είναι λείαν επικίνδυνα, προ πάντων για τα μικρά παιδιά...³

...Κατά ταύτα η φυματίωσις είναι ουχί κληρονομική αλλ' επέρχεται εκ μόλυνσεως δια του φυματιώδους βακτηριδίου. Οπωσδήποτε όμως και αν εισέλθη το μικρόβιον εν τω οργανισμώ, φέρεται τούτο συνηθέστατα προς τον πνεύμονα, όπου κατ' έξοχήν εντοπίζεται (90%) σπανιώτερον δε εις το έντερον ή άλλα όργανα...

3.2. Τα χαρακτηριστικά της νόσου:

... Συνήθως άρχεται υπούλως... Ως τα πολλά την προσοχήν του αρρώστου και των περι αυτόν προσελκύει η καταβολή των δυνάμεων και το αίσθημα της κοπώσεως, ο μικρός πυρετός και η βηξ, η αναιμία ή ο επανειλημμένος δήθεν βρογακός κατάρρους εκ ψύξεως, άτινα πολλάκις γίνονται έκδηλα μετά βαρείας κοπώσεως, εξαντλητικά νοσήματα, καταχρήσεις κλπ. Ουχί σπανίως εκ διαβρώσεως των τοικωμάτων των αγγείων κατά την τήξιν των φυματίων, εις ταύτα επιπροστίθεται και αιμοπτυσία...

... άλλα και η ψυχική των ασθενών κατάστασις δεν μένει ανεπηρέαστος. Πολλοί τούτων καθίστανται ευερέθιστοι ή μελαγχολικοί, αλλ' ευτυχώς το πλείστον διατηρεί την αισιοδοξίαν μέχρι και αυτών έπι τελευταίων στιγμών της ζωής...⁴

³ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΔ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

⁴ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΔ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

Ο Ρόμπερτ Κωχ ως «νέος Άγιος Γεώργιος»

«Η ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση», εφημ. Καθημερινή, Επτά ημέρες 24/1/2002.

3.3. Η θνησιμότητα εξαιτίας της νόσου στην περίοδο της ακμής της και τα αίτια εξάπλωσης:

... η εκ ταύτης θνητότης είναι μεγίστη καθ' άπασαν την οικουμένην. Ούτως εν Αγγλία εξικνείται εις 9,5 επί 10.000 κατοίκων, εν Γερμανία εις 9 περίπου, εν Ιταλία εις 12 εν Ελβετία εις 13,5, εν Γαλλία εις 16,5. **Εν Ελλάδι αυτή εν γένει επιφέρει κατ' έτος περί 20.000 θανάτους. Η εξ αυτής θνητότης ήτο κατά μεν το 1925 15,99, το 1926 16,11 το 1927 17,19, το 1928 16,83 και το 1929 17,22.** Ολιγώτερα η εκ νόσου θνητότης είναι εν Δανία και Ολλανδία, μείζων δ' εν Βουλγαρία (το 1928 30,12, το 1929 28,7)...

... Εν Ελλάδι η νόσος, γνωστή από αρχαιοτάτων χρόνων, ήρξατο επεκτεινόμενη κυρίως από της εποχής της τουρκοκρατίας και επέφερε μεγάλας καταστροφάς εις ολοκλήρους οικογένειας...

... Μετά την ανεξαρτησία η προσεύλευση εις τας πόλεις, ιδίως τη πρωτεύουση, μεγάλου αριθμού κατοίκων εκ της υπαίθρου χώρας και η απασχόλησις κατόπιν εντός εργαστηρίων, βιομηχανικών καταστημάτων, η φοίτησις των παιδιών εις σχολεία υπό συνθήκας ελαχίστα υγιεινάς ηυνόησε την με-

τάδοσιν της νόσου, κυρίως δια την άγνοϊαν της νόσου και έλλειψιν πάσης απ' αυτής προφυλάξεως. Από τούτων, κατόπιν δε και από των εις Αμερικνήν μεταναστών, επισιτρεφόντων εις τας εστίας των, και των υπό συνθήκας ήκιστα ευνοϊκάς εγκατασταθέντων προσφύγων κτλ .η νόσος διεσπάρη ανά πάσαν σχεδόν τη χώραν. Ακριβώς δε εις την έλλειψιν πάσης φροντίδος κατά της νόσου και τους όρους, υφ' ους διαβιούσιν αι πτωχαί τάξεις (υποσιτισμός, ανθυγιειναί κατοικίαι, υπερκόπωσης) οφείλεται ότι η νόσος εν Ελλάδι προσέλαβε την μορφήν εκτεούς επιδημίας, μαστιζούσης δεινώς την χώραν. Μείζων ιδία επέκτασις ταύτης απαντάται εν Αττικής, εν Θεσσαλονίκη, εν Καβάλα, η δ' εξ αυτής θνητότης ανέρχεται ετησίως εις 20.000.

Κατά το διάστημα 19 ετών (1890 – 1908)⁵ υπολογίζεται ότι εκ ταύτης εξωλοθρεύθη πληθυσμός αναλογών προς τον πληθυσμόν των Αθηνών, της πρωτευούσης της Ελλάδος, καθ' α σημειοί ο Β. Πατρικιος, όστις υπολογίζων την αξίαν εκάστου ατόμου εις 4.000 δραχμών. Αλλά και σήμερα,, δυστυχώς, ουδόλως μετήλλαξαν αι συνθήκαι αφού επί μακρόν ουδέν κατά της νόσου ελαμβάνετο μέτρον και τα θύματα της καταστάσεως της ελληνικής κοινωνίας οσημέραι επληθύνοντο, μέχρις ου ο κατά το 1906 ιδρυθείς «Πανελληνιος σύνδεσμος κατά της φυματιώσεως» αναλαμβάνει ενεργώς τον αγώνα κατά της νόσου. ⁶

Εξώφυλλο από τον κανονισμό, θέματα εισηγηται
του Α' Ελληνικού κατά της φυματιώσεως συνεδρίου, Αθήνα, Μάιος 1908

Αρχειο Νικολάου Γ. Τσακνή. Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη

⁵ 1908: έτος ιδρύσεως του σανατορίου «Η Ζωοδόχος Πηγή»

⁶ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΔ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

ΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΦΘΙΣΕΩΣ

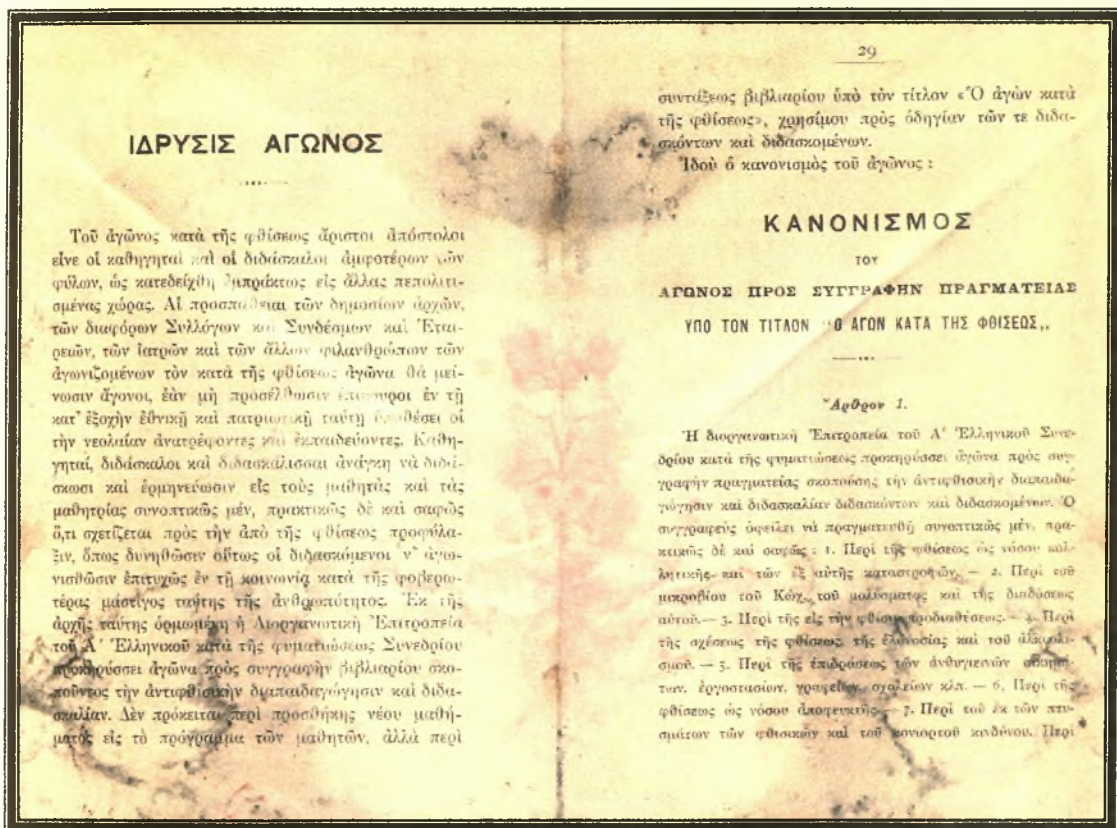
- 1) Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποθνήσκουν κάθε χρόνον δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι ἀπὸ φθίσεως.
Ἡ φθίσις εἶναι ἡ συχνότερα καὶ χειρότερα ἀσθένεια τῶν ἀνθρώπων, προσβάλλει ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ σώματος καὶ πρὸ πάντων τοὺς πνεύμονας. Ὅτε ὁ πλούσιος οὐτε ὁ πτωχός, οὐτε ὁ νέος οὐτε ὁ γέρον εἶναι προφυλαγμένοι ἀπὸ τὴν φθίσειν.
- 2) Ἡ φθίσις εἶναι κολλητικὴ προέρχεται ἀπὸ μικροβίον, τὸ ὅποιον ὑπάρχει κατὰ ἑκατομύρια εἰς τὰ φλέγματα τῶν φθισικῶν. Ὁ κίνδυνος λοιπὸν δι' ὅλους μας εἶναι πολὺ μεγάλος, διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχουν τριάκοντα χιλιάδες περίπου φθισικοί.
Τὸ μικροβίον τῆς φθίσεως μεταδίδεται ἀπὸ τοὺς ἀρρώστους εἰς τοὺς ὑγιεῖς κυρίως μὲ τὰς μικρὰς παγόντας, αἱ ὁποῖαι φεύγουν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ φθισικοῦ, ὅταν ὀμιλῇ, βήχῃ ἢ πτερνίζεται. Αἱ σταγόνες αὗται περιέχουν πλῆθος μικροβίων, εἰσέρχονται διὰ τῆς ἀναπνοῆς εἰς τὸν ὄργανισμὸν καὶ μεταδίδουν τὴν φθίσειν.
Ὅταν ὁ φθισικὸς πτύη κατὰ γῆς ἐντὸς τῶν δωματίων, τὰ φλέγματά του ξηραίνονται, γίνονται σκόνη, ἡ ὁποία σηκώνεται ὅταν σκουπίζωμεν μὲ στεγνὴν σκουπῆν, ἢ πινάξωμεν ἢ ξεσκονίζωμεν. Καὶ ἡ σκόνη αὕτη μεταδίδει τὴν φθίσειν.
- 3) ~~Τὰ φλέγματα τῶν φθισικῶν εἶναι ἡ μεγαλύτερος ἔχθρος τῆς ἀσθενείας. Ἐπιπέττει λοιπὸν κανεὶς οὐτε εἰς τὸ πάτωμα, οὐτε εἰς τοὺς τοίχους, οὐτε εἰς τὸ μανδύλιον. Πίπτει εἰς τὰ δοχεῖα τὰ προωρισμένα ἐπίτηδες διὰ τὰ φλέγματα («τὰς πνευλιστράς»), ἀφ' ὧν τὰς γεμίσετε μὲ νερόν. Ἄδειάζετε δὲ κατόπιν αὐτὰς εἰς τὸν ἀπόπατον.~~
- 4) Κρατεῖτε τὸ μανδύλιον ἐμπρὸς εἰς τὸ στόμα, ὅταν βήχετε ἢ πτερνίζεσθε.
Προπαθήσετε νὰ μὴ σηκώνεται σκόνη εἰς τὰ δωμάτια. Μὴ σκουπίζετε ποτὲ μὲ στεγνὴν σκουπῆν, ἀλλὰ πάντοτε μὲ βρεγμένην, ἢ καλλίτερον πλύνετε τὸ πάτωμα μὲ βρεγμένα πανιά. Ἀποφεύγετε τὸ τίναγμα καὶ τὸ ξεσκόνισμα μὲ τὸ πτερόν.
Βράζετε τὸ γάλα καλὰ. Προφυλάσσετε τὰ φαγητὰ καὶ ὅλα τὰ τρώφιμά σας ἀπὸ τὴν σκόνην καὶ τὰς μύγας.
- 5) Μὴ ἀλλάζετε χωρὶς λόγον κατοικίαν κάθε χρόνον καὶ μὴ ἐνοικιάζετε τὰς νέας σας κατοικίας χωρὶς νὰ τὰς ἀπολυμάνετε.
Ἐξετάζετε τὴν ὑγιεινὴν τῶν ὑπαλλήλων, ἐργατῶν καὶ ὑπηρετῶν σας μήπως πάσχουν ἀπὸ φθίσεως. Μὴ φορεῖτε ξένα μεταχειρισμένα ἐνδύματα χωρὶς νὰ τὰ ἀπολυμάνετε.
- 6) Ἀποφύγετε ὄλων τῶν εἰδῶν τὰς καταχρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀδυνατίζουν τὸ σῶμα, τοὺς πολλοὺς κόπους καὶ πρὸ πάντων τὰ πύρρα καὶ τὸ κρασί. Οἱ μέθυσοι προσβάλλονται εὐκολώτατα ἀπὸ φθίσειν.
- 7) Ἡ φθίσις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς θεραπεύεται μὲ καθαρὸν ἀέρα, καλὴν τροφὴν καὶ ἀνάπαυσιν. Μὴ σας κελοῦν οἱ ἀγῆρται καὶ σὰς τρώγουν τὰ λεπτὰ σας, ὅτι ἔχουν ἄλλο φάρμακον καλλίτερον.
- 8) Οἱ φθισικοὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπανδρεύωνται. Αἱ φθισικαὶ δὲ δὲν πρέπει νὰ ζυγαίνουσι τὰ παιδιὰ τῶν οὐτε νὰ τὰ κρατοῦν κοντὰ τῶν.
- 9) Ὁ φθισικὸς πρέπει νὰ κοιμᾶται μόνος εἰς χωριστὸν κρεβάτι καὶ μάλιστα εἰς χωριστὸν δωμάτιον καλὰ σκιασμένον καὶ μὲ ἀνιχνιτὸν παράθυρον. Νὰ ἔχῃ ἰδιαίτερα ποτήρια, μαχαίρια, πηροῦνια, κουτάλια, συνδόνια καὶ ἀσπράρρουχα.
- 10) Ὅπου εἰσέρχεται ὁ ἥλιος καὶ ὁ καθαρὸς ἀῆρ, ὅπου ὑπάρχει μεγάλη καθαριότης ἐκεῖ οἱ ἀσθενεῖς δὲν προσβάλλονται ἀπὸ φθίσειν.

Ο Δωδεκάλογος κατὰ τῆς Φθίσεως

Αρχειο Νικολάου Γ. Τσακνῆ, Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη

3.4.Οι πρώτες προσπάθειες καταπολέμησης της φυματίωσης:

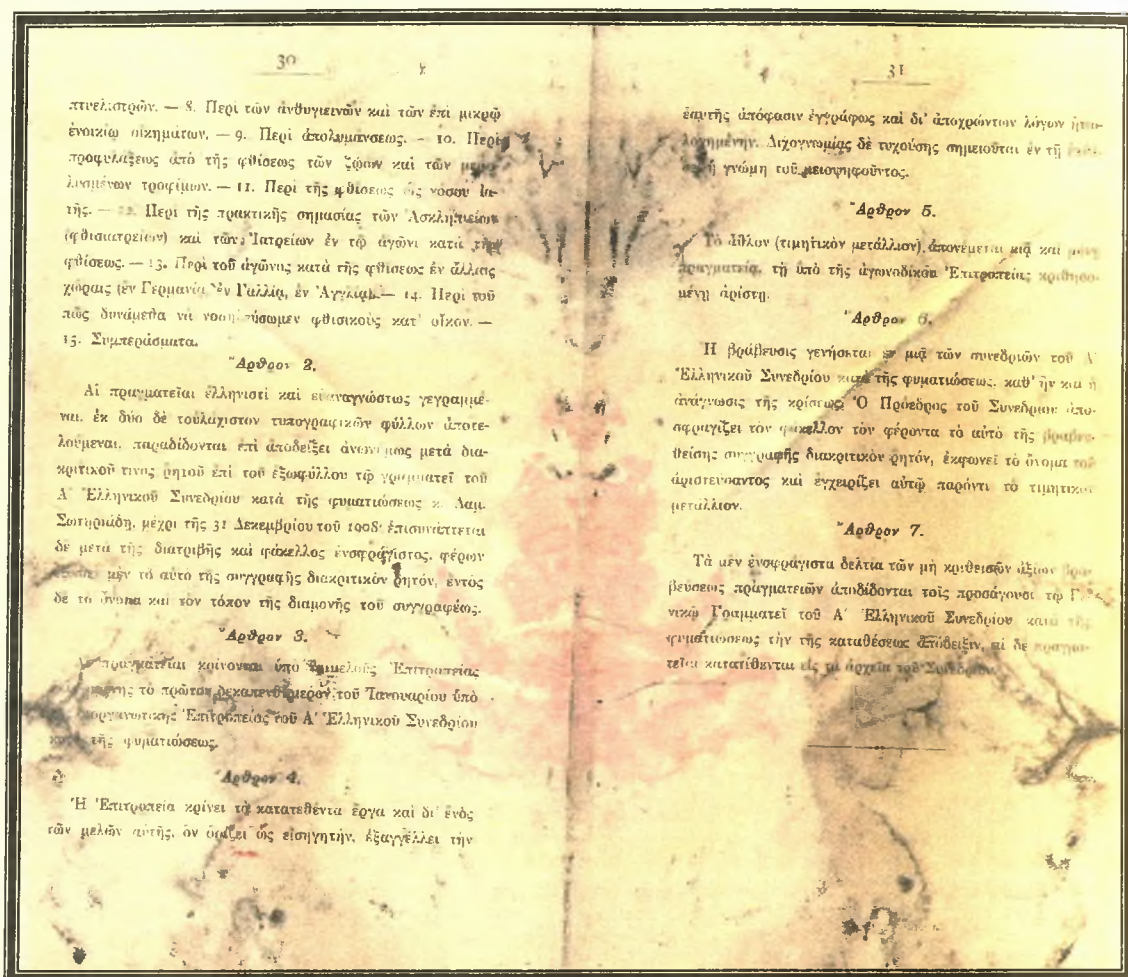
Ιδρύει το πρώτον εν Ελλάδα ιατρείον και επιμελείται της δωρεάν νοσηλείας των προσερχομένων αρρώστων, ους παρακολουθεί εν ταις κατοικίαις των, παρέχων άμα τοις απόροις διάφορα βοηθήματα (σκεπάσματα τροφήν κλπ. Έτι ε και το ενοίκιον υγιεινοτέρας κατοικίας. Μετά τινα έτη ούτος ιδρύει εν Βούλα, έτερου ασκληπειίου χειρουργικής φυματώσεως δια χρημάτων της λαίδης Γκράνβιλ, όπερ με ταύτα περιέρχεται εις του Ερυθρόν Σταυρόν, και συγκαλεί δύο πανελλήνια συνέδρια κατά της φυματίωσεως εν Αθήναις (1909) και εν Βόλω (1912)⁷, λαμβάνει δε την πρώτη φροντίδα προς διαφώπιον του κοινού δι' αποστολής ανά πάσαν την Ελλάδα πολλών εκατοντιάδων κιλιάδων αντιτύπων του βραβευθέντος κατά το διαγωνισμόν του Α' πανελληνίου συνεδρίου κατά της φυματίωσεως έργου του καθηγητού Αρ. Κούζη «Ο αγών κατά της φθίσεως».

Η προκήρυξη για τη συγγραφή πραγματείας με σκοπό την αντιφθισική διαπαιδαγώγηση στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Α' ελληνικού συνεδρίου κατά της φυματίωσης.

Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή, Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη

⁷ Στο συνέδριο πήρε μέρος ο Γ.Καραμάνης και στη συνέχεια οι σύνεδροι επισκέφθηκαν το σανατόριο Πηλίου «Η Ζωοδόχος Πηγή»

Συνέχεια της προκήρυξης για τη συγγραφή προνομιακής με σκοπό την αντιφθισική διαπαιδαγώγηση στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του Α' ελληνικού συνεδρίου κατά της φυματιώσεως.

Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή, Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη

Δυστυχώς το μέγα έργο του συνδέσμου δεν εύρεν ουδένα αρωγόν και προσεπίκουρον, ουδ' αυτό το κράτος. Πρόοδος σημαντική κατόπιν σημειούται δια της ιδρύσεως του ασύλου φθισικών η «Σωτηρία» υπό της Σοφίας Σλήμαν και της θυγατρός της Ανδρομάχης Μελά.....

...Τον αγώνα κατά της νόσου ήρχισαν ακολούθως εξυπηρετούντα και τινά ιδρυθέντα ιδιωτικά σανατόρια, **ων το πρώτον εν Πηλίο υπό του ιατρού Γ.Καραμάνη**, άλλα δε κατόπιν εν Πορταριά, εν Πάρνηθι υπό του «Ευαγγελισμού» εκ των πόρων του κληροδοτήματος Φουγγ, εν Κορφοξυλιά υπό το όνομα «Μάννα» τη δραστήρια ενέργεια της Άννης Παπαδοπούλου, εν Πεντέλη υπό του συλλόγου απόρων φυμαπιώντων και τέλους εν Αμαρουσίω («Μελίσσια») υπό συνεταιρισμού ιατρών...

...Και δια την προστασίαν δε των μαθητών από της νόσου ελήφθησαν τινα μέτρα, μερίμνη της διευθύνσεως της σχολικής υγιεινής του υπουργείου της Παιδείας, οίου η διαδασκαλία περί φθίσεως και της απ' αυτής προφυλάξεως εις άπαντα τα σχολεία κατά τακτήν ημέραν του έτους(ημέρα φυμα-

πώσεως). Ιδίας όλως μνείας υπό την έποψιν ταύτην κρήζει αφ' ενός μεν η ίδρυσις παιδικών εξοκών, ων πρώτη εν Βουλιαγμένη τω 1911 μερίμνη του «Συλλόγου προστασίας της υγείας των μαθητών» άλλαι δε κατόπν εν Βούλα κα Θεσσαλονίκη υπό του «Παιριωτικού ιδρύματος» κα υπό άλλων σωματείων αλλαχού, αφ'ετέρου δε υπαιθριων σχολείων, ων το πρώτον εν Αθήναις υπό της «Ανυφθισικής εταιρείας», βοήθεια του υπουργείου Παιδείας, έτερον δ' εν Λασηθίω Κρήτης.⁸

Δημοτικό Σχολείο Καναλιών Βόλου 1949

Φωτογραφία από το Ημερολόγιο 2003 «Η ΕΛΛΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΤΑΙ», εκδ. Μεταίχμιο. Οι φωτογραφίες στο ημερολόγιο είναι από το φωτογραφικό αρχείο του Μουσείου Μπενάκη (Συλλογή Βούλας Παπαϊωάννου) και ιδιώτες που διέθεσαν τις φωτογραφίες από τα μαθητικά τους άλμπουμ.

⁸ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΔ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

4.1. Φυματίωση - «Πάθος Αρχοντικών»

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκαν τα αίτια εξάπλωσης της ασθένειας.

Σε αυτό το κεφάλαιο, με παράδειγμα την πόλη του Βόλου, μια νεοσύστατη πόλη κατά την περίοδο της ακμής της αρρώστιας, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε τις συνθήκες διαβίωσης και τις συνθήκες υγιεινής που επικρατούσαν τότε, συνθήκες οι οποίες ήταν περίπου ίδιες σε όλα τα αναπτυσσόμενα αστικά, βιομηχανικά κέντρα.

Η φυματίωση χαρακτηριζόταν ως «πάθος αρχοντικών» μέχρι το τρίτο τέταρτο του 19ου αι. Ενώ από το τέλος του 19ου έως το πρώτο ήμισυ του 20ου χαρακτηρίζεται ως «αρρώστια λαϊκή».⁹

Η ονομασία «πάθος αρχοντικών» προήλθε από το γεγονός ότι η νόσος, αρχικά, έπληττε μέλη πλουσίων οικογενειών. Αυτό οφειλόταν ως επί το πλείστον στις ανθυγιεινές συνθήκες των αρχοντίσπιτων εκείνης της εποχής.

Είναι γνωστό από την Πηλιορείτικη αρχιτεκτονική ότι τα σπίτια κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας¹⁰ ήταν πύργοι ψηλοί, με στενά παράθυρα που καλύπτονταν από βαριές κουρτίνες και μικρές πόρτες που σπάνια άνοιγαν για το φόβο των Τούρκων. Τα πατώματα των σπιτιών καλύπτονταν από παχιά χαλιά, το ίδιο και τα έπιπλα. Όπως καταλαβαίνουμε ο αερισμός, ο ηλιασμός, το καθάρισμα, το ξεσκόνισμα του σπιτιού ήταν πολύ δύσκολο να γίνει. Ο βάκιλος του Κωχ που βρίσκει πρόσφορο έδαφος σε αυτές τις συνθήκες δεν αργούσε να εμφανιστεί. Μεταδίδονταν από το ένα μέλος της οικογένειας στο άλλο και έτσι έχουμε περιπτώσεις όπου ολόκληρη η οικογένεια ξεκληριζόταν από τη φυματίωση¹¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η οικογένεια του Νικόλαου Κοντού. Ο Νικόλαος Κοντός έχασε από τη φυματίωση τα τρία από τα πέντε παιδιά του, ενώ είχε προσβληθεί και το τέταρτο παιδί του, η Θελξινόη.

Μέσα από το βιβλίο της Βασιλείας Γιασιράνη «Ιστορίες ζωής και θανάτου στο νεκροταφείο Βόλου»¹², μια πολύ ενδιαφέρουσα εργασία σχετικά με τα μνημεία των οικογενειακών τάφων στο παλιό νεκροταφείο του Βόλου, διαπιστώνουμε ότι πολλές από τις μεγάλες αστικές οικογένειες είχαν θύματα από τη φυματίωση. Αν αποκωδικοποιήσουμε το βιβλίο βρίσκουμε πάνω από 40 περιπτώσεις θανάτων από φυματίωση. Σε αυτό τον αριθμό θα πρέπει να προσθέσουμε κι αυτούς που λόγω της κοινωνικής απομό-

⁹ Ηρακλής Καραγιάννης «Η φυματίωση στο Βόλο και το Πήλιο», Συλλογική Εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. «έλλα» & Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Λάρισα 1995.

¹⁰ Ακόμη η Θεσσαλία δεν είχε απελευθερωθεί από τους Τούρκους

¹¹ Γραμματή Μεκέλη «Η κοινωνική διάσταση της φυματίωσης», Συλλογική Εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. «έλλα» & Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Λάρισα 1995

¹² Βασιλεία Γιασιράνη – Κυρίτση, ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, εκδ. ΩΡΕΣ, Βόλος 1996

νωσης, που επιβάλλονταν στις οικογένειες των θυμάτων από φυματίωση δεν δήλωναν την ακριβή αιτία θανάτου :

1. Δημήτριος Τοπάλης: 1830 – 1874

Ο Δημήτριος πάλης καταγόταν από τη Μακρινίτσα. Ήταν γιος του Κωνσταντίνου Τοπάλη και άνηκε σε μια από τις πιο εύπορες οικογένειες.

Πέθανε 44 ετών από φυματίωση.

2. Κωνσταντίνος Καριτάλης: 1836 – 1876

Ο στίχος ΝΟΥΣΩ ΑΠΟΦΘΙΜΕΝΟΣ, δηλ. εξαιτίας της νόσου, που αναγράφεται στο μνημείο του αποδεικνύει ότι **πέθανε από Φυματίωση.**

Ο Κωνσταντίνος Καριτάλης ασχολούνταν με το εμπόριο και έμενε στη Βιέννη. Δεν γνωρίζουμε αν πέθανε στο Βόλο ή αν νόσησε στο Βόλο και πήγε στη Βιέννη για θεραπεία.

3. Αντώνιος Τσοποτός: 1858 – 1884

Καταγόταν από την Πορταριά. Συμμετείχε ως εθελοντής στην εξέγερση της Θεσσαλίας. Υπέστη πολλές κακουχίες. **Πέθανε σε ηλικία 24 ετών από φυματίωση.**

Ο στίχος στο μνημείο του ΚΗΡ ΟΛΟΙΗ ΕΛΕΝ ΑΙ, δηλ. «ολέθρια μοίρα θανάτου του πήρε» είναι ενδεικτικός και παρόμοιος με τους στίχους θανόντων από φυματίωση.

4. Ιωάννης Σαπουντζής: 1839 – 1886

Σύμφωνα με την επιγραφή στο μνημείο του γεννήθηκε στη Μακρινίτσα. Ήταν τραπεζίτης και **πέθανε σε ηλικία 47 ετών από φυματίωση.**

5. Ελένη Θεοδοσίου: 1889 - 1906

Πέθανε στις 10 Νοεμβρίου 1906 σε ηλικία 17 ετών από φυματίωση

6. Κλεάνθης Κουτσαγγέλης: 1866 – 1904

Ήταν Πολιτικός Μηχανικός. Εργάστηκε ως υπομηχανικός στο λιμάνι του Βόλου και ως μηχανικός στο τμήμα Βιομηχανίας – συγκοινωνίας Στατιστικής του Εμπορικού Συλλόγου Βόλου. **Πέθανε στις 27 Σεπτεμβρίου 1904 σε ηλικία 38 ετών από φυματίωση.**

7. Οικογένεια Νικολάου Κουτού

7.1. Κατίνα Ν. Κουτού

Πέθανε στις 9 Απριλίου σε ηλικία 16 ετών από φυματίωση

7.2. Ελένη Ν. Κουτού

Πέθανε σε ηλικία 15 ετών στη Γενεύη από φυματίωση.

7.3. Κωνσταντίνος Ν. Κουτού

Δεν υπάρχουν στοιχεία αλλά πολύ πιθανόν να προσβλήθηκε και αυτός από φυματίωση

7.4. Θελξίνοη Ν. Κουτού

Είχε προσβληθεί από φυματίωση σε νεαρή ηλικία αλλά όχι σε προχωρημένο στάδιο και έτσι διέφυγε τον κίνδυνο.

8. Πάρος Δημητρίου Αδαμόπουλος.

Πέθανε από φυματίωση το 1941 σε ηλικία 27 ετών

9. Ελισάβετ Ε. Δούρα

Σύζυγος του Ιωάννη Αδαμόπουλου. **Πέθανε στις 10 Φεβρουαρίου 1946, σε ηλικία 63 χρονών από φυματίωση.**

10. Κωνσταντίνος Π. Αδαμόπουλος

Πέθανε στις 28 Ιουλίου 1947, σε ηλικία 27 ετών από φυματίωση

11. Ξενοφώντας Παύλου

Πέθανε σε ηλικία 17 ετών, το 1899 από φυματίωση .

12. Ιωάννης Κουισόπουλος

Πέθανε στις 31 Μαρτίου του 1949 σε ηλικία 52 χρονών από φυματίωση

13. Ευφρόσυνη Κ. Καράβα

Πέθανε στις 3 Φεβρουαρίου 1916, σε ηλικία 20 χρονών από φυματίωση.

14. Ελένη Η. Τσιμπούκη

Ήταν κόρη του Ηλία Τσιμπούκη, κτηματία από την Ανακασιά

Πέθανε 17 χρονών από φυματίωση

15. Δημοσθένης Α. Πικαίος

Ήταν ανθυπολοχαγός πυροβολικού. **Πέθανε από φυματίωση** στις 2 Μαρτίου 1899, σε ηλικία 30 χρονών.

16. Αναστάσιος Χρ. Δελικούρας

Πέθανε στις 16 Μαρτίου 1903, σε ηλικία 40 χρόνων από φυματίωση πνευμόνων.

17. Βασίλειος Δ. Βασιλακόπουλος

Πέθανε στις 7 Δεκεμβρίου 1916, από φυματίωση σε ηλικία 37 ετών

18. Δώρα Χ. Μπελέση

Πέθανε στις 6 Μαρτίου 1917 από φυματίωση πνευμόνων

19. Παναγιώτης Φιλίππου

Ήταν απόφοιτος της Σχολής Δοκίμων. **Πέθανε σε ηλικία 22 χρονών από φυματίωση.**

20. Χρίστος Δ. Μπακουκόλας

Πέθανε σε ηλικία 21 ή 23 χρονών από φυματίωση.

21. Θωμά Ι. Θωμόπουλος

Πέθανε στις 18 Ιουλίου 1915 από φυματίωση. Όρισε ως κληρονόμο του το Αχιλλοπούλειο Δημοτικό Νοσοκομείο Βόλου, στο οποίο αφήνει δύο μεγάλες κατοικίες.

22. Σοφία Σταθακοπούλου.

Σύζυγος του καπνέμπορου Πάικου, ο οποίος πέθανε από φυματίωση. **Η Σοφία Σταθακοπούλου πέθανε και αυτή από την ίδια αρρώστια.**

23. Σωτήριος Κοινηνίδης

Πέθανε σε ηλικία 75 χρόνων από φυματίωση πνευμόνων. Είχε προηγηθεί ο θάνατος της γυναίκας του πέντε χρόνια νωρίτερα από πνευμονία.

24. Κατίνα Ι. Ανδρέου

Πέθανε στις 5 Ιανουαρίου 1910, σε ηλικία 29 χρονών από επιλόξια εξά-υτληση και φυματίωση.

25. Χαρίκλεια Σμπόρου

**Πέθανε στις 8 Ιουλίου 1891 σε ηλικία 28 χρονών από οξεία βρογχώδη κα-
θολική φυματίωση.**

26. Άθως Τριγκώνης

Πέθανε στις 18 Απριλίου 1942, σε ηλικία 35 χρονών από φυματίωση.

Ένα χρόνο πριν είχε συλληφθεί από τους Ιταλούς για ανάμιξη στην οργάνωση που
φυγάδευε Εγγλέζους στη Μέση Ανατολή. Βασανίστηκε και μεταφέρθηκε στις φυ-
λακές Αβέρωφ. Η κατάσταση του ήταν τόσο άσχημη που μεταφέρθηκε στα νοσο-
κομεία Ελπίς και Σωτηρία.

27. Μαρία Π. Καρακίτη

**Πέθανε στις 13 Ιανουαρίου σε ηλικία 18 χρονών από φυματίωση πνευμό-
νων**

28. Πολύκαρπος Ζάχος

**Πέθανε στις 14 Ιουλίου 1923, σε ηλικία 46 ετών από πνευμονική φυματί-
ωση.**

29. Ιωάννης Ξυνογαλάς

Φοιτητής της Νομικής. **Πέθανε από φυματίωση.**

30. Χαρίκλεια Κουκιάδη

Πέθανε από φυματίωση, στις 11 Ιουλίου 1898, σε ηλικία 20 χρόνων.

31. Αλίκη Αθ. Γκιζίκη

Πέθανε σε ηλικία 30 χρονών από φυματίωση.

32. Δημήτριος Εμμ. Καζάζης

**Πέθανε στις 13 Σεπτεμβρίου 1915 στο νοσοκομείο του Βόλου από χρόνια
πνευμονική φυματίωση, σε ηλικία 76 χρόνων.**

33. Αλέξανδρος Ι. Καζάζης

Πέθανε από φυματίωση σε ηλικία 32 χρονών.

34. Ιωάννης Φ. Γιαννακόπουλος

Πέθανε σε ηλικία 23 χρονών από φυματίωση.

35. Φωφώ Β. Καραμανώλη

Πέθανε στις 26 Ιουνίου 1926, 20 χρονών από φυματίωση πνευμόνων

36. Δημήτριος Πετρόχειλος

**Πέθανε στις 25 Ιανουαρίου 1909, από φυματίωση πνευμόνων, σε ηλικία
34 χρονών.**

37. Ευστάθιος Βλαχάκης

Πέθανε στις 18 Ιουνίου σε ηλικία 22 χρονών από φυματίωση πνευμόνων

38. Μαρία Πολυχρόνου

Πέθανε στις 3 Ιανουαρίου 1901, 45 χρονών, από φυματίωση.

39. Περικλής Στουρνάρας

**Πέθανε στο νοσοκομείο Βόλου, στις 11 Φεβρουαρίου 1926, σε ηλικία 40 χρο-
νών από φυματίωση.**

40. Ασπασία Φιλιππίδη

Σύζυγος του Απόστολου Αθ. Κοκωολή, ενός από τους πρώτους βιομηχάνους στο Βόλο. **Πέθανε** στις 15 Φεβρουαρίου 1897, σε ηλικία 35 χρονών από πνευμονική φυματίωση.

41. Ιωάννης Θ. Λούλης

Πέθανε σε ηλικία 20 χρονών από φυματίωση.

ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ Γ. ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΥ
ΕΓΕΝΝΗΘΗ ΤΟ 1918
ΑΠΕΒΙΩΣΕ ΤΟ 1933
23 ΜΑΪΟΥ
ΗΤΟ ΡΟΔΟΝ ΚΑΙ ΕΜΑΡΑΝΘΗ
ΚΙ ΕΖΗΣΕΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ
ΩΣ ΟΛΑ Τ ΑΝΘΗ ΖΩΣΕΙ
ΤΟΝ ΚΑΙΡΟΝ ΜΙΑΣ ΑΥΤΗΣ

Το μνημείο της Καλλιρρόης Κουτσούκου στο νεκροταφείο Βόλου

Φωτογραφία από το βιβλίο της Βασιλείας Γιασιράνη – Κυρίτση, ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, εκδ. ΩΡΕΣ, Βόλος 1996

42. Καλλιρρόη Κουτσούκου

Μαθήτρια. **Πέθανε** στις 23 Μαΐου 1933, από φυματίωση στο σανατόριο Πηλίου.

43. Νικόλαος Κουτσούκος

Αδελφός της Καλλιρρόης. **Πέθανε** και αυτός από φυματίωση

44. Μαρία Ν. Μανώλη

Πέθανε από φυματίωση σε ηλικία 19 χρονών.

Από τα παραπάνω μπορούμε να κάνουμε και την εξής παρατήρηση ότι η φυματίωση προσέβαλε ως επί το πλείστον τα άτομα που βρίσκονταν σε μικρές ηλικίες (βρεφική – παιδική και ιδιαίτερα την εφηβική και πρώτη νεανική ηλικία). Αυτό βέβαια δεν ήταν τυχαίο. Η φυματίωση βρίσκεται πρόσφορο έδαφος σε άτομα που ο οργανισμός τους βρίσκεται σε ανάπτυξη. Επίσης από τις ημερομηνίες θανάτου διαπιστώνουμε ότι έξαρση της ασθένειας υπήρχε στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αι.

4.2 Φυματίωση –«Νόσος Λαϊκή»

4.2.1 Ο Βόλος στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι.

Ο Βόλος υπήρξε μια από τις πόλεις που επλήγησαν ιδιαίτερα από τη φυματίωση. Σε αυτό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο η αλματώδης αύξηση του πληθυσμού με εισροές από το εσωτερικό της Θεσσαλίας, η εγκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας καθώς και η ανάπτυξη της βιομηχανίας. Η αύξηση των εργατικών χεριών οδήγησε στην εκμετάλλευση της εργατικής τάξης και συντέλεσε στην μείωση των ημερομισθίων. Αποτέλεσμα το χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Ο υποσιτισμός, τα σπίτια ενός δωματίου χωρίς αυλή, τα στενά χωμάτινα δρομάκια, η έλλειψη ελεύθερων χώρων, η δωδεκάωρη εργασία ανεξαρτήτως της εποχής ιδιαίτερα γυναικών και ανηλίκων, η παντελής έλλειψη συνθηκών υγιεινής τόσο στους εργασιακούς όσο και στους ιδιωτικούς χώρους σε συνδυασμό με την ανυπαρξία της πολιτείας σε θέματα υγιεινής αλλά και στο θέμα της πρόληψης της φυματίωσης, οδήγησαν στην αύξηση των θυμάτων της.

Για τις συνθήκες υγιεινής που επικρατούσαν στην πόλη του Βόλου πριν το 1900 αντλούμε πληροφορίες από τις αφηγήσεις των Α. Κουρτίδη (1887) και Γ. Φραγκούδη (1891) . Και οι δύο αφού καταθέτουν τις εντυπώσεις τους για την γρήγορη ανάπτυξη της νεοσύστατης πόλης εμμένουν στην εβραϊκή και τούρκικη συνοικία (τα παλιά) που καθώς φαίνεται διαφέρουν από την υπόλοιπη πόλη.

Ο Α. Κουρτίδη στην «ΕΣΤΙΑ» του 1887 αναφέρει:

«Ενώ επί των περύγων της φαντασίας αναπνέει τον καθαρόν αέρα του Πηλίου, αίφνης δυσωδία τις προσβάλλει την όσφρησίν μας... δωμάτια ισόγεια, εν οίς συμφύρονται δύο ή τρεις οικογένειες, δια παραπετασμάτων χωρίζουσαι την νύκτα τα οικογενειακά των όρια και κάπου – κάπου εν μέσσω της ρυπαρίας εκείνης, περικαλλής της μορφής, ρακένδυτος τις Ρουθ, εν όλη τη ηδυπαθεί καλλονή της σημιτικής φυλής, με μεγάλους οφθαλμούς, και επιδερμίδα σιτόχρουν – ρόδον φυόμενουεν κοπριά – ως τ' αληθή ρόδα.»

13

¹³ Γιάνη Κορδάτου ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΟΛΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ, έκδοση 20⁰⁵ αι., Αθήνα

ΠΙΝΑΞ Γ

ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΛΟΙΜΩΔΩΝ ΝΟΣΩΝ ΚΑΙ ΕΚ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΝΕΥΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908 ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΟΥ. ΕΙΣ 12 ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΟΝΟΜΑ ΠΟΛΕΩΣ	ΠΑΘΟΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ ΤΟΥ 1896	ΠΑΘΟΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗΝ ΤΟΥ 1907	ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΛΟΙΜΩΔΩΝ ΝΟΣΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908	ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΝΕΥΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908	ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΑΛΛΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908	ΣΥΝΟΛΟΝ ΘΝΗΤΟΤΗΤΟΣ ΕΚ ΦΥΜΑΤ. ΤΩΝ ΑΝΑΠΝ. ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908	ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΔΙΑΦΕΡΩΝ ΝΟΣΩΝ ΤΗΣ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒ. ΑΠΟ ΤΟΥ 1899-1908	ΕΠΙ 100 ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΩΝ ΕΚ ΔΙΑΦ. ΝΟΣΩΝ ΛΗΘΕΘΑΝΟΝ ΕΚ ΦΥΜΑΤΙΩΣΕΩΣ	ΕΤΗΣΙΑ ΘΝΗΤΟΤΗΣ ΕΚ ΦΘΙΣΕΩΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΕΠΙ 10.000 ΚΑΤΟΙΚΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ	122.053	167.479	3.833	4.606	1.554	6.160	36.046	17.096	36.77
ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ	51.020	74.580	1.586	1.593	751	2.344	14.100	16.62	31.29
ΠΑΤΡΑΙ	37.985	37.724	1.432	942	483	1.425	9.655	14.76	37.77
ΚΕΡΚΥΡΑ	29.135	29.032	544	856	267	1.123	7.068	15.89	38.68
ΣΥΡΟΣ	18.760	18.132	468	803	300	1.103	5.994	18.40	60.83
ΤΡΙΚΚΑΛΑ	21.140	17.809	814	358	128	486	4.049	12.00	27.29
ΒΟΛΟΣ	16.788	23.563	1.009	462	121	583	5.008	11.64	24.74
ΚΑΛΑΜΑΙ	15.956	15.397	545	316	77	393	3.330	11.80	25.52
ΛΑΡΙΣΑ	15.373	18.001	694	332	83	415	3.694	11.23	23.05
ΖΑΚΥΝΘΟΣ	14.906	13.580	342	249	95	344	3.130	10.99	25.33
ΗΥΕΡΟΣ	12.708	13.690	640	228	120	348	3.482	9.99	25.42
ΤΡΗΜΙΟΛΙΣ	10.465	10.789	315	128	47	175	2.374	7.37	16.22
	366.298	439.776	439.776	10.873	4.026	14.899	97.930	15.21	33.90

Πίνακας από την εργασία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ο Γ. Φραγκοϋδης στο περιοδικό «Εβδομάς» το 1891 περιγράφει τα Παλιά ως εξής:

«Υπεράνω του σιδηροδρομικού Σταθμού κείται το Κάστρον, η κυρίως τουρκική πόλις, ης τα τείχη καταρρίπτονται ήδη. Η αθλιότης των βρομερών οδών και των οικιών εμποιεί φρίκην...» «Η σημερινή (νέα) πόλις, προ 20-30 ετών αρξαμένη να κτιζεται υπό των Χριστιανών, ανεπτύχθη τεραστώς. Πλην των τριών παράλληλων παρά την θάλασσαν οδών, αι λοιπαί είνε λίαν στεναι και ακανόνισται»¹⁴

Τα στενά ίδια στενά δρομάκια κάνουν εντύπωση και στον Αλεξ. Θ. Φιλαδελφέα που επισκέφθηκε το Βόλο το 1896 και μάλιστα τα χαρακτηρίζει ως τουρκικά στενοσοκακά.

Ο Άθως Τριγκώνης, δημοσιογράφος, θύμα και αυτός της φυματίωσης περιγράφει το Βόλο του 1930 ως εξής:

Από πολεοδομική και πολεοτεχνική άποψη, ο Βόλος γνώρισε τα τελευταία χρόνια μια, ας πούμε, ανάποδη πρόοδο: Οι δρόμοι του ασφαλτοστρωθήκανε, η παραλία εξωραϊστικη, τρεις καινούργιες εκκλησίες κτιζονται και γίνονται άλλα εξωραϊστικά έργα – ενώ δεν έχει η πόλη υπονόμους, ούτε νερό, ούτε λαϊκά σπίτια, ούτε μια καθαρή και συγκεντρωμένη αγορά και οι κάτοικοί της, εξ αιτίας των ελών που περιτριγυρίζουνε το Βόλο, θερίζονται από την ελονοσία.

Ο Δήμος Παγασών, όπως λέγεται ο Δήμος Βόλου, που στα 1913 είχε όλο όλο προϋπολογισμό 540 χιλιάδες δραχμές, έχει σήμερα έσοδα που ξεπερνάνε τα 28 εκατομμύρια

¹⁴ Γιάνη Κορδάτου ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΟΛΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ, έκδοση 20^{ος} αι., Αθήνα

Σπίτι στην περιοχή των Παλιών

Φωτ. από το Λεύκωμα, ΒΟΛΟΣ ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και τεκμηρίωσης, εκδ. Δήμου Βόλου, Βόλος 1999

Κι όμως. Όντας απασχολημένος ο Δήμος, με το χτίσιμο των εκκλησιών δεν κατάφερε ούτε ένα σχολείο να χτίσει – εξόν απ' αυτά που έχτισε προ τριάντα χρόνων ο Γεωργιάδης – ούτε ένα λαϊκό ιατρείο της προκοπής να αποκτήσει. Εκατοντάδες προσφυγικές οικογένειες του Βόλου «κάθονται» ακόμα μέσα σε φρικτές τρώγλες ή – όπως στο συνοικισμό Ιωλκού – μέσα σε ξύλινες κι ετοιμόρροπες παράγκες και ξεκληρίζονται κυριολεκτικά κάθε χρόνο από το χικιό. Κάθε χειμώνα, τρεις και περισσότερες χιλιάδες εργάτες μένουνε άνεργοι και πεινάνε. Ο Δήμος, όμως, ούτε για τους πρώτους λαβαίνει φροντίδα, ούτε για τους δεύτερους. Και το μόνο που κάνει είναι να δίνει χρονιάτικα επιδόματα στο Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο και σε διάφορα άλλα «φιλανθρωπικά» καταστήματα.¹⁵

Η εφημερίδα «Σημαία» σε δώδεκα συνεχόμενα φύλλα της, σημείο που δηλώνει την αναγκαιότητα της κατάστασης, από τις 24 Απριλίου έως τις 6 Μαΐου του 1931 πραγματοποιεί έρευνα με τον τίτλο «Η Υγεία της πόλης μας» και φιλοξενεί τις απόψεις διαφόρων γιατρών της εποχής. Στο φύλλο της 30^{ης} Απριλίου του 1931 φιλοξενείται άρθρο του Δ.Ι. Σαράτση. Ο Σαράτσης, αφού καταθέτει μια σειρά προτάσεων για την αποτελεσματικότερη περίθαλψη ασθενών, αναφέρεται και στο θέμα της πρόληψης γράφοντας τα παρακάτω, δείχνοντάς έτσι ότι η πόλη του Βόλου είχε βασικά προβλήματα σε θέματα υγιεινής:

¹⁵ Άθω Τριγκώνη, ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, Βόλος 1934

« Υπάρχουν και υγιείς συμπολίται μας για τους οποίους φρόνιμο είναι να φροντίζει κανείς ώστε να μην ασθενούν. Λοιπόν γι' αυτούς χρειάζονται μερικά πράγματα τα οποία έχουν υποδειχθεί από χρόνια. Ξέρω καλά ότι στα αρχαία Παγασών υπάρχουν εκθέσεις που συνιστούν τι πρέπει να γίνει.

1) Να ξεραθούν τα έλη που είναι κοντά στην πόλη.

2) Να μπουλώσουν τα στόμια των υπόγειων οχετών από όσα χύνονται τα αποπατήματα των συμπολιτών μας μέσα στους υπονόμους.

3) Να σκουπίζονται οι δρόμοι κάθε μέρα και να πλένονται δύο φορές την εβδομάδα τόσο τα πεζοδρόμια όσο και τα αμαξοδρόμια.

4) Να μαζεύονται όλα τα καθάρματα απ' όλα τα σπίτια και να καίονται μακριά από την πόλη.

5) Να γίνουν δημόσιοι κήποι όπου ο εργατικός κόσμος και προ πάντων τα παιδιά να βρίσκουν ανάπαυση και καθαρό αέρα κλπ.»¹⁶

Στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας στις 3 και 4 Μαΐου του 1931 ο Ν. Σαράτσης προτείνει:

«... Παραίτησις από κάθε κτίσιμο ναών, θεάτρων και μεγάρου δημαρχίας, έργων των οποίων ουδεμίαν επείγουσα ανάγκην έχει η πόλις, θα συντελέσει εις την εξεύρεσιν των αναγκαιούντων πόρων προς εφαρμογήν εκείνων που υπέδειξαν οι αξιότιμοι συνάδελφοί μου και όσων πρόκειται να αποδείξω κι εγώ σήμερα...»

... Θ' έπρεπε λοιπόν να στραφώμεν κατά της φθίσεως και να λάβωμεν κατά το δυνατόν συντελεστικά μέτρα εναντίου της. Είναι αναχρονισμός να ανεχώμεθα εκείνο το παράρτημα του Νοσοκομείου που είναι κτισμένο πίσω απ' αυτό χωρίς αέρα, σαν ένα νεόπλασμα κολλημένο απάνω στο πρώτο χωρίς κανένα υγιεινό όρο χωρίς καμιά νεωτέρα επιστημονική φροντίδα, σιμά στο αρχαιολογικό μουσείο, σιμά στο θεραπευτήριο των μεταδοτικών νοσημάτων, σιμά στην πόλη, το παράρτημα το κατ' ευφημισμό το ονομαζόμενο φθισιατρείου.

... Είναι ανάγκη να καταργηθεί και να κτιστεί ένα θεραπευτήριο με 20-50 κλινάς εκεί απάνω εις τας υπωρείας της Γορίτσης...

... Το θεραπευτήριο αυτό θα εξυπηρετεί τους απόρους φυματικούς, πολλοί απ' αυτούς βρίσκονται στο πρώτο στάδιο με ελαφράς εκδηλώσεις. Θα μπορούσαν ακόμη να εργαστούν δια να συντηρήσουν τας οικογενείας των ... Αυτό βέβαια έπρεπε κανείς να το περιμένει από το κράτος αλλά επειδή το κράτος καρκινοβατεί πρέπει ο Δήμος να κάνει αυτήν τη χειρονομία.

Εκτός από αυτό το λαϊκό σανατόριο θα πρέπει να δημιουργηθεί και ειδικόν αντιφυματικόν ιατρείον εντός της πόλεως εις το οποίον να προσέρχονται προς εξέτασιν οι πάσχοντες από σθηθικά νοσήματα για την έγκαιρη διάγνωση της φθίσης.¹⁷

Στη συνέχεια ο Ν. Σαράτσης πρότεινε την υποχρεωτική απολύμανση των οικημάτων και των επίπλων του αποθανόντος φθισικού δια του συστήματος των απολυμαντικών κλιβάνων, πράγμα που δεν συνέβαινε, αν και υπήρχε απολυμαντικός κλίβανος στο Νοσοκομείο, που λόγω όμως του μεγάλου μεγέθους του δεν ήταν εύχρηστος.

¹⁶ Δ.Ι. Σαράτσης, Η ΥΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ, εφημ. Σημαία, 30 /4/1931

¹⁷ Ν. Σαράτσης, Η ΥΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ, εφημ. Σημαίας 3 και 4/5/1931

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΥΓΙΕΙΝΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝ. ΥΓΙΕΙΝΗΣ

Συγκεντρωτική κατάσταση κινήσεως ασθενών κατά το έτος του Νοσοκομείου Φυματιώντων.

Κατηγορία	Ιαν	Φεβ	Μαρ	Απρ	Μαϊ	Ιουν	Ιουλ	Αυγ	Σεπ	Οκτ	Νοβ	Δεκ	Σύνολο
1) Συνολ. αριθ. κλινών	27	27	27	31	31	34	39	43	44	44			
1) αριθ. κλιν. ανδρών	17	17	16	20	21	21	25	30	34	34			
1) " " γυναικών	10	10	11	11	10	13	14	13	10	10			
1) " " παιδιών													
2) αριθ. κλ. γών συν- ηρουμένων υπό του Υπουργ. Υγιεινής.													
1) αριθ. ασθενών ει- λεθόντων κατά τόν Πνε τούτον.			1	4	1	3	5	5	4				25
1) Ανδρες			1	3	1	1	4	4	2				
1) Γυναίκες			1	1		2	1	1					
1) Παιδιά													
1) αριθ. έξελεθόντων			7		1			1	0	4			12
1) θεραπευθέντες κλ- ινικός. Πτύελα *					1			1		2			4
1) έν άδρανείη----- Πτύελα *										8			8
1) έν ένεργείη----- Πτύελα *									3	7			10
5) άπεβώσαν:													
1) Ανδρες													
1) Γυναίκες													
1) Παιδιά													
6) άλλος αριθ. άσθ. ανδρες Γυναίκες Παιδιά	27	27	27	31	31	34	39	43	44	0			
1) ανδρες	17	17	16	20	21	21	25	30	34	0			
1) γυναίκες	10	10	11	11	10	13	14	13	10	0			
1) παιδιά													
7) αριθ. άκτινοοκ	110	114	122	124	131	128	162	171	176	174			1200
1) αριθ. άκτινοογρ.	7	4	8	12	0	4	10	10	21	25			100
3) είδος θεραπείας													
1) Τεχν. Πνευμοσφαιε	30	30	30	37	37	30	36	32	100	100			
1) Εξωπλεύριος πνευμ.													
1) φαρμάκωπλαστική *													
1) ζρέζωφωμίνη *													

Ο αριθ. εισακτώ. άσθ. ανδρών και γυναικών που εισήχθησαν στο νοσοκομείο φυματιώντων κατά τόν Πνε τούτον.

* - Να σημειωθεί ο αριθμός των κωνιαροδωτών μικρών κρητοκοκκίων που άσθ. και παιδιά εισήχθησαν επί των εισακτώσεων.

Συγκεντρωτική κατάσταση ασθενών του νοσοκομείου φυματιώντων.
Βρέθηκε στο Σανατόριο Πηλίου. Δυστυχώς δεν αναφέρεται το έτος. Με δεδομένο ότι χορηγείται στρεπτομυκίνη, πρέπει να συντάχθηκε μετά το 1947.
ΓΑΚ, Νομού Μαγνησίας. Αρχείο Γιώργου Καραμάνη

4.2.2. Εγκατάσταση των προσφύγων της Μικράς Ασίας στη πόλη του Βόλου.

Μετά την Μικρασιατική καταστροφή η Ελλάδα, χώρα τότε των 5.000.000 κατοίκων, αποδιοργανωμένη και με σοβαρά πολιτικά και οικονομικά προβλήματα δέχεται 1.500.000 πρόσφυγες.

Στα μεγάλα λιμάνια της χώρας, Πειραιά, Θεσσαλονίκη, Βόλο κ.α. έφταναν καράβια με εξαθλιωμένους ανθρώπους. Ταξίδευαν επί τέσσερις μέρες χωρίς τρόφιμα, μέσα στη βροχή, το κρύο, τον ήλιο. Έφταναν στην μεγάλη πατρίδα πεινασμένοι και άρρωστοι.

Στην απογραφή του 1928 καταγράφηκαν 1.211.849 πρόσφυγες σε όλη την Ελλάδα. Υπήρξαν όμως και άλλοι που δεν καταγράφηκαν. Από τους 1.211.849 οι 673.025 δηλώνουν αστοί και οι 578.825 αγρότες. Το 66% είναι παιδιά, το 38% άνδρες και το 38% γυναίκες¹⁸

Την τετραετία 1920 – 1924 ο πληθυσμός του Βόλου αυξήθηκε με την εγκατάσταση των προσφύγων κατά 30 %.

Αρχικά οι πρόσφυγες φιλοξενήθηκαν σε μεγάλες αποθήκες, λιμάνια, σχολεία, εκκλησίες και στρατόπεδα. Έπειτα σκηνές από τσουβάλια και παράγκες από γκαζοτενεκέδες έγιναν τα σπίτια τους.

Οι πρόσφυγες σε σκηνές και παράγκες. Πολλοί από αυτούς αναγκάστηκαν να μείνουν σε τέτοιου είδους παραπήγματα για χρόνια

Φωτ. Εφημ. Πρώτη, ειδική έκδοση, ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΩΝΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, Σεπτέμβριος 2002

Τα πρώτα σπίτια που φτιάχτηκαν για τους πρόσφυγες ήταν τα λεγόμενα «τσιμεντένια». Πρόκειται για τα σπίτια που σήμερα βρίσκονται γύρω από την εκκλησία της Ευαγγελίστριας.

Δέκα μεγάλα τετράγωνα, το καθένα το αποτελούσαν γύρω – γύρω 80 δωμάτια, σε καθένα από αυτά έμενε μια οικογένεια. Στο κέντρο κάθε τετραγώνου υπήρχε μια μικρή πλατεία, με τους κοινόχρηστους χώρους. Εκεί έστηναν ένα μεγάλο πλυσταριό και τα αποχωρητήρια, ένα για κάθε τέσσερις οικογένειες. Σε κάθε γωνιά της πλατειούλας ανοίγανε κι ένα πηγάδι από το οποίο αντλούσαν νερό.¹⁹

Τα τετράγωνα διέσχιζαν και φυσικά διασχίζουν έως σήμερα μικρά, στενά δρομάκια. Σε αυτά τα σπίτια υπολογίζεται ότι φιλοξενήθηκαν περίπου 776 οικογένειες προσφύγων. Με δεδομένο όμως ότι σε κάθε κάμαρα – σπίτι έμεναν και δύο οικογένειες (συγγενικές ή φιλικές), αυτός ο αριθμός μάλλον είναι πολύ μεγαλύτερος. Το 1925 κατασκευάστηκαν

¹⁸ Εφημερίδα Πρώτη, ειδική έκδοση, ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΩΝΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, Σεπτέμβριος 2002

¹⁹ Παναγιώτη Κ. Κατσιρέλου, Ο ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΣ «ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ» ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ΣΤΟ ΒΟΛΟ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ, έκδοση Δήμου Νέας Ιωνίας, Βόλος, 1994

τοιμεντένια σπίτια που αποτελούνταν από κοινή σκεπή που χώριζε στη μέση και στεγάζονταν δύο οικογένειες.²⁰

Αξίζει να σημειωθεί ότι το πρώτο χρόνο ζωής των προσφύγων στην Μεγάλη Παιρίδα ένα ποσοστό γύρω στο 20% πεθαίνει από διάφορα λοιμώδη νοσήματα.

Η ταλαιπωρία, η εξαθλίωση, η πείνα, η ανέχεια, η ψυχολογική φθορά αποτελούν αιτίες για διάφορες ασθένειες στους προσφυγικούς οικισμούς. Μια εξ αυτών και η φυματίωση.

Από τα κυριότερα θέματα που απασχόλησαν το Δημοτικό Συμβούλιο Παγασών κατά την συνεδρίαση της 22 Σεπτεμβρίου του 1922, δηλαδή της συνεδρίασης που συνήλθε εκτάκτως με τον ερχομό του κύριου όγκου των προσφύγων στο Βόλο, ήταν το θέμα της ιατρικής περίθαλψης των προσφύγων και της όσο το δυνατόν υγιεινής διαβίωσης στους καταυλισμούς τους.

Έτσι λοιπόν σε εκείνη τη συνεδρίαση προτάθηκε:

Α) η ίδρυση Νοσοκομείου και για την εγκατάστασή αυτού προτείνει την επίταξη του επί τη διασταύρωση των οδών Κωνσταντά και Σαρακηνού διδασκλήριου του Β' Ελληνικού Σχολείου Αρρένων Βόλου. Για τη δημιουργία του νοσοκομείου θα έδινε εξοπλισμό²¹ το Δημόσιο και το Δημοτικό Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο. Αυτό το πρόχειρο νοσοκομείο θα είχε περί τις 70 κλίνες.

Β) την ίδρυση Σταθμού Πρώτων Βοηθειών που θα λειτουργεί στο παραπάνω νοσοκομείο.

Γ) την αραιώση των προσφύγων προς αποφυγή των λοιμωδών νόσων.

Δ) Την γενική απολύμανση για την οποία ζήτησαν να χρησιμοποιηθεί απολυμαντικός κλίβανος

Ε) την κατασκευή προχείρου αποχωρητηρίου, όπου δεν υπάρχει, στα επιταγμένα κτίσματα που χρησιμοποιούνται από τους πρόσφυγες²²

Υπήρχαν βέβαια και οι ακραίες τοποθετήσεις όπως αυτή της απομόνωσης των προσφύγων.

Οι παραπάνω προτάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου Παγασών κάνουν έκδηλη την ανησυχία των ντόπιων για την εξάπλωση λοιμωδών νοσημάτων που στην κυριολεξία ξεκλήριζαν οικογένειες εκείνη την εποχή.

4.2.3 Η Εργατική τάξη και η φυματίωση

Όπως προαναφέρθηκε οι αιτίες που ως επί το πλείστον συντελούσαν στην προσβολή από φυματίωση ήταν η εξαθλίωση, η κόπωση, οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης, η κακή διατροφή.

Η τάξη λοιπόν που θίχτηκε περισσότερο από την φυματίωση ήταν η Εργατική τάξη. Από την βιβλιογραφία αναφορικά με το εργατικό κίνημα την Ελλάδα μπορούμε να αντλήσουμε πολλές πληροφορίες για τις άθλιες συνθήκες εργασίας στο τέλος του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} (περίοδο ακμής της φυματίωσης).

²⁰ Εφημ. Πρώτη, ειδική έκδοση, ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΩΝΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, Σεπτέμβριος 2002

²¹ αναφέρονται μόνο σε κρεβάτια

²² Αρχείο ΔΗ.Κ.Ι., ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΠΑΓΑΣΩΝ, Τόμος 15^ο από 11 Νοεμβρίου 1919 έως 26 Νοεμβρίου 1923

Οι εργοδότες αποσκοπούσαν στην άκρα δυνατή εκμετάλλευση της σωματικής δύναμης. Οι ώρες εργασίας έφταναν τις 10 με 12 ώρες ημερησίως και τα ημερομίσθια ήταν πενιχρά. Η Κυριακάτικη απασχόληση ήταν υποχρεωτική και φυσικά ήταν παντελής η έλλειψη περίθαλψης και πρόβλεψης ατυχημάτων.

Το μεροκάματο ανηλίκων ήταν 1 δραχμή, το μεροκάματο των ανδρών κυμαίνονταν από 2 έως 5 ή 6 δραχμές ενώ τα μεροκάματα γυναικών ήταν κατώτερα από αυτά των ανδρών.

Ένας συγκριτικός πίνακας ετήσιων εισοδημάτων τριών συγκεκριμένων επαγγελμάτων του Κωστή Μοσκόφ στην Ελλάδα του 1880 -1909 που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Χαράλαμπτου Χαρίτου «Σημειώσεις για το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα η «νηπιακή» και η «παιδική» του ηλικία (1879 – 1918) η περίπτωση του Βόλου» μας δείχνει το ύψος των αμοιβών του ανειδίκευτου εργάτη της εποχής.

	1880	1909
Ανειδίκευτος εργάτης	900	1400
Κτίστης	2100	2750
Δημόσιος Υπάλληλος	2000	3200

Ο Δ.Ι. Σαράτσης στο 2ο Συνέδριο για τη φυματίωση που πραγματοποιήθηκε το 1912 στο Βόλο περιγράφει τα σπίτια των εργατών ως εξής:

... Εν δωματίον – τα μονοκάμαρα σπίτια – ή ενίοτε και δύο και πλησίον αυτών η κουζίνα εις μικροσκοπικόν διαμέρισμα ή πολλάκις και εις υπαίθρου αποτελούν το οικογενειακό άσυλον του εργάτου. Εκεί διαμένουν όλη την ημέρα τα τέκνα της οικογένειας και χωρίς την επίβλεψιν της μητρός, η οποία συνήθως απασχολείται εις το έργον της νοικοκυροσύνης, αν δεν ερ- γάζεται επί μισθώ εις κανένα εργοστάσιον. Υλή καμμία. Κήπος ούτε...²³

Ένα από τα επαγγέλματα που πλήττονταν από τη φυματίωση, ήταν αυτό του καπνεργάτη. Τα καπνεργοστάσια και οι αποθήκες κατεργασίας για την καλύτερη διατήρηση του καπνού ήταν μέρη υγρά, ανήλια, σκοτεινά, χωρίς αερισμό και με ξύλινα πατώματα. Το μεροκάματο ήταν περίπου 2 δραχμές. Συγκεκριμένα για την περίοδο 1908 – 1909 και για 12ωρη απασχόληση οι επιστάτες ενός καπνεργοστασίου αμείβονται με 6 δραχμές ημερησίως, οι δέτες με 3,5 – 4 δραχμές, οι καθαριστές με 2 έως 3,5 και μπασκετζήδες από 0,80 έως 1,5 δραχμή.²⁴

Στις 30 Μαΐου του 1894 στο Βόλο πραγματοποιήθηκε απεργία των κανποπωλών και των καπνεργατών με βασικό αίτημα την βελτίωση συνθηκών εργασίας στο εργοστάσιο κοπής καπνού. Οι εργάτες τόνιζαν ότι ο

²³ Ηρακλή Καραγιάννη «Η φυματίωση στο Βόλο και το Πήλιο» Συλλογική Εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. «έλλα» & Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Λάρισα 1995.

²⁴ Ηλίας Λεφούσης, ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, εκδ. Εργατικό Κέντρο, Βόλος 1985

κώρος εργασίας ήταν ακατάλληλος και στενάχωρος, Επισημαίναν ότι σε κώρο για πέντε κόπτες υπήρχαν οι τριπλάσιοι, ότι η οικοδομή ήταν σαθρή από τους σεισμούς και ότι το καλοκαίρι ο κάθε θάλαμος ήταν «καί-ουσα κάμινος». Δυστυχώς όμως η απεργία του 1894 δεν διόρθωσε την υπάρχουσα κατάσταση και επαναλήφθηκε το 1901.²⁵

ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗΧΝ Ν: 42872

Όνομα: ΕΛΣΟΝ ΣΡΑ Αριθμ. Έπιση: 35
Μητρώο: 7461253

ΕΣΙΤΗΡΙΟΝ ΑΜΕΣΩΣ ΗΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΥ

Έκ τού Θεραπευτηρίου
Στοιχεία Ασφαλισμένου:
Όνομα ΕΛΣΟΝ ΣΡΑ
Επάγγελμα
Έτι δεινότερο ή χείρο
τέ οιογενεϊκόν ή επώνυμον
Έτος γενήσεως 1933 Έπαγγελμα καπνεργάτης
Ό άνωτέρω ασφαλισμένος εισελθών 8 Ιουνίου 1957 δύναται
τού όπ' αριθμ. Εισαγρίου και νοσηλεύσεως δια
έξελθε σφ-
μρον τού Νοσοκομείου—Κλινικής με κατάστασιν όγείας
Έν 18 Σεπτεμβρίου 1958 ή ο αιώνωντης
ΣΤΕΛΕΧΟΣ
ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ
Βεβαιούται ότι ό άνωτέρω άναφέρόμενος άσθενής έξήλθεν έκ τού Θερα-
πειτηρίου τήν
Έν 18 ή 195
Ο Ιατρός Έπίσητος

Αριθμ. τραπεζ. 2002 110 1/1954

* Όταν πρόκειται περί συσταζούχου άναγράφεται ή λέξις συσταζούχος.

ΙΔΡΥΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗΧΝ Ν: 42872

Όνομα: ΕΛΣΟΝ Αριθμ. Έπιση: 35
Μητρώο: 7461253

ΕΣΙΤΗΡΙΟΝ ΑΜΕΣΩΣ ΗΣΦΑΛΙΣΜΕΝΟΥ

Έκ τού Θεραπευτηρίου
Στοιχεία Ασφαλισμένου:
Όνομα ΤΡΙΑΝΤΑ Φ ΚΑΡΟΣ
Επάγγελμα
Έτι δεινότερο ή χείρο
τέ οιογενεϊκόν ή επώνυμον
Έτος γενήσεως 1917 Έπαγγελμα εργάτης
Ό άνωτέρω ασφαλισμένος εισελθών 29-3-1958 δύναται
τού όπ' αριθμ. Εισαγρίου και νοσηλεύσεως δια
έξελθε σφ-
μρον τού Νοσοκομείου—Κλινικής με κατάστασιν όγείας
Έν 28 Ιουνίου 1958 ή ο αιώνωντης
ΣΤΕΛΕΧΟΣ
ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ
Βεβαιούται ότι ό άνωτέρω άναφέρόμενος άσθενής έξήλθεν έκ τού Θερα-
πειτηρίου τήν
Έν 18 ή 195
Ο Ιατρός Έπίσητος

Αριθμ. τραπεζ. 2002 110 1/1954

* Όταν πρόκειται περί συσταζούχου άναγράφεται ή λέξις συσταζούχος.

Εξιτήρια ασθενών από το Σανατόριο Πηλίου, το 1958. Έρευνα στα αρχεία δείχνει ότι η πλειοψηφία των ασθενών είναι εργάτες

ΓΑΚ Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γεωργίου Καραμάνη

Στις 17 οκτωβρίου 1901 η εφημερίδα «Θεσσαλική» γράφει:

*Ως γνωστόν εκ της οικίας, ην το δημόσιον ενοικία εκίασεν αποκλει-
στικώς δια καπνεργοστάσιον με μίσθωμα 400 δρχ μηνιαίως χρησιμοποιεί-
ται μόνο μέρος αυτής το μεσαίο δηλονότι ανήλιον και αυθυγιεινό, διότι το
απάνω χρησιμεύει για οικία του διευθυντού. Εις το μεσαίον πάτωμα το ο-
ποίου δε δύναται να περιλάβει περισσότερους των 20 εργατών συμφύρονται
εκατό περίπου εργάτες. :26*

Κάτω από αυτές τις συνθήκες η φυματίωση έκανε θραύση στους καπνεργάτες. Στις 16 Ιουλίου 1909 οι καπνεργάτες του Κρατικού Καπνεργοστασίου διαμαρτυρήθηκαν για μια ακόμη φορά για τις ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας τους. Διέκοψαν τη δουλειά και πήγαν στην Νομαρχία δηλώνοντας ότι προτιμούν να πεθάνουν από την πείνα παρά να εργαστούν στο συγκεκριμένο κτίριο.

Ο γνωστός συνδικαλιστής και καπνεργάτης Γ. Κόσσυβας ήταν ένα από τα θύματα της φυματίωσης. Πέθανε το 1919 στη Μακρινίτσα. Επίσης σε καρτέλα ασθενών που θα παραθέσω στη συνέχεια φαίνεται ότι στο

²⁵ Νίτσα Κολιού ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΡΓΑΤΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1988

²⁶ Νίτσα Κολιού ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΕΡΓΑΤΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1988

Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» στους σαράντα ασθενείς που νοσηλεύτηκαν τον Ιούνιο του 1929, οι δέκα ήταν καπνεργάτες, ποσοστό 25%.

Η λειτουργία λοιπόν του σανατορίου «Η Ζωοδόχος Πηγή» στο Πήλιο δεν ήταν τυχαία. Η έξαρση της ασθένειας στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αι. σε συνδυασμός με το ανήσυχο πνεύμα του γιατρού Καραμάνη οδήγησαν στην ίδρυση του σανατορίου και στη λύτρωση χιλιάδων ασθενών.

5. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ – Σανατόριο «ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

«Βλέπεις, μου είπε, αυτό το μεγάλο δένδρο απέναντί μας πώς το έχει σφικταγκαλιάσει ο κισσός; Έτσι και εγώ είμαι ακώριστα συνδεδεμένος με το μικρόβιο της φυματιώσεως».

Ο Γεώργιος Καραμάνης το 1957

Φωτ. Από το βιβλίο του Γιάννη Μουγογιάννη,
Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ,
Δήμος Αγριάς 1999, η φωτογράφιση έγινε από τον ίδιο το συγγραφέα

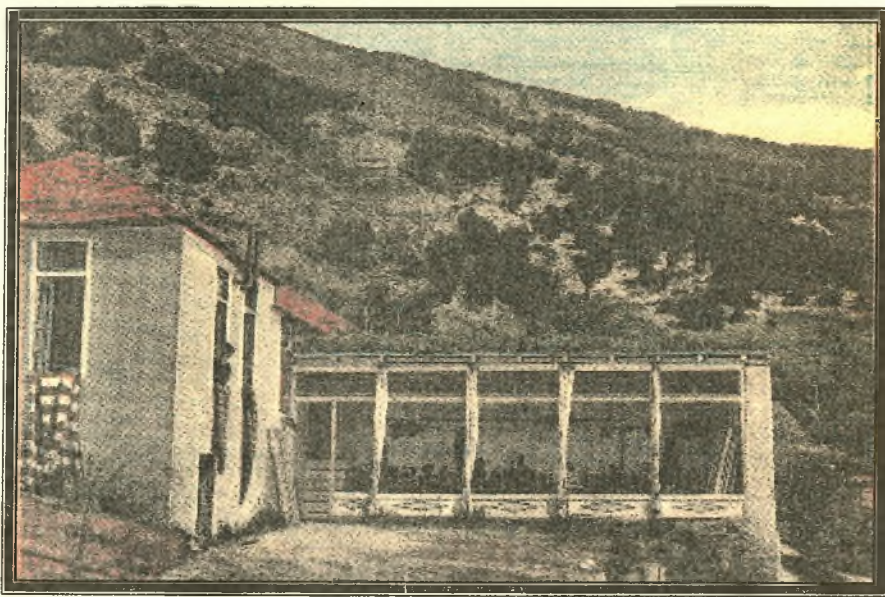
Αν ο Γιώργος Καραμάνης ήταν ένας καθημερινός άνθρωπος, ένας απλός γιατρός, η σύνταξη του βιογραφικού του, θα μπορούσε να γίνει εύκολα και από τον οποιοδήποτε. Η πολυσήμαντη όμως προσωπικότητά του, το μεγαλείο του έργου, δεν θα μπορούσαν να αποδοθούν με τον δέοντα τρόπο από κάποιον που δεν τον γνώρισε προσωπικά, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε την ιδιαίτερη στάση ζωής που τον χαρακτήριζε.

Η βιβλιογραφία μας οδήγησε στα αρχεία των εφημερίδων εκεί όπου ο Γεώργιος Πιτσιώρης, στο συνέδριο που έγινε με αφορμή τα πέντε χρόνια από το θάνατο του Καραμάνη σκιαγραφεί την προσωπικότητα του γιατρού και μιλά για το βίο του, βίο παράλληλο με αυτόν του σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή», με τρόπο που δείχνει τον απεριόριστο θαυμασμό του στο πρόσωπο του Καραμάνη.

Ο Γεώργιος Πιτσιώρης λοιπόν έγραφε στη εφημερίδα «Θεσσαλία» της 6^{ης} και 7^{ης} Μαΐου του 1970:

Ο Γεώργιος Καραμάνης γεννήθηκε στις 23 Απριλίου 1873 στο χωριό Δράκεια, εσπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και εγκατεστάθει εις την γενέτειράν του όπως συνέβαινε τότε με τους περισσότερους γιατρούς, που κατήγοντο από χωριά.

Αλλά ο Καραμάνης, ποτέ του δεν σκέφθηκε την εγκατάσταση του στο χωριό, σαν τον τελειωτικό σταθμό της ιατρικής σταδιοδρομίας του. Μέσα του έκαιγε η «Ιερή φλόγα». Από τα φοιτητικά χρόνια του είχε ελκύσει το ενδιαφέρον η φυματίωση, μια αρρώστια που είχε πολλά θύματα στην περιφέρειά του όπως άλλωστε και σε όλον τον κόσμο) και μάλιστα ανάμεσα στην πιο νεανική και γόνιμη ηλικία. Είχε μελετήσει και παρακολουθήσει καλά την φυματίωση, και είχε ακούσει πολλά για τα περίφημα Σανατόρια της Ελβετίας. Στις συχνές του επισκέψεις στο γειτονικό βουνό είχε σχηματίσει την γνώμη, ότι ο ζωογόνος αέρας του Πηλιορείτικου βουνού, ήτανε, αν όχι καλύτερος, τουλάχιστο ο ίδιος με τον αέρα στα βουνά της Ελβετίας. Έτσι ωρίμασε μέσα του η σκέψη να ιδρύσει σανατόριο, σ' αυτό το βουνό, την σκέψη του δε αυτή την εγνώρισε στον τότε εξέχοντα φυματιολόγο Πέτρου Ρουτόπουλον με τον όποιον είχε συνδεθεί από τα φοιτητικά του χρόνια και ο όποιος αφού επισκέφθηκε ο ίδιος το βουνό, τον ευεθάρρυνε στη σκέψη του.

Το σανατόριο Πηλίου «Η Ζωοδόχος Πηνή» στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του

Φωτ. Από το βιβλίο του Γιάννη Μουγογιάννη, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, Δήμος Αγριάς 1999

Έτσι στις αρχές του 1909 ο Καραμάνης γεμάτος από ιεραποστολικό ζήλο, εγκατέλειψε τον «κόσμο» και εγκαταστάθηκε για όλη την μακροχρόνια ζωή του στο τότε έρημο αυτό βουνό. Στα πρώτα του χρόνια, η μόνη του συντροφιά εκτός από τους αρρώστους του, ήτανε οι ολίγοι τσομπάνηδες, που βοσκούσανε τα γίδια τους στο βουνό, και ο μόνος θόρυβος οι φωνές των αγωγιάτηδων που ξεκινώντας με τα φορτωμένα μουλάρια τους από τα χωριά του Ανατολικού Πηλίου για το Βόλο, διανυχτέρευαν στα χάνια που

βρισκόταν κοντά στο Σανατόριο. Άλλα αυτή η ειδυλλιακή μοναξιά είχε και ένα κίνδυνο, τους ληστές, οι όποιοι τότε στις αρχές του αιώνας ελυμαίνοντο το Πήλιο, και οι όποιοι ανάγκασαν τον Καραμάνη να διατηρεί ένοπλους φρουρούς.

Αριθ. 1439

ΥΠΟ

ΠΡΟΣΤΑΤΗ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙ

ΤΩ, ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙ

ΓΕΩΡΓΙΩ

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΑΘΗΝΗΣΙΝ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΤΣΑΡΑΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΡΕΝΙΤΙΔΩΝ ΝΟΣΩΝ

ΕΠΙ ΔΕ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΟΣΜΗΤΩΡ

ΓΕΩΡΓΙΟΝ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΝ

ΕΛΛΗΝΑ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΕΚ ΒΩΛΟΥ ΟΡΜΩΜΕΝΟΝ

ΣΠΟΥΔΑΣΑΝΤΑ ΜΕΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΙΑΤΡΙΚΗΝ

ΤΗΝ ΔΕ ΠΡΟΣ ΤΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΠΙΔΟΣΙΝ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΑΚΡΙΒΕΙ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΙ **ΔΙΑΝ ΚΑΛΩΣ**

ΕΠΙΔΕΙΞΑΜΕΝΟΝ

ΑΠΟ ΔΟΥΛΙΑΣ ΟΜΟΘΥΜΟΥ ΤΗΣ ΤΩΝ ΙΑΤΡΩΝ ΣΧΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ

ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΙΕΥΤΙΚΗΣ

Η ΕΘΟΣ ΕΝΕΚΡΙΝΕ ΚΑΙ ΠΑΣΑΣ ΑΥΤΩ ΤΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΑΣ ΤΩ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΩ ΤΟΥΤΩ ΑΞΙΩΜΑΤΙ

ΠΑΡΟΜΑΡΤΟΥΣΙΑΣ ΠΡΟΣΕΝΕΙΜΕ

ΜΗΝΟΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ ΔΕΥΤΕΡΑ, ΕΠΙ ΕΙΚΑΔΙ Ε΄ Ω: ΧΙΛΙΣΙΤΩ ΟΚΤΑΚΟΣΙΟΣΙΤΩ ΕΝΕΝΗΚΟΣΙΤΩ ΠΕΜΠΤΩ

ΤΟΥΘ ΟΥΤΩ ΔΗ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΤΩ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙ ΤΩΔΕ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΑΙΣ ΣΦΡΑΓΙΣΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΤΩΡΟΣ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙΣ ΚΕΚΥΡΩΜΕΝΩ

Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ

Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Αντίγραφο του πτυχίου του Γεωργίου Καραμάνη

Αρχείο Νικολάου Γ. Τοακνή

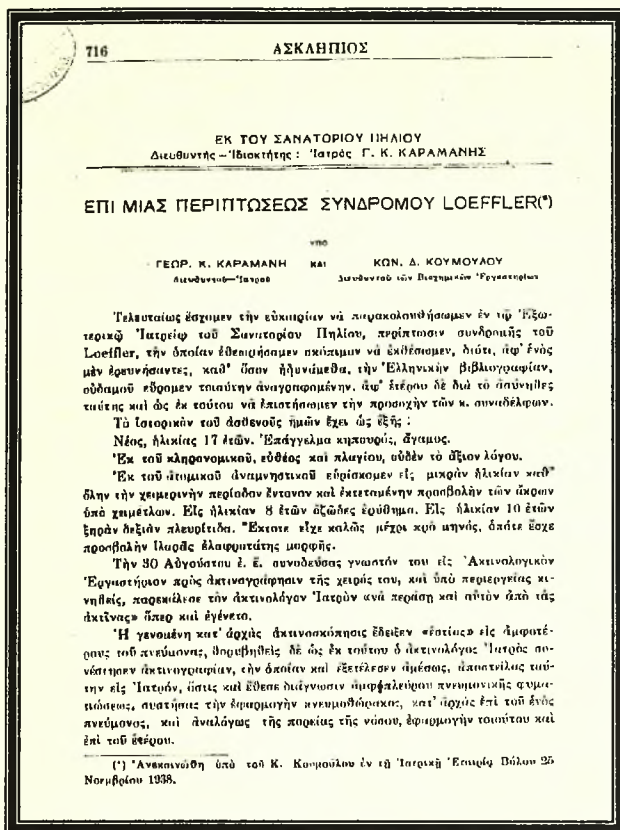
Και έκτισε ένα πρωτόγονο οίκημα και τοποθέτησε σ' αυτό λίγα κρεβάτια. Και το ταπεινό αυτό καλύβι, το πρώτο σανατόριο της Ελλάδος, ζωντανεμένο όμως από το ιερόν πάθος και ζήλο του νέου γιατρού, γέμισε από το πρώτο καιρό με αρρώστους από την περιφέρεια του Νομού μας....
 ...Ο Καραμάνης ύστερα από λίγο καιρό άρχισε να δημοσιεύει σοβαρές εργασίας στα ελληνικά και ξένα περιοδικά, και κάθε χρόνο επισκεπτότανε τα Σανατόρια Ελβετίας και ερχότανε σε επαφή με τους διάσημους τότε φυματιολόγους.

"ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ"		"ASCLEPIOS"	
ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ		REVUE MEDICALE MENSUELLE	
ΟΔΟΣ ΙΡΑΚΛΕΙΟΥ 12 - ΤΗΛΕΦ. 27.439		RUE IRAKLITOU 12 - TELEPH. 27.439	
ΙΔΡΥΤΑΙ :		ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ :	
Κ. ΔΑΦΕΡΗΣ, ΠΑΝ. ΑΔΑΜΤΑΝΗΣ, ΜΑΡ. ΣΙΓΑΛΑΣ		ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΡΑΧΜ. 900	
Μ. Ι. ΕΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΡ. ΦΑΡΜΑΚ. Ι. ΧΡΥΣΙΚΟΣ		ΕΤΗΣΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ " 800	
ΕΚΑΣΤΟΝ ΤΕΥΧΟΣ ΔΡΑΧ. 28			
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1938		ΤΕΥΧΟΣ 11 NOVEMBRE 1938	
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ		Σελίς	
Γ. Η. Κεφάλι : Περὶ τῆς ἐπιτόσεως τῶν ἐγκαλιῶν κυνοδόντων τῆς ἀνω γνάθου.—(G. P. Céphalas : L'extraction des canines incluses du maxillaire supérieur)		685	
Δ. Ἀντωνοπούλου : Ἐπί μίᾳ περιπτώσει ὀστεομυελώσεως.—(D. Antonopoulos : Sur un cas d'osteomyelie)		701	
Γ. Κ. Καραμάνη καὶ Κ. Δ. Κουρούλου : Ἐπί μίᾳ περιπτώσει συνδρόμου Looffler		716	
Γ. Δούβλαρη : Ἐπί μίᾳ σπανίᾳ περιπτώσει πρωτοπαθῶς ἀμυλοειδώσεως τοῦ λάρυγγος		739	
Ἐγγ. Κονταλέωντος : Ἐντυπώσεις ἐκ τοῦ ἐνδοκίτου λιθίου Νευροψυχικῆ Συνέδριου		751	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ			
Ἀγγ. Α. Ἀναγνώσεων : Μελέτη καὶ ζήτησις ἐπὶ τῆς ὀφθαλμίας		711	
Κιν. Ν. Κοκκολάτου : Περιφορτικαὶ ζήτησις ἐπὶ τῆς διγερμότητος τοῦ μένου τῆς θερμότητος παρὰ τοὺς νεογνοὺς τῶν κουνιῶν		741	
Π. Ι. Αγγελόπουλου : Αἱ γαστροεντερικαὶ παθήσεις τῶν βοτῶν.		712	

Περιεχόμενα του περιοδικού Ασκληπιός,
όπου φαίνεται η συγγραφική δράση του Γιώργου Καραμάνη

Αρχείο Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

Χαρακτηριστικό της φήμης που έχαιρε ο Καραμάνης ήτανε το γεγονός που μου διηγιότανε με τόση περηφάνια: Στις 20 Μαΐου του 1912 διοργανώθηκε στο Βόλο το Β' Πανελλήνιο Συνέδριο κατά της φυματιώσεως με πρόεδρο τον Βασ. Πατρικίο. Μεταξύ των άλλων ομιλητών, ήταν και ο Καραμάνης ο οποίος μίλησε επί των παρατηρήσεών του και των θεραπευτικῶν αποτελεσμάτων των αρρώστων του, οι οποίοι νοσηλεύθηκαν εις το Σανατόριο από το 1909-1912.

Μέρος από το άρθρο των Γιώργου Καραμάνη και Κων/νου Κούμουλου στο περιοδικό Ασκληπιός το Νοέμβριου του 1938

Αρχειο Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

Ήταν τόσο μεγάλη η απήχηση από την εισήγηση του Καραμάνη ώστε το Συνέδριον απεφάσισε την επίσκεψιν του Σανατορίου. Και αφηφώντας όλες τις σωματικές ταλαιπωρίες, καβάλα σε μουλάρια από το Βόλο, 44 σύ- νεδροι έφθασαν υστέρα από ώρες επιπόνου ταξιδιού στο Σανατόριο. Και ε- κεί, στο ύπαιθρο κάτω από τις οξιές έπειτα από πλουσιοπάροχο γεύμα, ο Καραμάνης μίλησε σε ένα ακροατήριο από τους κορυφαίους της επιστήμης «Περί επιδράσεως των κλιματολογικών συνθηκών εις την εξέλιξη της φυμα- τώσεως».

Μου έδειχνε την φωτογραφία. «Να αυτός είναι ο Γερουλάνος ναι αυ- τός ο Σακόρραφος και ο Μέρμηγγας» και τόσα άλλα ονόματα από τους εξέ- χοντας γιατρούς της εποχής εκείνης. Ήτανε μου είπε η ευτυχέστερη ημέρα της ζωής του.

Το 1915 σε μιαν από τις συχνές επισκέψεις του στην Ελβετία έφερε και το πρώτο μηχανήμα πνευμοθώρακα στη χώρα μας. «Ήταν τόσο μεγάλη η αγωνία μου, μήπως υποστεί βλάβη στο ταξίδι με το τραίνο, ώστε το περισσότερο καιρό το είχα επάνω στα γόνατά μου».

Παράλληλα με την επιστημονική άνοδο του Σανατορίου, ο Καραμά- νης, βουτηγμένος πάντα στα χρέη, άρχισε να κτίζει σύγχρονα κτίρια. Το 1915 δημιούργησε 2 πτέρυγες, το 1927 μίαν άλλη και το 1930 μια πολυ- τελή πτέρυγα εφοδιασμένη με όλα τα σύγχρονα μέσα της επιστήμης και της υγιεινής.

Και το Σανατόριο Καραμάνη έγινε γνωστό και διάσημο όχι μονάχα σε ολόκληρο την χώρα μας, αλλά και στα Βαλκάνια και στην Μέση Ανατολή, από όπου προσήρχοντο άρρωστοιφυματικοί. Η φήμη αυτή διατηρήθηκε και όταν άρχισαν να ιδρύονται τα μεγάλα σανατόρια στο λεκανοπέδιο της Αττικής, και όταν ακόμη άρχισε να επικρατεί η αντίληψη, ότι όχι τα μεγάλα ύψη αλλά τα μεσαία γύρω στα 500 μέτρα, από τη θάλασσα, προσέφεραν ευνοϊκότερες συνθήκες για την θεραπεία τηςφυματιώσεως.

Τιμητικό Δίπλωμα της Ελληνικής Αντιφθισικής Εταιρείας
στο Γεώργιο Καραμάνη

Αρχειο Μάγιας Κούμουλου – Γαλανού

Εις τα επιστημονικά έργα του ο Καραμάνης είχε κατά περιόδους πολύτιμους συνεργάτες όπως τον κατόπιν γνωστότατοφυματιολόγον Λ. Χαροκόπον, τον Ιωάννη Χατζηεμμανουήλ, τον Παναγιώτην Σιρατηγόπουλον, τον Ανδρέαν Ζάμπαλον, τον Σπύρον Μάγγον, τον ανεπιόν του Κ. Κούμουλου ο οποίος βρήκε προ ολίγα χρόνια τραγικό θάνατο μαζί με την οικογένεια του σε ένα αυτοκινητιστικό δυστύχημα.

Ο Κωνσταντίνος Κούμουλους στο μικροβιολογικό ερναστήριο του σανατορίου

Αρχειο Μάγας Κούμουλους - Γαλανού

Αλλά αν ο Καραμάνης ήταν εγκέφαλος του σανατορίου, την καρδιά του ιδρύματος εκπροσωπούσε η κα Καραμάνη (νυν κα Αγγέλου -Σικελιανού)... Με τις οργανωτικές ικανότητες που την διέκριναν, είχε αναλάβει όχι μονάχα την υπεύθυνη διοίκηση του σανατορίου, αλλά και με την σαγηνευτική προσωπικότητά της και την καλλιτεχνική ευαισθησία της ήξερε να οργανώνει κάθε εκδήλωση, που ομορφαίνει την ζωή και ψυχαγωγεί τον άρρωστο και μάλιστα τον φυματικό, με την ειδική ψυχοσύνθεση που του διακρίνει. Αλλά η κυρία Καραμάνη είχε την ευγενή φιλοδοξία να δημιουργήσει και ένα δικό της έργο. Και το δημιούργημά της που κτίσθηκε το 1937 ήτανε το αρχιτεκτονικό κόσμημα το «Πρεβαντόριον τα Χελιδόνια» εις το οποίου γίνονται δεκτά παιδιά που είχανε κάποια προδιάθεση προς την φυματίωση. Εκτός από την υγεινοδιαιτητική αγωγή, τα παιδιά είχανε και παιδαγωγική και σχολική μόρφωση από ειδικευμένο προσωπικό. Ανάμεσα στο προσωπικό ενθυμούμαι την γνωστή παιδαγωγό κ. Αμαριώτου....²⁷

²⁷ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

Ο Γεώργιος Καραμάνης με τον αδελφό του

Αρχειο Μάγισ Κούμουλου - Γαλανού

5.1 Η προσωπικότητα του Γιώργου Καραμάνη Μέσα από γραπτά ανθρώπων που τον γνώρισαν

.....Εάν θελήσουμε να αναλύσουμε την προσωπικότητα του Καραμάνη, θα καταλήξουμε σε 3 χαρακτηριστικά σημεία.

Το πρώτο είναι ότι ο Καραμάνης υπήρξε εξαιρετος επιστήμων, και βαθύς γνώστης της φυματιώσεως σε όλες τις πολυποίκιλες μορφές της. Αλλά ο Καραμάνης δεν ήταν ο ψυχρός επιστήμων, που ενδιαφέρετο μονάχα διά τα κλινικά και αντικειμενικά συμπτώματα των αρρώστων του.

Εξ ίσου ενδιαφέρετο διά την ψυχολογίαν του αρρώστου, διά τα προβλήματά του, διά τα άγχη του και τις αγωνίες του. Ήτανε θα λέγαμε σήμερα ο τέλειος εκπρόσωπος της ψυχοσωματικής θεραπείας. Ήξερε προ παντός την ειδική ψυχοσύνθεση του φυματικού αρρώστου.

Περπατώντας μία ημέρα στο μικρό νεκροταφείο του σανατορίου μου μιλούσε για την ψυχοσύνθεση των φυματικών, για την αντιμετώπιση του θανάτου, για την αισιοδοξία του και τον ερωτισμό. Να εδώ, μου είπε είναι θαμμένη μια όμορφη αρβανιτοπούλα. Εχόρευε διαρκώς, και τον χορό της του συνόδευε ο κρότος από το υγρό, που είχε δημιουργηθεί στον πνευμοθώρακά της. Πέθανε από μία ακατάσχετη αιμόπτυση χορεύοντας. Και, εδώ είναι θαμμένος ένας γνωστότατος Αθηναίος γλεντιζές και πάντα αισιόδοξος, ο οποίος δεν ήθελε να πειθάρχησε σε καμία οδηγία μας.

Και εδώ ένας αλκοολικός φυματικός ο οποίος ήτανε διαρκώς μεθυσμένος. Ως που μια μέρα βρήκαμε στην κουφάλα από μια οξιά μία δαμιτζάνα με τσίπουρο. Και μου διηγήθηκε τόσα περιστατικά από την ειδική ψυχολογία του φυματικού, όπως τόσο ωραία την περιέγραψε στο βιβλίο του «Το μαγεμένο βουνό» ο Τόμας Μαν από την ζωή των φυματικών στα σανατόρια της Ελβετίας.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Καραμάνη ήτανε η αφάνταστος εργατικότητα και η ζωντάνια του ως το βαθύ γήρας του. Τίποτε δεν χαρακτηρίζει αυτές τις ιδιότητες του Καραμάνη, όσο τα λόγια του Καρέλ, τα όποια ήτανε και το «πιστεύω» του, τα οποία είχε κορνιζάρει στο γραφείο του: «Κανείς δεν γηράζει επειδή έχει ζήσει ένα ορισμένο αριθμό χρόνων. Οι άνθρωποι γηράζουν μονάχα όταν εγκαταλείψουν τα ιδανικά των. Το πέραςμα των χρόνων μόνου στην επιδερμίδα μπορεί να φέρει ρυτίδες. Η ψυχή μας όμως μένει αλύγιστη, και μόνου όταν χάσουμε τον ευθουσιασμό γεμίζει ρυτίδες και αυτή».

Το τρίτο χαρακτηριστικό ήταν η βαθιά θρησκευτικότητα του η οποία, θα νόμιζε κανείς ότι αντικατοπτρίζετο και εις την εξωτερική εμφάνιση του. Ο Καραμάνης με το μαύρο δίκωχο, που είχε πάντοτε στο κεφάλι του, με τα μεγάλα φρύδια και τα μάτια που ενθύμιζαν βυζαντινό άγιο, με το ασκητικό πρόσωπο, και τα γένια στο πηγούνι, έδιδε την εντύπωση κοσμοκαλόγερου.

Θυμούνται ότι μία ημέρα του μιλούσα για τον κίνδυνο της ανθρωπότητας από την ατομική βόμβα. Υπάρχει μου είπε ένα αντισιθάμισμα, σ' αυτόν τον κίνδυνο. Έλα μαζί μου. Με οδήγησε σε έναν θάλαμο του οποίου εί-

χε μετατρέπει σε εκκλησία στη Ζωοδόχο Πηγή». Κάθε Κυριακή παίρνω όλους τους αρρώστους μου και ερχόμαστε εδώ και ακούμε την θεία λειτουργία από το ραδιόφωνο, που έχω τοποθετήσει στο Ιερό. «Πιστεύω βαθιά, ότι αυτός εκεί επάνω (και έδειξε τον Σταυρωμένο) δεν θα αφήσει να καταστραφεί το δημιούργημά του, ο άνθρωπος». ²⁸

Η ξεχωριστή προσωπικότητα του Γεωργίου Καραμάνη, το μεγαλείο της ψυχής του, ο ιεραποστολικός τρόπος ζωής, η αγάπη του για τον άνθρωπο και τη ζωή φαίνεται από τις εκδηλώσεις λατρείας στο πρόσωπο του, όλων αυτών που τον γνώρισαν:

....Χαρακτηριστικό της εκτιμήσεως που έχαιρε ο Καραμάνης από τους παλιούς μαθητές και συνεργάτες του, ήτανε τα λόγια που έγραψε ο Χαροκόπος στο βιβλίο επισκεπτών, όταν υστέρα από 23 χρόνια το 1952 επεσκέφθη το σανατόριο.

....Γράφει λοιπόν ο Χαροκόπος: «Ευχαριστώ τον θεόν διότι με ηξίωσε μετά από 23 έτη να επανέλθω εις το σανατόριον εις το οποίον εξειράφην και εις το οποίον οφείλω την επιστημονικήν μου κατάρτισιν αλλά και το σπουδαιότερον την μαθητείαν κοινά εις εκείνον, ο οποίος αφιέρωσε την ζωήν του εις το μέγα έργον της βοηθείας του αρρώστου. 23 χρόνια πέρασαν από τότε, ζωή ολόκληρος, καθ' ην παρά τα σύννεφα και τας τρικυμίας, που συναντά κανείς εις αυτήν, ο σπόρος που εδέχθην και το φωτεινό παράδειγμά του με καθοδηγεί ακόμα, και εύχομαι αυτό να γίνη μέχρι τέλους της ζωής μου. Ο διδάσκαλος σήμεραν 80ντούτης συναντάται εις την ώριμον ηλικίαν με τον μαθητήν του. Και η συνάντησις αυτή, ευλογημένη από τον δοτήρα παντός αγαθού ανανεώνει τον σύνδεσμον της αγάπης, η οποία έχει ως συνδεπκόν κρικον Εκείνον (την μόνην αγάπην), υπόσχεται και την συνάντησιν εις την αιωνιότητα». ²⁹

Η Ελένη Σβορώνου στο περιοδικό «Μικρασιατικό ημερολόγιο του 1918» αναφέρει για τον Γεώργιο Καραμάνη:

... Τι να ειπή τις δια τον ιδρυτήν και διευθυντήν του σανατορίου τούτου κ. Καραμάνη, δια την αφοσίωσιν του εις το τόσον μέγα και φιλόανθρωπον έργον του, διά τας θυσίας, δια τους κόπους του; Ο κ. Καραμάνης δεν είναι ιατρός ο θεαραπεύων τους ασθενείς του δια των φαρμάκων μόνου. Είναι ο φίλος, ο σύντροφος, ο παρήγορος, ο δια της αγαθότητος και των στοργικών περιποιήσεων του κατακτών τας καρδίας των άτυχων πλασμάτων, όσα νόσος ολέθρια φέρει μακράν των οικείων των, εις το φιλόξενο και φιλόανθρωπον αυτό άσυλον». ³⁰

²⁸ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

²⁹ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

³⁰ Γιάννης Μουγογιάννης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, Δήμος Αγριάς, 1999

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

15724
1920

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Λαθόντες επί τῆς τοῦ ἐπί ἀριθ. 301/202... καὶ χρονολογίας 14 Ἰουλίου 1920... ἐγγράφου τῆς Ἡερωτικῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Παιδαγωγικοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συνεκτιθέμενης ἑπιπέτου τοῦ Κοσμητοῦ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ αὐτοῦ Παιδαγωγικοῦ καὶ τῶν προκτιθῶν ἐπιπέτων τοῦ ἀλλοτρίου τῆς Ἱατρικῆς καὶ Γεωργίου Καραμάνη ἐν Βόλῳ, καὶ ἐκ γίνεσθαι παρακαλεῖται τῶ θεοφ. ~~ἐπιπέτου~~ ἐπιπέτου ἐκ τοῦ 8 Δεκεμβρίου 1862 καὶ τῶν ταύτων ἐπιπέτων ψεφίσματι τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως χρηρηγόμενον τὸ ἀνωτέρω διδάκτωρ ἀπολύτως ἀξιωματ. καὶ μετέχοντι ἐλευθέρως τὸ ἑαυτοῦ ἐπιπέτου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπικρατικῇ φυλάκῃ τοῦ Νόμου αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῆς 1920

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Γεωργίου Παναγιώτου

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΕΚΡΕΜΑΤΟΣ
Γεωργίου Καραμάνη

Ἡ ἀδεία ἐξασκήσεως ἐπαννέλιματος τοῦ Γεωργίου Καραμάνη

Αρχεῖο Μάγισ Κούμουλου - Γαλανοῦ

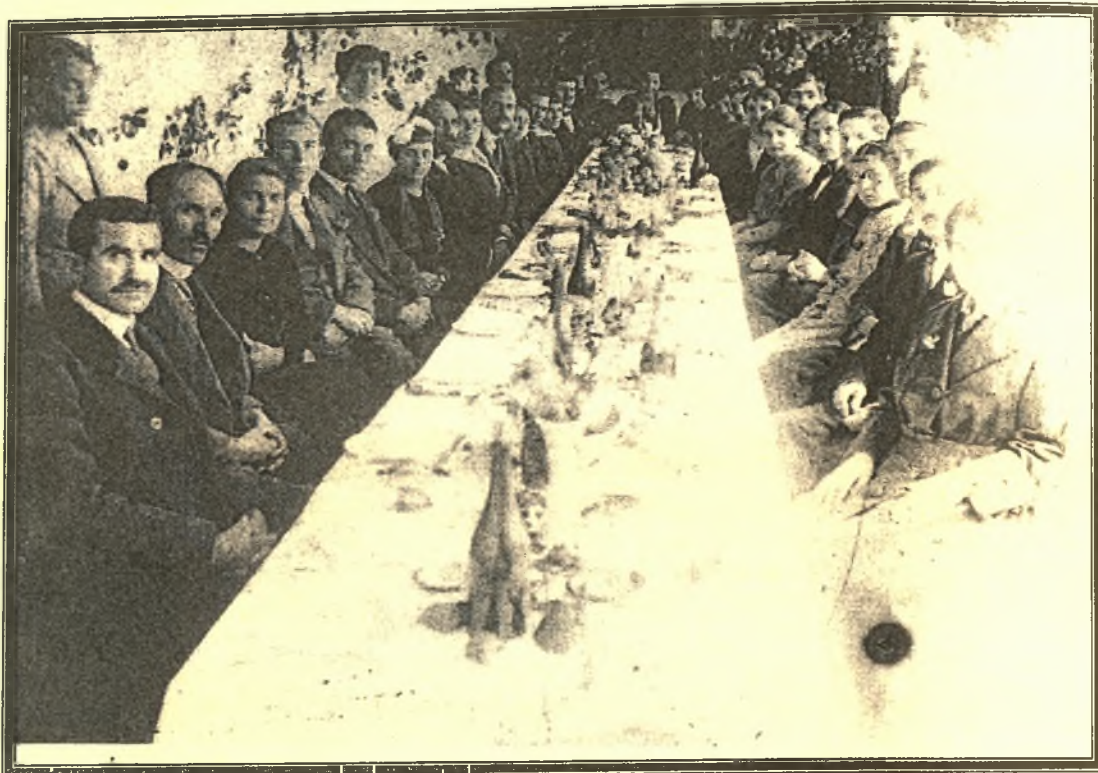
Ἡ σχέση τοῦ Γεωργίου Καραμάνη με τοὺς ἀσθενεῖς χαρακτηρίζοταν ἀπὸ μιὰ βαθύτατη θρησκευτικότητα. Οἱ ἀσθενεῖς τοῦ ἦταν τὰ παιδιὰ τοῦ καὶ ἐκεῖνος λειτουργοῦσε με τὴν εὐθύνη τοῦ πατέρα.

Ἡ Ἄννα Σικελιανοῦ, πρῶην σύζυγος τοῦ Γεωργίου Καραμάνη, ἀναφέρει γιὰ τὴν σχέση τοῦ γιαιτροῦ με τοὺς ἀσθενεῖς:

«Συνόδευα πάντα τὸ γιαιτρό στις ἐπισκέψεις στους ἀρρώστους κι ἐβλεπα πόσο τρυφερά τοὺς μιλοῦσε, πόσο τοὺς στοργικά τοὺς σκέπαζε τοὺς ὤμους ἢ τοὺς χάιδευε τὰ μαλλιά τοὺς καὶ τοὺς συμβούλευε γιὰ τὴ ζωὴ τοὺς...»³¹

Τὴν πρωτομαγιά τοῦ 1917 οἱ ἀσθενεῖς τοῦ σανατορίου διοργάνωσαν μιὰ τιμητικὴ ἐκδήλωση γιὰ τὸ γιαιτρό καὶ τοῦ χάρισαν ἓνα πίνακα με τὴν προσωπογραφία τοῦ γιαιτροῦ.

³¹ Ἄννα Σικελιανοῦ, Ἡ ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, ΕΣΤΙΑ, 2^η ἐκδοση, Ἀθήνα

Φωτογραφία από τη γιορτή το Μάη του 1917 στο σανατόριο Πηλίου

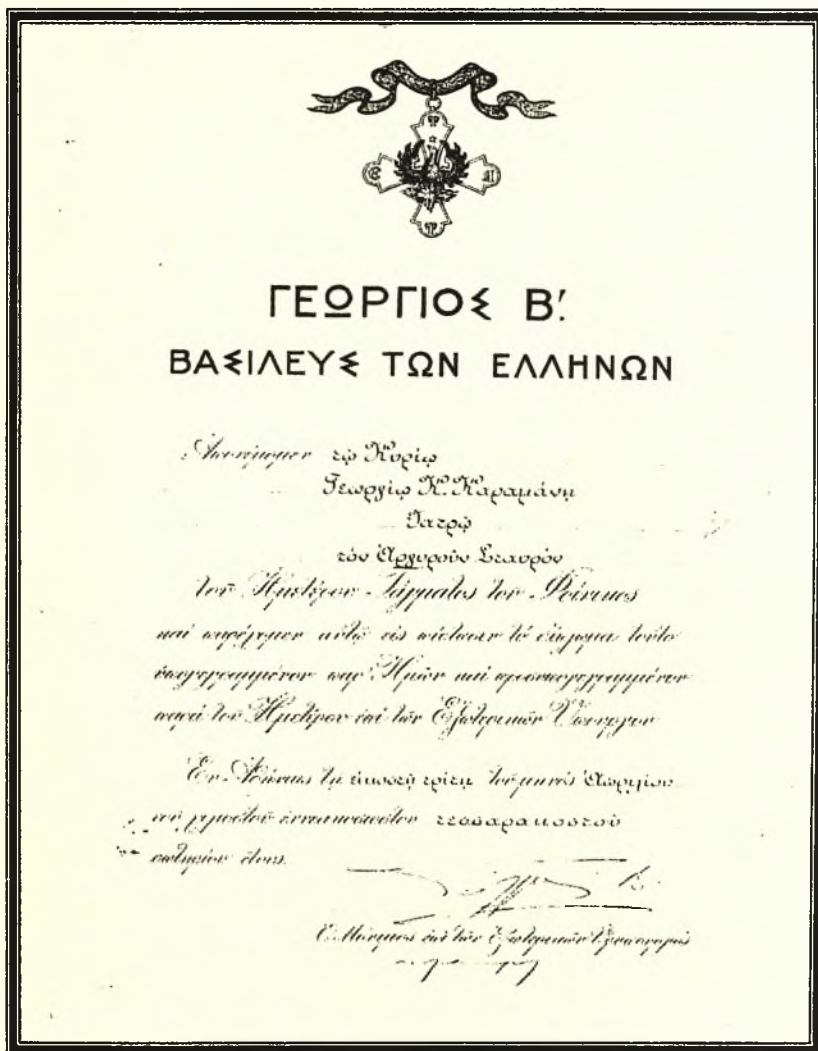
Αρχειο Μάγας Κούμουλου –Γαλανού

Η Ελένη Σβορώνου στο «Μικρασιατικό Ημερολόγιο του 1918» παραθέτει την ομιλία του Καραμάνη εκείνη την ημέρα στους ασθενείς του:

*« Προσφιλείς μου ασθενείς,
Αδυνατώ τελείως δια λόγων να εκφράσω τι η ψυχή μου την στιγμήν ταύτην αισθάνεται. Τούτο μόνο σας λέγω, ότι η ημέρα αυτή θέλει χαραχθή ανεξίτηλως εν τη καρδιά μου, ότι η ημέρα αυτή θ' αποτελέση όασιν του πολυκύμαντου βίου μου. Βαθύτατα συγκινημένος δέχομαι το ωραίον σας δώρον, το οποίο μαρτυρεί την εκτίμησίν σας προς το ίδρυμα και τον εργάτην του ιδρύματος τούτου. Το δώρον σας τούτον, προσφιλείς μου ασθενείς, όχι μόνον πόλυ με κολακεύει, όχι μόνον πολύ με τιμά, αλλά και πολύ μοι δίδει δύναμιν και πολύ μοι δίδει θάρρος, όπως και εν τω μέλλοντι, εξακολουθήσω εκπληρών το καθήκον μου. Το καθήκον. Ιδού ο σκοπός του βίου μου. Η εκπλήρωσις του καθήκοντος. Ιδού η μόνη ου ευτυχία. Απαρητηθείς και κοινωνίαν και θαλπωρήν οικογενειακήν και πάσαν ανθρώπινην ευτυχίαν, από οκταετίας όλης αγωνίζομαι με όλην την δύναμίν της ψυχής μου προς ευόδωσιν έργου, τον οποίον προορισμόν έχει να φυγαδεύη το άλγος και την οδύνην και να σκορπίζη τη χαράν και την ζωήν. Βεβαίως το έργον τούτο είναι μέγα, κολοσσιαίον, δυσανάλογον δε και ασυγκρίτως υπέρτερον των ασθενών μου δυνάμεων. Ευτυχείς λογιζόμεθα ότι του έργου τούτου του μεγάλου και κολοσσαιού, ημείς εθέσαμεν τας βάσεις.*

τας ευχαριστίας μου τας θερμάς και σας διαβεβαιώ εν τέλει ότι: αποκλειστικώς και μόνο για τους ασθενείς μου ζω. Αποκλειστικώς και μόνο για τους ασθενείς μου δαπανώ αφιδώς και θα εξαντλήσω μέχρι τελευταίας σταγόνος όλα μου της ψυχής και του σώματος τας δυνάμεις»³³

Για αυτήν την στάση ζωής η πολιτεία παρασημοφόρησε δύο φορές το Γεώργιο Καραμάνη. Του απέμεινε τον Αργυρόν Σταυρόν και τον Σταυρόν των Ταξιαρχών του Βασιλικού τάγματος του Φοίνικος³⁴.

Αντίνασος της τιμητικής διάκρισης του Σταυρού των Ταξιαρχών του Βασιλικού Τάγματος του Φοίνικος στον Γιώργο Καραμάνη

Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή

Η αγάπη του Γιώργου Καραμάνη για τον άνθρωπο φαίνεται και σε ένα άλλο σημείο της ζωής του. Ήταν εκείνος που σβήνοντας κάθε ίχνος

³³ Γιάννης Μουγογιάννης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, Δήμος Αγριάς, 1999

³⁴ Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

Η αγάπη του Γιώργου Καραμάνη για τον άνθρωπο φαίνεται και σε ένα άλλο σημείο της ζωής του. Ήταν εκείνος που οβήνοντας κάθε ίχνος εγωισμού αναγνώρισε και ευλόγησε τη σχέση της Άννας, της συζύγου του, με τον Άγγελο Σικελιανό.³⁵

Η μεγαλοπρέπεια του Γιώργου Καραμάνη στο συγκεκριμένο ζήτημα διαπιστώνεται και από την περιγραφή των στιγμών αναχώρησης της Άννα Σικελιανού από το σανατόριο:

*« Την πρώτη Σεπτεμβρίου 1939 χαιρέτησα τους γύρω μου με όση πειθαρχία μου απόμεινε, αλλά σαν έφτασα να περάσω την ξόπορτα, έπεσα και καταφιλούσα το κατώφλι της, που ήτανε ένα σύνορο από τον έξω κόσμο και τον μέσα, όλο θάλπος, αγάπη και θαυμασμό, που στερέωνε την καρδιά μου με γέμιζε αυτοπεποίθηση και παντοδυναμία. Ο Γιώργος με πήρε από το χέρι μου είπε: «Φτάνει πια, θα γαληνέψεις, θα γαληνέψουμε. Και με πήγε ως τη δημοσιά όπου με περίμενε τ' αμάξιν».*³⁶

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να παραθέσω απόσπασμα από γράμμα που έστειλε τον Ιούλιο του 1939, ο Άγγελος Σικελιανός στον Γεώργιο Καραμάνη και διαφαίνεται ο σεβασμός και η αλληλοεκτίμηση των δύο ανδρών:

³⁷*«Σεβαστέ μου Κύριε Καραμάνη*

..... Η ευλάβειά μου για το πρόσωπό Σας, απ' την πρώτη ώρα που Σας γνώρισα, ήτανε τόσο άμεση κι ιερή, που τίποτε δεν θα 'ταν ικανό να επισκιάσει στην ψυχή μου την εικόνα που καθρέφτιζε έκτοτε στα βάθη της για Σας: τη φωτεινή κι αγία εικόνα ενός Ανθρώπου που όπως ο ίδιος μου 'πατε μια μέρα, εξεκίνησε από παιδί για ν' αντιμετωπίσει τη ζωή και τους αγώνες της και τα προβλήματά της, με μονάχα το «εκ των ένδου φως».

*Επερίμενα έκτοτε λοιπόν – κι είχα το χρέος να περιμένω – η δύναμη απ' το Φως αυτό, που 'ναι το ιδιαίτατο εφόδιο της ψυχής Σας και του χαρακτήρα Σας, να διαπεράσει αγάλι – αγάλι τη σχηματική κι από την πρώτη όψη τόσου αποκρουστική μορφή της «Αμαρτίας» μου και ν' αρχίσει να τη διευκρινίζει στη βαθύτερη κι αγνότερη υπόστασή της. Και μονάχα τότε να ζητήσω να πλησιάσω την Σας, όχι με την άγονη και ταπεινή μορφή των ανθρώπινων αυτεγκλήσεων, αλλά καθώς αγωνιά θρησκευτικά μια ανθρώπινη ψυχή να εμφανιστεί μπροστά στο Θεό, γυμνή, για να κριθεί απ' αυτό πραγματικά και ουσιαστικά. Η ώρα αυτή λοιπόν πιστεύω να' χει φτάσει σήμερα για με και να μπορώ να Σας πλησιάσω, βέβαιος πως δεν θα με ιδείτε πια ανάμεσα από οποιουσδήποτε παραμορφωτικούς και για τους δύο μας χαρακτηρισμούς, αλλά σαν άνθρωπο που όσο κι αν έχει εγκληματήσει κατά την ανθρώπινη δικαιοσύνη, όμως έχει το αναφαίρετο θρησκευτικό δικαίωμα να στραφεί μ' ελπίδα προς τη σφαίρα της ανώτερης αγάπης και της τέλει κατανόησης, σφαίρα που είναι πιστεύω άλλωστε, η φυσική και νομική περιοχή μιας ύπαρξης και μιας ψυχής σαν τη δική Σας....»*³⁸

³⁵ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, ΕΣΤΙΑ, 2^η έκδοση, Αθήνα

³⁶ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, ΕΣΤΙΑ, 2^η έκδοση, Αθήνα

³⁷ Αγγέλου Σικελιανού, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ANNA, Ίκαρος, 3^η έκδοση, Αθήνα 1998

³⁸ Αγγέλου Σικελιανού, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ANNA, Ίκαρος, 3^η έκδοση, Αθήνα 1998

Την απάντηση του Γιώργου Καραμάνη σε αυτό το γράμμα θα μπορούσαμε να τη δώσουμε με μια σκηνή που περιγράφει η Άννα Σικελιανού σε ευχαριστήριο γράμμα της, το Δεκέμβριο του 1999, στο Γιάννη Μουγογιάννη για τη μελέτη του, πάνω στο έργο του Καραμάνη και τις εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν στο Δήμο Αγριάς προς τιμή του γιατρού. Η Άννα Σικελιανού εξομολογείται πως ποτέ δε συγχώρεσε το εαυτό της για το ότι πίκρανε τον Γιώργο Καραμάνη και περιγράφει την εξής σκηνή:

... *Είχε έλθει μια φορά στο σπίτι στην Αθήνα όταν ο Άγγελος ήταν ήδη παράλυτος, μας έδωσε κουράγιο ότι θα περνούσε αυτό το επεισόδιο και μας κάλεσε να πάμε το καλοκαίρι στο Πήλιο για ανάρρωση. Επήρε το κεφάλι του Άγγελου στα δυο του χέρια του εφίλησε στο μέτωπο και του είπε: - Τώρα μιλάμε για αγάπη. ...*³⁹

Σε μια άλλου τύπου επιστολή του Γιώργου Καραμάνη στον Υπουργό Υγιεινής φαίνεται η δωρεάν περίθαλψη σε άπορους ασθενείς που προσφέρονταν στο Σανατόριο Πηλίου, αλλά και το πόσο δεμένος ήταν ο Γιατρός με το βουνό, τους ασθενείς του, το σανατόριο του. Όταν το 1948 αναγκάστηκε να αναστείλει τη λειτουργία του σανατορίου λόγω του εμφυλίου και να μείνει στο Βόλο θεωρούσε τον εαυτό εξορισμένο, τον θεωρούσε πρόσφυγα.

⁴⁰Εν Βόλω τη 18/8/1948

Αρ. Πρωτ. 416

*Προς
Τον Υπουργό Υγιεινής
Γενικήν Δ/νσιν Υγιεινής
Δ/νσιν Κοινωνικής Υγιεινής Γραφείου IV*

Λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσωμε υμίν την λήψιν – κατά περιπλανήσεως μέχρι Πύλου – της υμετέρας υπ' αριθμ. 367/27-7-48 εγκυκλίου.

Εις εκτέλεσις ταύτης αποστέλομε εσωκλείστως συμπεπληρωμένο του σχετικόν πίνακα των αιτουμένων στοιχείων.

Επιπροσθέτως καθιστώμεν υμίν γνωστόν, ότι λόγω των κρατούντων συνθηκών ασφαλείας εις την περιοχήν του Πηλίου – ένθα το Σανατόριο και κατόπιν διαταγής των αρμοδίων Στρατιωτικών αρχών της περιοχής διεκόπη προσωρινώς η λειτουργία του Σανατορίου από τον παρελθόντα Οκτώβριο.

Έκτοτε η Διεύθυνσις του Σανατορίου – παραμένουσα ως πρόσφυγας εις Βόλον – αναμένει την βελτίωσιν των όρων ασφαλείας εις την περιοχή του Πηλίου, ίνα επαναρχίση εκ νέου την λειτουργία του. Εις τον σημειούμενων αριθμόν των νοσηλευθέντων ασθενών περιλαμβάνεται και ποσοστό 10% απόρων ασθενών νοσηλευθέντων δωρεάν δαπάνοις του Σανατορίου.

*Μετά πάσα τιμής
Γεώργιος Καραμάνης
Ιατρός⁴¹*

³⁹ Αρχείο Γιάννη Μουγογιάννη

⁴⁰ Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γεωργίου Καραμάνη

⁴¹ Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γεωργίου Καραμάνη

5.2. Σανατόριο

Στο λήμμα σανατόριο η Μεγάλη Ελληνική εγκυκλοπαιδεία αναφέρει τα εξής:

Ίδρυμα κείμενον εν εξοχική θέσει, προς διαμονήν γενικώς πασχόντων εκ νοσημάτων, ων η θεραπεία βασίζεται κυρίως επί της υγιεινής διαίτης και της ευνοϊκής επιδράσεως του κλίματος (αναρρωτήριο, αεροθεραπευτήριο). Ειδικώτερον δε θεραπευτήριον φυματιώντων, ασκληπιείον ή φθισιατρείον.

Πρώτοι οι αρχαίοι Έλληνες ιατροί παρατήρησαν ου μόνον ότι η φθίσις είναι μεταδοτική, αλλά και ότι θεραπεύεται, πρώτοι δ' αυτοί επίσης είναι οι εκόντες την ιδέαν του σανατορίου. Κατά την μυθολογίαν, ο Απόλλων μετεκόμισε τον ασθενικόν αυτού υιόν επί του Πηλίου, δια τον καλόν αυτού αέρα. Ο Ιπποκράτης απέστειλλε τους φυματικούς αυτού ασθενείς εις τα όρη, και δη τον Όλυμπον.....

... Αι ιδέαι όμως αυταί είχαν περιπέσει εις λήθην, ότε τω 1825 ο άγγλος ιατρός Βότιγκτον και κατόπιν ο Γερμανός Βρέμερ τω 1859 κατέδειξαν εν νέου το ιατόν της νόσου, έκτοτε δ' εφηρμόσθη η θεραπεία αυτής δι' υγιεινών και διαιτητικών μέσων εν τους σανατορίοις...

... Επηκολούθησεν η ίδρυσης σειράς όλης παρομοίων ιδρυμάτων, ληφθείσης εν ταυτώ φροντίδος όπως ταύτα είναι προσιώτερα, καθόσον τα εν αρχή ιδρυθέντα ήσαν όλως ιδιωτικά. Ονομαστά σήμερον σανατόρια είναι τα Νταβός, Αρόζα, Μεράν, Λεζέν, Μπλιγνύ κλπ.

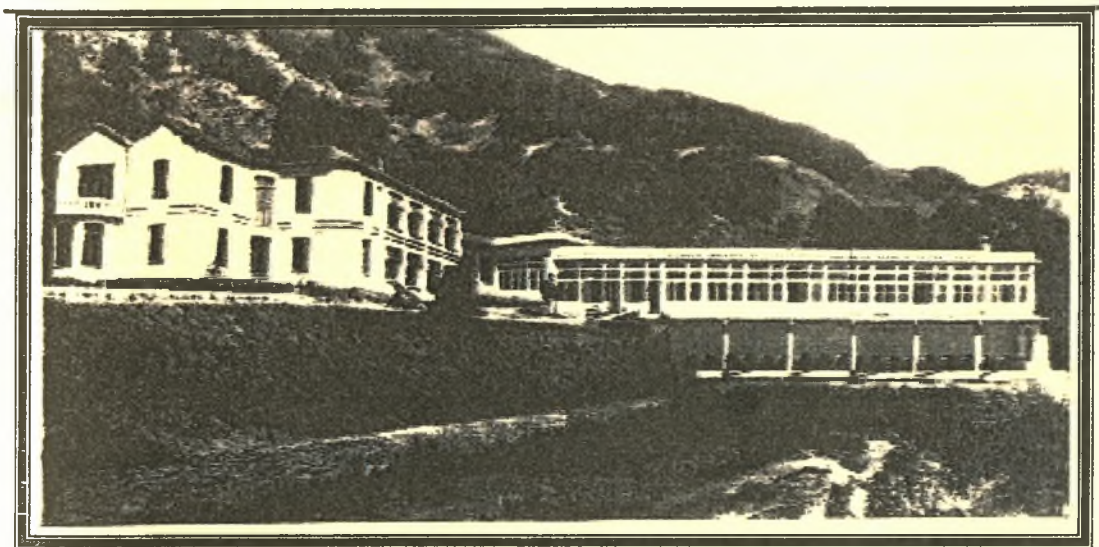
Τα σανατόρια αντιπροσωπεύουν κυριαρχούντα σήμερον τύπον ιδρύματος, όπου υποτίθεται ότι οι διαμένοντες δύνανται να θεραπευθώσι και ότι εφ' όσον δια την φθίσιν δεν υπάρχει ειδική επί του παρόντος θεραπεία, οφείλομεν να χρησιμοποιήσωμεν ως πρώτον μέσον την φυσικοθεραπευτικήν αγωγή. Έτερον χαρακτηριστικόν του σανατορίου είναι η ανοχή πάσης άλλης δοκίμου θεραπευτικής αγωγής, οία η δια φυματινης, η δια χρυσού, η δια τεχνητού πνευμονοθώρακος, η δια φρενικεκτομίας, η δια θωροκοπλαστικής, η δια πωματισμού κλ. Εις ταύτα προστίθενται ο κατάλληλος, υγιεινός και άφθονος σιτισμός και η ανάπαυσης, σκοπούντα την τόνωσιν του οργανισμού και την προάσπισιν των δυνάμεών του. Αλλα το σανατόριο δεν είναι μόνον θεραπευτικόν ίδρυμα. Είναι και σχολείον, εν ω ο φθισικός διδάσκειται τον τρόπο διαβιώσεώς του υπό υγιεινούς όρους και της προφυλάξεως των άλλων απότης μολύνσεως και αυτού τούτου από της αναμολύνσεως...

...Δια την ίδρυσιν των σανατορίων εκλέγονται ύψη 500 – 1500 μέτρων υπέρ την επιφάνειαν της θαλάσσης, επί ορέων δενδροφύτων, εις τοποθεσίας υπηνέμους και πλησίον δασών και αφθόνου καλού ύδατος. Εις ταιαύτα ύψη η ατμόσφαιρα είναι καθαρά από κονιορτόν, καπνούς και ομίχλη, άτινα είναι στοιχεία δεσμεύοντα τας υπεριώδεις ακτίνας του ηλίου, ων είναι γνωστή η θεραπευτική επίδρασις....

... Φροντίς καταβάλετε ίνα η ανοικοδόμησις των σανατορίων είναι υγιεινή εν σχέσει προς την θέσιν των δωματίων, τον αερισμόν την θέρμανσιν, κ.α Επίσης επιδιώκονται συνθήκαι αναπαιτικής εν υπαίθρω κατακλίσεως, αυστηράς καθαριότητος, ιδίως εν σχέσει προς τας αποχρέμψεις των αρρώστων, εξαιρετικής διατροφής. Η διεύθυνση τοιούτων ιδρυμάτων ανατι-

θεται εις ιατρούς από πάσης απόψεως ειδικούς και πεπειραμένους εν τη φθισιοθεραπεία ενεργητικούς και μετ' απόλυτου επιβάλλοντος επί τους ασθενείς. Οι βοηθοί ιατροί είναι δεδοκιμασμένης ικανότητος, το δε νοσηλευτικόν προσωπικόν γεγυμνασμένον. Η ύπαρξις κατάλληλων οδών περιπάτου περί του σανατόριου είναι επιβεβλημένη.....

..Εν Ελλάδι το πρώτο ιδρυθέν σανατόριον είναι το επί του Πηλίου, ιδιωτικόν... ⁴²

«Το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή»

Φωτογραφία από το ενημερωτικό φυλλάδιο που εξέδωσε ο Γεώργιος Καραμάνης.
Γ.Α.Κ. Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη.

Εδώ θα ήθελα να σημειώσω την εξής παρατήρηση. Διαβάζοντας τις σελίδες της Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαιδείας που αναφέρονται στο θέμα «σανατόριο» ήταν σαν να γινόταν περιγραφή του σανατόριου «Ζωοδόχος Πηγή».

Αυτό συμβαίνει για τους εξής λόγους. Καταρχήν ο χρόνος έκδοσης της εγκυκλοπαιδείας δεν αναφέρεται. Με δεδομένο ότι δίνει στοιχεία στο θέμα που διαπραγματευόμαστε έως το 1929 γίνεται κατανοητό ότι θα έχει εκδοθεί γύρω στο 1930, δηλαδή την εποχή της ακμής του σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή», την εποχή που θεωρούνταν ένα από τα πιο σημαντικά φθισιατρεία του Ελλαδικού χώρου.

Επίσης είναι γνωστό από την αλληλογραφία του Γιατρού Γιώργου Καραμάνη, την βιβλιοθήκη και τις καταγεγραμμένες αφηγήσεις αυτών που τον γνώριζαν ότι παρακολουθούσε από κοντά την εξέλιξη, την πρόοδο και την ανάπτυξη των μεγάλων σανατορίων της Ευρώπης και φρόντιζε έτσι ώστε και το δικό του να είναι εφάμιλλα αυτών.

Μπορούμε λοιπόν με σιγουριά να πούμε ότι το σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» ήταν ένα πρότυπο φθισιατρείο σύμφωνο με τα Ευρωπαϊκά δεδομένα.

⁴² ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Τόμος ΚΑ, εκδοτικός Οργανισμός «Φοίνιξ», 2^η έκδοση, Αθήνα

5.3. Το Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή»

5.3.1 Η αφορμή

Όπως προαναφέραμε ο Γιώργος Καραμάνης αφού τελείωσε τις σπουδές εγκαταστάθηκε στο χωριό του, την Δράκεια όπου και ασκούσε την ιατρική. Δεν ήταν όμως από τους ανθρώπους που επαναπαύονταν.

Από πολύ νωρίς του είχε κινήσει το ενδιαφέρον η φυματίωση. Παρακολουθούσε όλες τις επιστημονικές εξελίξεις ενώ στη βιβλιοθήκη του βρέθηκαν βιβλία αναφορικά με τη φυματίωση που έχουν εκδοθεί πριν το 1906.

Αφορμή όμως για τη ίδρυση του σανατορίου υπήρξε ένα τυχαίο γεγονός που ο ίδιος εμπιστευτήκε σε συνέντευξη του στη δημοσιογράφο Νίτσα Κολιού και την εφημερίδα «Ταχυδρόμος», ένα χρόνο πριν φύγει από τη ζωή.

«Ας γυρίσουμε πίσω στα 1909. Ήμουν τότε γιατρός στο χωριό μου, στη Δράκεια. Ένα ασήμαντο γιατροδάκι. Κατά σύμπτωση έπεσε στα χέρια μου ένα βιβλιάρaki του Πλάτωνος Δρακούλη, επιγραφόμενο «Φως εκ των ένδου». Με την ανάγνωσί του ένα ρίγος με διέτρεξε και ένας φάρος εφώτισε την ψυχή μου. Νομίζω ότι σ' εκείνο το βιβλίο οφείλει την ίδρυσή του το σανατόριο. Από τότε άρχισα να αναζητώ κάτι υψηλότερο και ανώτερο. Εδιάβαζα και το περιοδικό «Έρευνα» που εξέδιδε ο Δρακούλης. Είχα μάλιστα και το θάρρος να του στείλω γράμμα για να του συγχαρώ. Αργότερα του γνώρισα και προσωπικώς στην Αθήνα. Αλλά τη συγκεκριμένη αφορμή για το σανατόριο την έδωσε ένα άλλο γεγονός. Είχα αρρωστήσει και με συμβούλευσαν να εξετασθώ από κάποιον γιατρό στην Αθήνα. Επήγα πράγματι και επισκέφθηκα το γιατρό Πέτρο Ρουτόπουλο, μεγάλο φυματιολόγο. Γιώργος Καραμάνης του είπα και πρόσθεσα ψιθυριστά: γιατρός. Που να τολμήσω να εμφανιστώ ως συνάδελφος! Αλλά ο Ρουτόπουλος με επρόσεξε: Περάστε, κύριε συνάδελφε, καθίστε κύριε συνάδελφε... όταν τελείωσε την εξέταση, μου είπε, ότι δεν είχα τίποτε το οργανικό. Υπερκόπωσης ήταν και χρειαζόταν κάποια ανάπαυσις. Αμοιβή δεν δέχθηκε κι εγώ για να ανταποδώσω την ευγένεια του το προσκάλεσα στη Δράκεια. Ήταν παραμονές των Χριστουγέννων και Ρουτόπουλος ήλθε πράγματι στη Δράκεια για να περάσει τις γιορτές. Όταν πλησίαζε να φύγει είχε μια φαινή ιδέα. Να ανέβουμε στο βουνό, παρ' ότι είχε χιόνι, περί τα 40 – 50 εκατοστά. Και ανεβήκαμε, αφού αυτή ήταν η επιθυμία του. Ξεκινήσαμε από τη Δράκεια 13 Ιανουαρίου, ημέρα Τρίτη. Μια μέρα και ένα νύμερο γρουσουζιάς. Και όμως δεν αποδείχθηκαν γρουσουζικά. Όταν εφθάσαμε εδώ στα Χάνια, ο Ρουτόπουλος είπε: Εδώ, πρέπει να γίνει ένα σανατόριο. Όπως το οραματίσθηκε, έτσι κι έγινε λίγο αργότερα. Ένα χάνι μετατράπηκε σε σανατόριο, με 2-3 κρεβάτια. Αυτό ήταν το ξεκίνημα για την ίδρυση του σανατορίου, το οποίον άρχισε να λειτουργεί στις 2 Μαΐου του 1909».⁴³

⁴³ Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

5.3.2 Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας

Τα πρώτα χρόνια λοιπόν το σανατόριο Πηλίου στεγαζόταν στο Χάνι του Αντώνη Μυλιόρδου και αποτελούνταν από δύο δωμάτια στα οποία υπήρχαν τέσσερα κρεβάτια, δύο στο καθένα. Ο Καραμάνης εκείνο το διάστημα ζούσε στην πλινθόκτιστη τσομπάνικη καλύβα του Γιάννη Χατζηγεωργάκη ⁴⁴

Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του σανατόριου ο Γεώργιος Καραμάνης αντιμετώπισε μεγάλες δυσκολίες που απέρρεαν από τη δυσπιστία του κόσμου και τη φθισοφοβία.

Ο Γεώργιος Πιτσιώρης στην ομιλία του στα πλαίσια του συνεδρίου για τη φυματίωση με αφορμή τα πέντε χρόνια από το θάνατο του Γιώργου Καραμάνη περιγράφει το έξης γεγονός:

...Αλλά μια ημέρα, λίγο καιρό μετά την ίδρυσι του Σανατορίου ο Καραμάνης είδε να φθάνει στο Σανατόριο μια ομάδα από αγριεμένους χωριανούς του, οι οποίοι κρατούσαν στα χέρια τους αξίνες και σκαπάνες. Είχε διαδοθεί στο χωριό στη Δράκεια που βρίσκεται κάτω από το Σανατόριο, ότι από τότε που έγινε το Σανατόριο το νερό είχε πάρει ένα περίεργο χρώμα, και κάποιος τους είπε, ότι αυτό ήτανε τα μικρόβια της Φυματίωσης, και ότι ο κίνδυνος να προσβληθεί όλο το χωριό από φυματίωση ήτανε μεγάλος. Μάταια προσπάθησε ο νέος γιατρός να τους πείσει ότι όλα αυτά ήτανε φαντασίες. Οι χωριανοί παραιτηθήκανε από την ιδέα της κατεδαφίσεως του Σανατορίου, όταν ο Καραμάνης τους υπεσχέθη, ότι θα έπαιρνε νερό από άλλη ανάβρα, το οποίον δεν θα περνούσε από το χωριό. Κατά σύμπτωση, ο πιο άγριος από την ομάδα αυτή, ενοσηλεύθηκε ύστερα από λίγους μήνες από φυματίωση στο Σανατόριο...⁴⁵

Η Νίτσα Κολιού στη εφημερίδα Ταχυδρόμος, το 1963 αναφέρει ότι όταν κατέβαινε ο Καραμάνης στο Βόλο απέφευγε να συναντήσει τους συναδέλφους του για να μην αναγκασθούν και του δώσουν το χέρι του και έχουν ύστερα την υποψία, ότι μολύνθηκαν. Και όταν έκαμνε επισκέψεις σε σπίτια ασθενών, φρόντιζε αυτές οι επισκέψεις να γίνονται νύκτα έτσι ώστε να μην αντιλαμβάνονται οι περίοικοι την επίσκεψη του Καραμάνη και ο γιατρός εμφανιζόταν με ψευδώνυμο, ώστε να μην πληροφορούνται οι άρρωστοι ότι ήταν φυματικοί. ⁴⁶

Παράδειγμα αλλά και θύμα της φθισοφοβίας, η οικογένεια του Νικολάου Κοντού. Ο Νικόλαος Κοντός έχασε τα τρία από τα πέντε παιδιά του από φυματίωση. Για να μη φανεί η αιτία του θανάτου τους άφησε να διαρεύσει ότι ένα σαμιαμίδι δηλητηρίασε το γάλα τους και έτσι πέθαναν.

⁴⁴ Γιάννης Μουγογιάννης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΖΩΟΔΟΧΟΣ

ΠΗΓΗ, Δήμος Αγριάς, 1999, αφήγηση της Άννας σκελιανού στο συγγραφέα το Δεκέμβριο του 1980.

⁴⁵ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

⁴⁶ Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

Η γυναίκα του αφού πέθανε και ο Νικόλαος Κοντός πούλησε το σπίτι τους στη οδό Ιάσονος και Μαυροκορδάτου, το οποίο θεωρούσαν γρουσουζικό καθώς και την εξοχική τους κατοικία στα Άνω Λεχώνια.⁴⁷

Είναι γνωστή η φράση «κλείστε τα σπίτια σας έρχεται ο Καραμάνης».

Ο Γεώργιος Καραμάνης πάλεψε με τις προκαταλήψεις του κόσμου απέναντι στην ασθένεια και κατάφερε να πείσει για την αναγκαιότητα ύπαρξης του σανατορίου του έτσι ώστε να απαλλάξει τον κόσμο από το φόβο του χτικιού.

Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια του γιατρού στο Γιάννη Μουγογιάννη: *«Οι βάκιλοι του Κωχ δεν πετούν στον αέρα έτοιμοι να κατασπαράξουν τον καθένα και δεν προσβάλλουν άτομα χωρίς προδιάθεση, ένα σημαντικό ρόλο παίζει η ψυχική κατάσταση του ατόμου που θα προσβάλλει. «Πρώτα γιαιρεύω τη ψυχή κι ύστερα το σώμα του φυματικού».*⁴⁸

Εκτός της δυσπιστίας και της φθισιοφοβίας θα πρέπει να προσθέσουμε και τα πρακτικά προβλήματα που αντιμετώπισε ο Γιώργος Καραμάνης στο βουνό. Ας μη ξεχνάμε ότι βρισκόμαστε στα 1908 - 1909. Στο Πήλιο δεν υπάρχει οδικό δίκτυο, δεν υπάρχουν μέσα συγκοινωνίας, δεν υπάρχει ρεύμα. Αντίθετα υπάρχουν ληστές που λυμαινονται την περιοχή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο Γεώργιος Καραμάνης με απίστευτη επιμονή κατάφερε να δημιουργήσει το πρώτο σανατόριο ύψους στην Ελλάδα και να το διατηρήσει σε ακμή μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο.

5.3.3 Η περίοδο ακμής

Από ο Χάνι του Μιλιόρδου το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» όπως το είχε ονομάσει ο ιδρυτής του, φτάνει στην πλήρη ακμή του το 1930.

Από τις εργασίες δύο αρχιτεκτόνων στο κτιριακό συγκρότημα το Σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή» της Φωτεινής Μαργαρίτη και του Δημήτρη - Ιωάννη Γαλανού, καταθέτουμε τα παρακάτω στοιχεία προσπαθώντας να δημιουργήσουμε την εικόνα του σανατορίου, στην περίοδο της ακμής του:

Ο Καραμάνης επηρεασμένος και στο θέμα της αρχιτεκτονικής από τα μεγάλα σανατόρια της Κεντρικής Ευρώπης ανέπτυξε το σανατόριο του με τον ανάλογο τρόπο. Ο Α. Κριεζής, ο Γ. Κοντοστόνος και ο Π. Σακελλάριος, αρχιτέκτονες με σπουδές στο εξωτερικό και γνώστες της αρχιτεκτονικής των μεγάλων σανατορίων της Κεντρικής Ευρώπης βοήθησαν διαδοχικά στην κτιριακή εξέλιξη του σανατορίου.

⁴⁷ Βασιλεία Γιασιράνη, «Η Συμμετοχή της φυματίωσης στη Δημογραφική εξέλιξη του Βόλου», Συλλογική εργασία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας» ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ», εκδ. έλλα, Λάρισα 1995.

⁴⁸ Γιάννης Μουγογιάννης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ, Δήμος Αγριάς, 1999

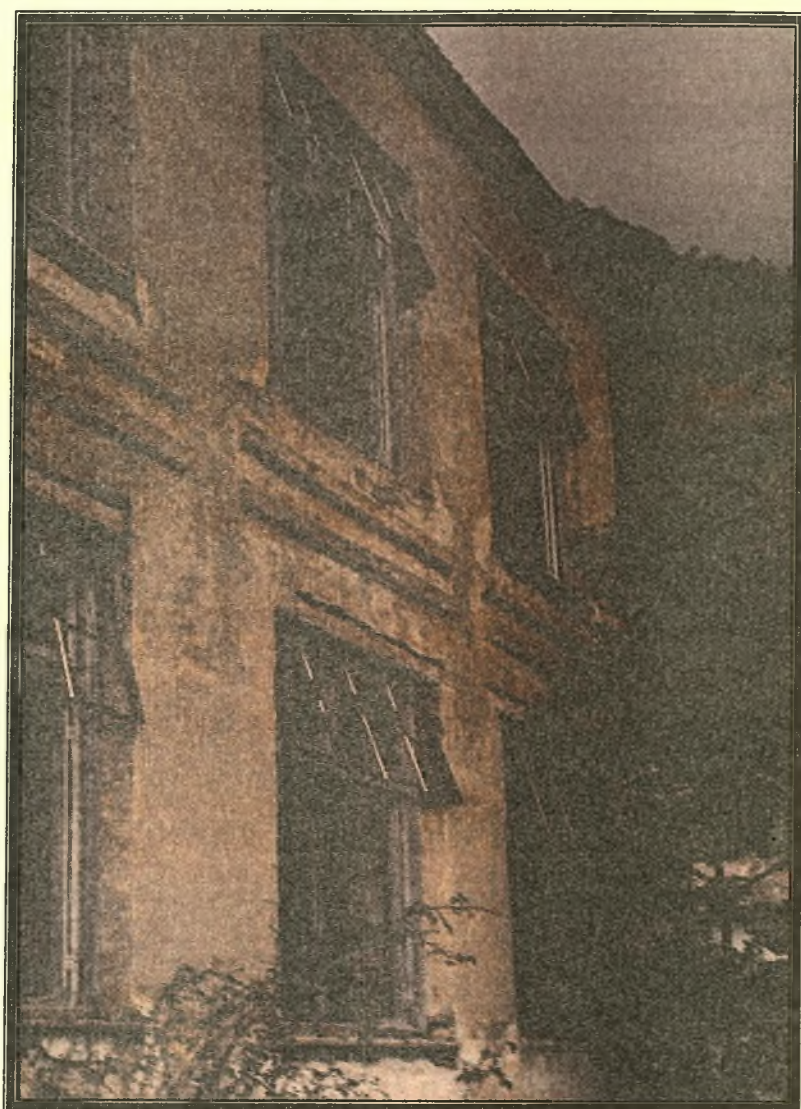
Μέρος της μιας πτέρυγας του σανατορίου. Πρόκειται για τα δωμάτια ασθενών.

Το 1915 οικοδομούνται οι δύο πρώτες πτέρυγες και τα βοηθητικά κτίσματα. Το 1925 κτίζεται το σπίτι του γιατρού και στα 1927 δημιουργείται ακόμη μια πτέρυγα. Η οριστική μορφή του σανατορίου δίνεται γύρω στο 1930 με τη δημιουργία της πτέρυγας αεροθεραπείας.

Το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηνή» το 1929

Φωτ. από το βιβλίο του Γιάννη Μουγογιάννη, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ, Δήμος Αγριάς, 1999

Φωτογραφία όπου φαίνονται τα μεγάλα παράθυρα,
απαραίτητα για την αεροθεραπεία των ασθενών.

Ο Δημήτρης Γαλανός περιγράφοντας το σανατόριο Πηλίου μας δίνει λεπτομέρειες τόσο για τον σχεδιασμό όσο και για τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν στην διάρκεια της εικοσαετούς ανάπτυξής του:

Το κτίριο αναπτύχθηκε σε μια γραμμική φόρμα επανάληψης δωματίων των ασθενών το ένα δίπλα στο άλλο και επικοινωνίας μεταξύ των, με ένα μακρύ διάδρομο στη πίσω τους πλευρά. Σε ότι αφορά τον προσανατολισμό των δωματίων είναι ανατολικομεσημβρινός και υπήνεμος στις καιρικές συνθήκες για να προσφέρεται για την αεροθεραπεία και τον ηλιασμό. Τα w.c. και μπάνια των ασθενών, όπως και οι λοιποί χώροι υγιεινής, αναπτύσσονται σε ειδικά δωμάτια καλά αεριζόμενα στο μήκος του διαδρόμου επικοινωνίας των δωματίων των ασθενών. Για την καθημερινή τουαλέτα υπάρχει σε κάθε δωμάτιο νιπτήρας ατομικής χρήσεως, ενώ για την θέρμανση είχαν προβλεφθεί εγκαταστάσεις κεντρικού συστήματος.

Το σπίτι του γιατρού όπως είναι σήμερα

Το σπίτι του Καραμάνη χτίστηκε στην αρχή σε επαφή με τον κορμό της γραμμικής ανάπτυξης του σανατορίου. Είναι δίπατο, απολύτως αυτόνομο με όμορφους υπαίθριους χώρους και μπαλκόνια, αυτόνομες εγκαταστάσεις υγιεινής και θέρμανσης. Στο ισόγειο είναι το καθιστικό και το γραφείο του γιατρού ενώ μια μεγάλη πόρτα οδηγεί στον κεντρικό διάδρομο του σανατορίου. Στο πρώτο όροφο βρίσκονται οι κρεβατοκάμαρες και οι χώροι φιλοξενίας.

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή του συγκροτήματος του σανατορίου είναι πέτρα, τούβλο από το εργοστάσιο του Σπύρου Τσαλαπάτα, οξιάς Χανίων ή Ζαγοριανές καστανιές σε συνδυασμό με μοντέρνα για την εποχή υλικά όπως το τσιμέντο,, το μπετόν αρμέ, τη ξενόφερτη σιδηροδοκό (I.P.)⁴⁹

Η Φωτεινή Μαργαρίτη σε εργασία της για την αρχιτεκτονική αποτύπωση του σανατορίου αναφέρει ότι ...το κτίριο λόγω της μακράς οικοδομικής του ιστορίας που ολοκληρώνεται σε διάστημα μιας εικοσαετίας περίπου συνδυάζει δύο παραδόσεις της αρχιτεκτονικής οι οποίες συνεργάζονται μεταξύ τους: από τη μια τη λαϊκή μαστόρικη παράδοση (της πέτρας και του ξύλου) και από την άλλη την πρώιμη μοντέρνα παράδοση (των πρώτων εφαρμογών του μπετόν)⁵⁰

⁴⁹ Δημήτρη – Ιωάννη Γαλανού, αρχιτέκτονα και ανιψιού του Γ. Καραμάνη, «Το συγκρότημα των κτιρίων Σανατορίου & Πρεβαντορίου Πηλίου» Συλλογική εργασία , ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Εκδ. έλλα, Λάρισα 1995

⁵⁰ Φωτεινή Μαργαρίτη, Εργασία αρχιτεκτονικής αποτύπωσης του σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή». Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή

Το εκκλησάκι της «Ζωοδόχου Πηγής»

«Ο Εσταυρωμένος»

Τοιχογραφία στο εκκλησάκι της «Ζωοδόχου Πηγής»
στο Σανατόριο Πηλίου

Μέσα στο σανατόριο και συγκεκριμένα σε δύο δωμάτια ενωμένα του κεντρικού κορμού του κτιρίου βρίσκεται η εκκλησία της «Ζωοδόχου Πηγής». Η απόφαση πάρθηκε από τον ανιψιό του Γεώργιου Καραμάνη, επίσης γιατρό φυματιολόγο Κωνσταντίνο Κούμουλο. Το 1952 γκρεμίζεται ο μεσότοιχος του ενός από τα δύο δωμάτια και αναπτύσσεται το Ιερό, η Αγία Τράπεζα, οι νάρθηκες και τα εικονοστάσια της εκκλησίας. Η αγιογράφηση έγινε από τους ζωγράφους Απόστολο Φιλίππου, Κώστα Ζήση, Βασίλη Καζάκο κ.α. Στη βόρεια πλευρά του ναού αναπαρίσταται η «εις Άδου Κάθοδος» Δύο από τα πρόσωπα που κοσμούν την παράσταση είναι ο γιατρός Γιώργος Καραμάνης και ο διοικητικός βοηθός του Βασίλη Τσιγλιφής που 'χασε τη ζωή του οδηγώντας το μικρό φορτηγό του σανατορίου, μεταφέροντας εφόδια για το σανατόριο.⁵¹

⁵¹ Δημήτρη – Ιωάννη Γαλανού, «Το συγκρότημα των κτιρίων Σανατορίου & Πρεβαντορίου Πηλίου, Συλλογική εργασία», ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Εκδ. Έλλα, Λάρισα 1995

«εις Άδου Κάθοδος»

Ο Γιώργος Καραμάνης και ο Βασίλης Τσιγλιφής
Ανάμεσα στους Πατριάρχες Αβραάμ και Ιακώβ
Λεπτομέρεια από την παραπάνω τοιχογραφία

Από τις 2 Μαΐου του 1909 έως τον Νοέμβριο του 1962 στο σανατόριο Πηλίου νοσηλεύτηκαν περίπου 2.300 άτομα από τον Βόλο, το Πήλιο, το εσωτερικό της Θεσσαλίας, από όλη την υπόλοιπη Ελλάδα καθώς και το εξωτερικό. Τα κρεβάτια του από 2 – 3 έφτασαν περίπου τα 60.⁵²

Στο διαφημιστικό φυλλάδιο, μια πολύ φροντισμένη έκδοση στα ελληνικά και γαλλικά που εξέδωσε ο Καραμάνης το 1935 παρουσιάζει το Σανατόριο, αφού πρώτα κάνει μια αναφορά στα σανατόρια ύψους και στα ευεργετικά αποτελέσματα του ορεινού κλίματα, ως εξής:

Εξώφυλλο του διαφημιστικού φυλλαδίου

Γ.Α.Κ., Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

« Την 2^α Μαΐου του έτους 1909 ήνοιγε τας πύλας του , δεχόμενου τους πρώτους ασθενείς⁵³, το Σανατόριον Πηλίου. Είπε το πρώτον εν Ελλάδι ιδρυθέν, λειτουργούν έκτοτε συνεχώς και αδιαλείπτως χειμώνος τε και θέρους. Κείται επί της δυτικής πλευράς του Πηλίου και εις ύψους 1200 μέτρων υπέρ την επιφάνεια της θαλασσης. Δάσος πυκνόφυτον περιβάλλει αυτό πανταχόθεν, πηγή δε αφθονωτάτου ύδατος, παρά το Σανατόριον αναβλύζουσα, εξυπηρετεί πλουσίως άπασας αυτού τας ανάγκας.

Τελείως προφυλασσόμενον από των βορείων, βορειοανατολικών και δυτικών ανέμων, έχει ανοικτόν τον ορίζοντα μόνον προς νότον και ανατολάς. Η από του Σανατορίου θέα των υποκειμένων αυτώ κομποπόλεων του Πηλίου και της εν τω βάθει λεκάνης του Παγασητικού, εξόχως μαγευτική και ωραία. Συνδυασμός βουνού και θαλάσσης, οίος του μαγευτικού εινουσιφύλλου Πηλίου, σπανιώτατα συναντάται.

⁵² Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

⁵³ Ο πρώτος ασθενείς ήταν κάποιος Παναγιώτης Κινικλής, Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

Αεροθεραπεία κάτω από τα δέντρα

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, φωτ. από ενημερωτικό φυλλάδιο

Το Σανατόριον Πηλίου, υποσιάν έκτοτε ριζικές μεταρρυθμίσεις και προσθήκας, κατέστη εφάμιλλου μεν των καλύτερων Σανατορίων της Ευρώπης ως προς τας φυσικάς καλλονάς, υφ' ων περιβάλλεται. Αι φυσικαί του Πηλίου καλλοναί είνε τοις πάσι γνωσταί. Το Πήλιον αποκαλείται «Ελληνική Ελβετία». Εν τη πραγματικότητι, είνε ανώτερον της Ελβετίας ως προς τας φυσικάς καλλονάς.

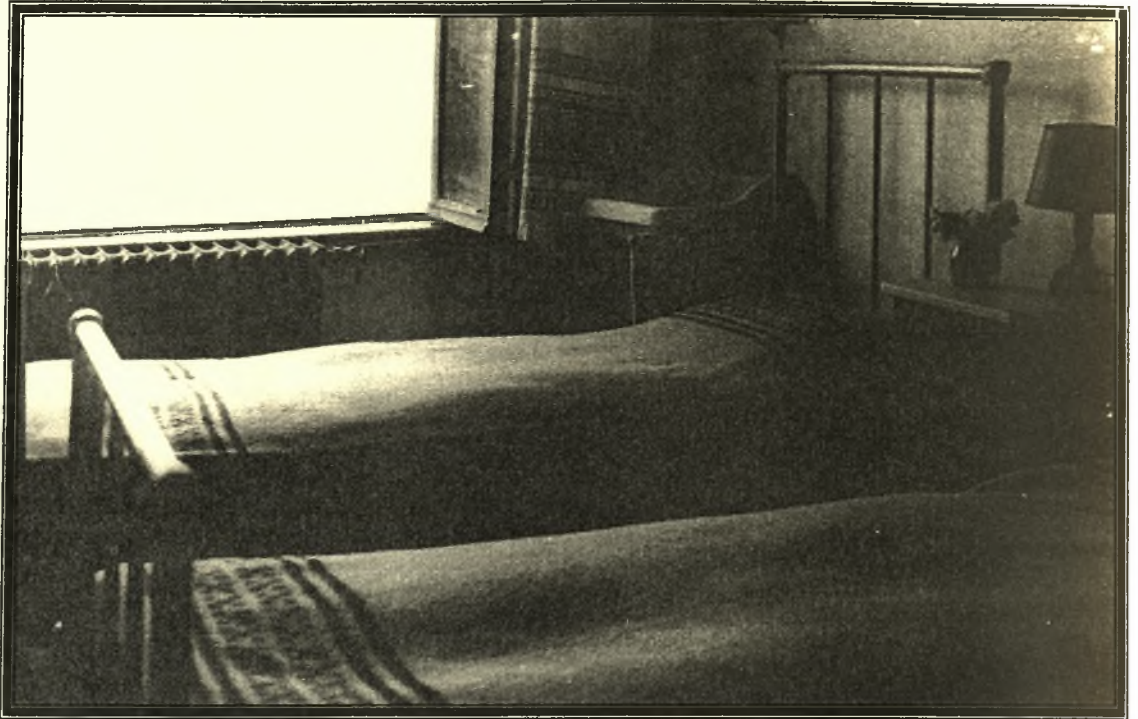
Το Σανατόριον Πηλίου διαθέτει ήδη 50 κλίνας κατανεμομένας εις δωμάτια πολυτελείας, πρώτης και δευτέρας θέσεως.

Δωμάτια πολυτελείας, μεσημβρινά ευρύχωρα, με άφθονον αερισμόν και ηλιασμόν, πολυτελώς επιπλωμένα, με τοίχους λακέ και δάπεδον επεσιρωμένον με *Linoileum*, ηλεκτροφώπιστα, με ρέον ύδωρ, κεντρικήν θέρμασιν και ιδιαίτεραν ε-στεγασμένην βεράντια έκαστον, δια την αεροθεραπείαν του ασθενούς χειμώνος τε και θέρους.

Δωμάτια Α' θέσεως ανατολικομεσημβρινά, όμοια, με κοινήν στοάν δια την αεροθεραπείαν.

Δωμάτια Β' θέσεως ανατολικομεσημβρινά, με κοινήν, επίσης στοάν δια την αεροθεραπείαν.

Αίθουσα εξετάσεων μετά χειρουργίου, διαμέρισμα ακτίνων Ραίντγκεν, Φαρμακείον, μικροβιολογικό και χημικόν Εργαστήριον, αίθουσα Εσπιατορίου, συγκεντρώσεως, λουτρά εις έκαστον όροφον κλπ. Εξυπηρετούν απάσας τας ανάγκας ενός επιστημονικώς οργανωμένου Σανατορίου. Ραδιόφωνον, φωτογραφικαί απα-σχολήσεις, δια τας οποίας ειδικός σκοτεινός θάλαμος έχει προορισθή, διάφορα επιτρεπόμενα παιγνίδια, χρησιμεύουσι προς τέρψιν των ασθενών κατά τας οριζο-μένας εν τω εσωτερικό κανονισμό του Σανατορίου ώρας.

Δωμάτιο στο σανατόριο

Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή

Ταράτσα εν μπειτόν αρμέ, εκτάσεως 300 περίπου τετραγωνικών μέτρων, με αφαντάστου ωραιότητος θέαν έχει τεθή εις την διάθεσιν των ασθενών.

Αεροθεραπεία στην ταράτσα του σανατορίου

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, φωτ. Από ενημερωτικό φυλλάδιο του σανατορίου.

Το σανατόριον έχει ιδίαν εγκατάστασι ηλεκτροφωτισμού και κεντρικής θερμάνσεως.

Εν τω Σανατορίω λειτουργεί κρατικόν τηλεφωνικόν Γραφείον υπό το όνομα «Σανατόριον Πηλίου» ανταλλάσσει παντός είδους τηλεγραφήματα με το Εσωτερικόν και το Εξωτερικόν, και τηλεφωνικάς συνδιαλέξεις με Βόλον και λοιπάς πόλεις Θεσσαλίας.

Στη συνέχεια στο συγκεκριμένο φυλλάδιο δίνονται πληροφορίες σχετικά με τις εφαρμοσμένες θεραπευτικές μεθόδους του σανατορίου

Από απόψεως θεραπευτικής, πλην της αυστηράς και νόμω τέχνης εκτελούμενης υγιεινο - διαιτητικής θεραπείας, της κλιματοθεραπείας, της ηλιοθεραπείας (ατομική πολυετή πείρα του διευθυντού - Ιατρού Γεωργίου Κ. Καραμάνη) εφαρμόζονται:

- Ο τεχνητός πνευμοθώραξ,⁵⁴ απλούς και διπλούς, συγχρόνως ή διαδοχικώς.
- Η φρενικοεξάψεις, μόνη ή μετά σκαληνοτομίας, ως αυτοτελής θεραπευτική μέθοδος ή εις αντικατάστασι του πνευμονοθώρακος ή εν συνδυασμώ μετ' αυτού.
- Το plombage
- Η χημειοθεραπεία (ενέσεις χρυσού κλπ) μετά επισταμένην εξέτασι της λειτουργίας ήπατος, νεφρών κλπ.
- Η βιολογική θεραπεία (μεθυλικόν αντιγόνου κλπ)

Εν τω Εργαστηρίω του Σανατορίου εκτελούνται:

1. Γενική χημική και μικροσκοπική εξέτασις των ούρων
2. Εξετάσεις πτυέλων δια: α) βακύλλους Κωκ β) σύμικτιον μόλυνσι γ) ελαστικός ίνας δ) λευκωματοαντίδρασι
3. Κοπράνων δια :α) βακύλλους Κωκ. β) λεύκωμα, αίμα
4. Πλευριτικών υργών δια Βακύλλους Κωκ, β) Πυογόνα μικρόβια γ) κυτταρικών τύπου
5. Αίματος δια: α) προσδιορισμόν αιμοσφαιρίνης β) αριθμόν λευκών και ερυθρών αιμοσφαιρίων και αιμοπεταλίων γ) λευκοκυτταρικών τύπου δ) χρόνον πήξεως ε) καθίζησι ερυθρών αιμοσφαιρίων ζ) βακύλλους Κωκ εν θρεπτικώ υλικώ Lowenstein η) προσδιορισμόν σακχάρου και ουρίας η) βιολογικάς αντιδράσεις.
6. Εμβολιασμός εις πειραματόζωα
7. Καλλιέργειαι υπόπτων εκκρυσμάτων δια βακύλλους Κωκ και άλλα μικρόβια.

55

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» δεν έχει τίποτε να ζηλέψει από τα γνωστότερα σανατόρια του εξωτερικού.

Αυτό οφείλεται στο ανήσυχο πνεύμα του γιατρού Καραμάνη. Ο Καραμάνης όπως τονίστηκε και σε άλλα σημεία αυτής της εργασίας και όπως μας κάνει γνωστό από το βιβλίο της η Κα Άννα Σικελιανού⁵⁶ και

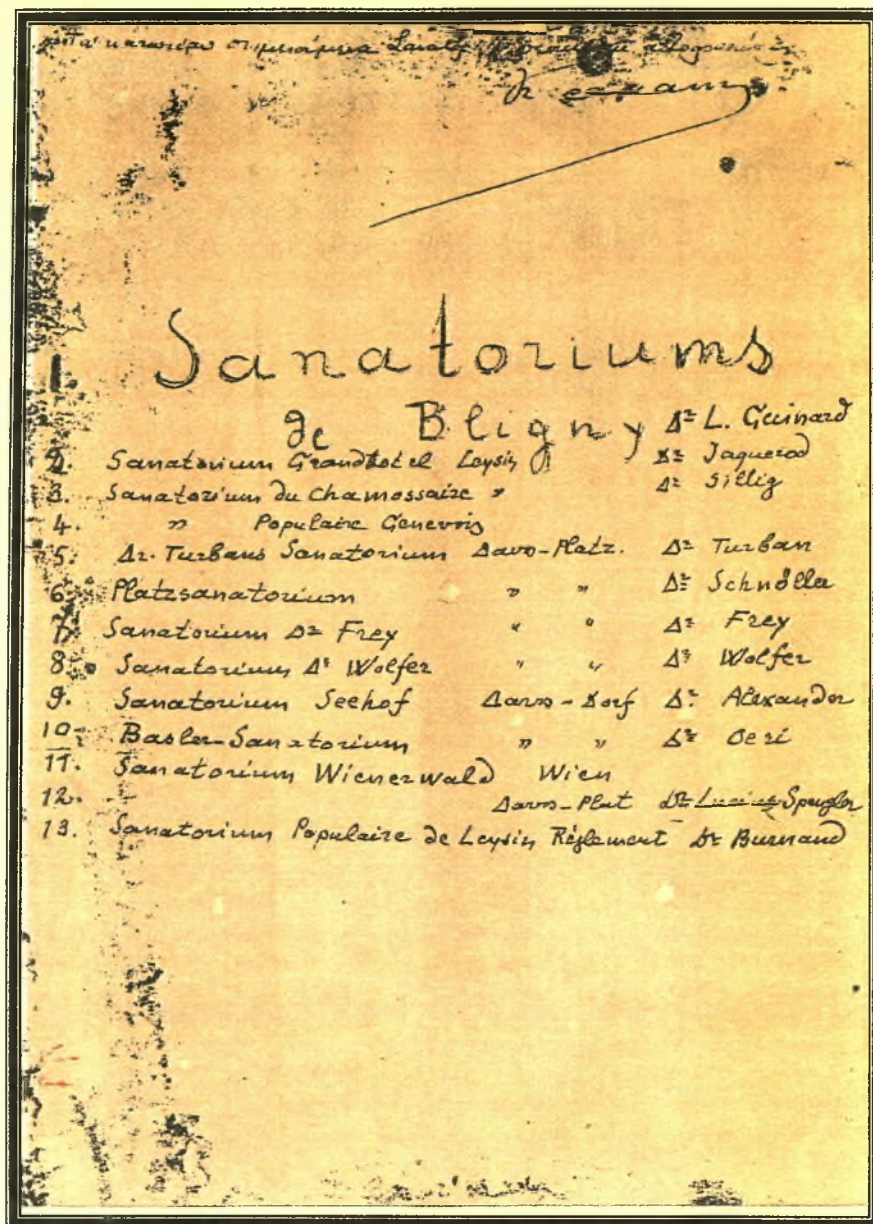
⁵⁴ Τον τεχνικό πνευμονοθώρακα τον μετέφερε ο ίδιος ο Καραμάνης από τη Ελβετία, κρατώντας τον όλη τη διάρκεια του ταξιδιού με το τρένο στα γόνατά για να μην πάθει ζημιά. Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΤΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

⁵⁵ Ενημερωτικό φυλλάδιο, ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, εκδόθηκε από το Γεώργιο Καραμάνη. Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γεωργίου Καραμάνη.

⁵⁶ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, ΕΣΤΙΑ, 2^η έκδοση, Αθήνα, σελ 48-52

διαπιστώνουμε από τα διασωθέντα αρχεία έκανε συχνές επισκέψεις σε γνωστά σανατόρια της Ευρώπης, σανατόρια της Ελβετίας, της Αυστρίας, της Γαλλίας και διατηρούσε αλληλογραφία με γνωστούς γιατρούς. Όπως ήταν λοιπόν επόμενο επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τον τρόπο λειτουργίας τους.

Ορισμένα από τα σανατόρια με τα οποία κρατούσε επαφή είναι τα παρακάτω:

Σανατόρια τα οποία είχε επισκεφτεί και κρατούσε αλληλογραφία επαφή ο Γεώργιος Καραμάνης

Αρχείο Μάγισ Κούμουλου - Γαλανού

Karaiman DR. TURBANS SANATORIUM
DAVOS-PLATZ

	Donnerstag	Freitag	Sonntag
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			
16			
17			
18			
19			
20			
21			
22			
23			
24			
25			
26			
27			
28			
29			
30			
31			

Karaiman Dr. Hermann Frey
Davos

Kranken-Geschichte

Herr: *Karaiman*
Frau: *Karaiman*
Geburtsdatum: *Konstantinopel* Heiratsdatum: *1890*
Beruf: *Lehrer*
Adresse der Angehörigen: *100000 Konstantinopel*
Adresse des Hausarztes: *100000 Konstantinopel*
Ankunft in Davos: *1900* Hotel: *Hotel* Zimmer-Nr. *10*

Anamnese.

Beginn und Symptome der Erkrankung: *Kein*

Frühere Krankheiten: *Anämie, Choleste, Rheuma, Skrophulose, Influenza, Pleuritis, Angina, Otitis media, Laryngitis, Bronchitis*

Menstr. Geburten: *normal*
Hereditäre Verhältnisse: *normal*
Genuss von Alkohol und Tabak: *kein*
Anlage: *normal* Husten: *kein* Menge: *normal* Beschaffenheit: *normal*
Blutgefäße: *normal* Harn: *normal* Schweiß: *normal*
Herzschlag: *normal* Verdauung: *normal*
Nachtstühle: *normal* Schlaf: *normal*
Appetit: *normal* Körpertemperatur (Minimum und Maximum): *normal*
Datum: *1900*

Karaiman 2.

Sanatorium
Grand Hôtel Leysin
Médecin-Directeur
D. Jaquierod

SANATORIUM
de
CHAMOISSAIRE
LEYSIN

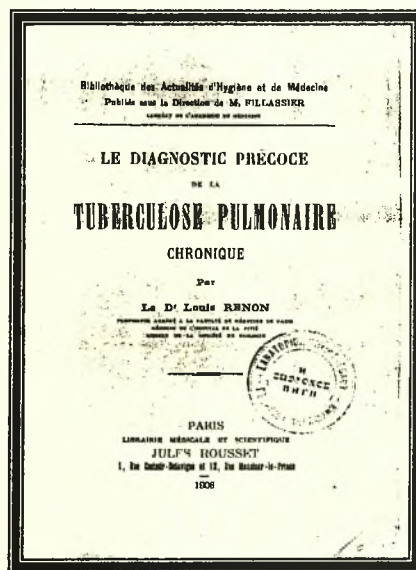
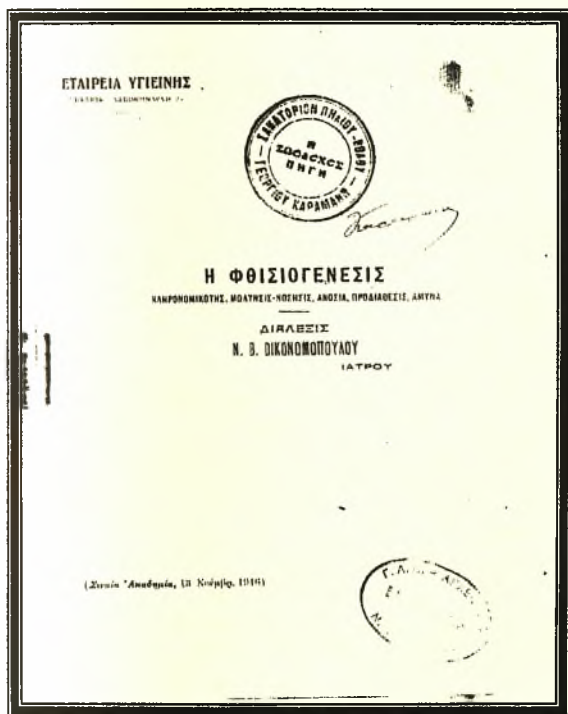
TEMPÉRATURE

DATE	TEMPÉRATURE				POIDS	EXPECTORATIONS
	7-8	2-3	5-6	9-10		
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						
9.						
10.						
11.						
12.						
13.						
14.						
15.						
16.						
17.						
18.						
19.						
20.						
21.						
22.						
23.						
24.						
25.						
26.						
27.						
28.						
29.						
30.						
31.						

Έντυπα από σανατόρια της Ευρώπης που επισκέφτηκε ο Καραμάνης. Βρέθηκαν στο χώρο του σανατορίου και φέρουν την υπογραφή του Καραμάνη

Η αλληλογραφία και οι επισκέψεις του Γιώργου Καραμάνη σε ευρωπαϊκά санаторία τον βοήθησαν στην οργάνωση του δικού του ιδρύματος. Τόσο ο εσωτερικός κανονισμός, τον οποίο θα παραθέσω παρακάτω όσο και οι καρτέλες ασθενών έχουν συνταχτεί βάσει προτύπων από санаторία της Κεντρικής Ευρώπης.

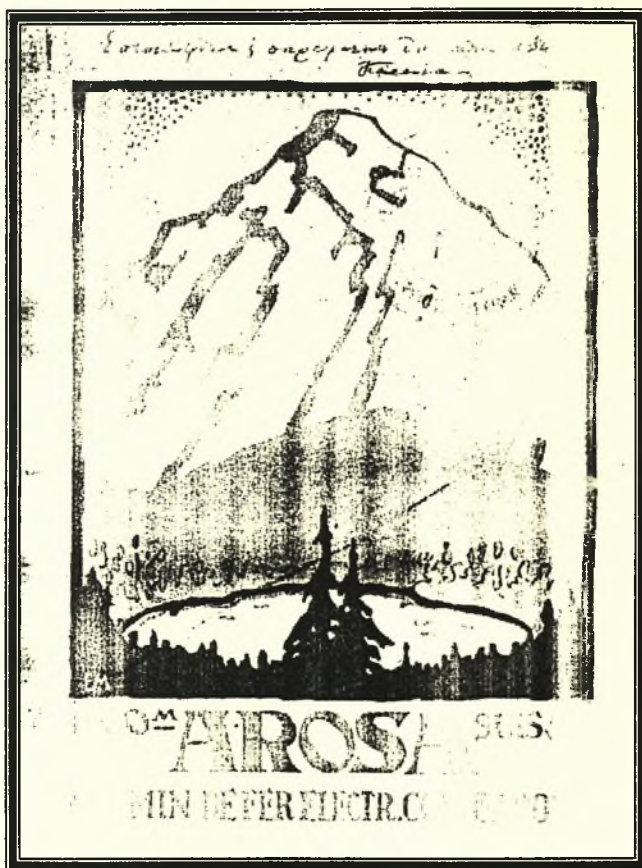
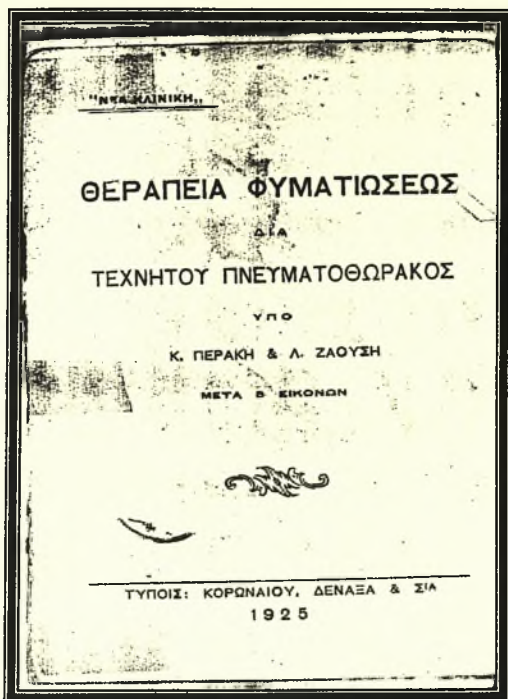
Ακόμη ένας δείκτης της πολύ καλής οργάνωσης του санаторίου είναι και η προσωπική βιβλιοθήκη του γιατρού. Ο Γιώργος Καραμάνης όπως είναι φυσικό για έναν επιστήμονα του διαμετρήματος του, διατηρούσε μια σειρά από ελληνικά αλλά και ξενόγλωσσα βιβλία ιατρικής⁵⁷ που ως επί το πλείστον είχαν ως αντικείμενο την φυματίωση και την υγεινοδιαιτητική αγωγή. Μερικά από αυτά πιθανόν ο γιατρός να τα είχε προμηθευτεί πριν από την ίδρυση του санаторίου, πράγμα που δείχνει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη νόσο της φυματίωσης από τότε που ασκούσε την ιατρική ως απλός γιατρός στη Δράκεια.

Εξώφυλλα βιβλίων από τη βιβλιοθήκη του Γιώργου Καραμάνη. Διακρίνεται η σφραγίδα και η υπογραφή του γιατρού.

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

⁵⁷ Πολλά εξ αυτών βρίσκονται σε βιβλιοθήκες σημερινών γιατρών

Εξώφυλλα βιβλίων από τη βιβλιοθήκη του Γιώργου Καραμάνη. Διακρίνεται η σφραγίδα και η υπογραφή του γιατρού.

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ⁵⁸

ΤΟΥ

ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

Η

«ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

ΥΨΟΜ. 1200 Μ.

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1909

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ
ΙΑΤΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΣΤΕΦ. Ν. ΤΑΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

1933

⁵⁸ Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

I
ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ ΩΣ ΘΕΡΑΠΕΥΤΗΡΙΟΝ
ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗ ΦΥΜΑΤΙΩΣΙΣ:

Ιδού δύο λέξεις τας οποίας πολλοί Ιατροί φοβούνται να σας ειπούν. Διότι νομίζουν ότι θα τρομάξετε, ότι θα κατααρριφθή το ηθικόν σας.

Πόσον άδικον έχουν και πόσον κακόν, εν αγνοία των και χωρίς να το θέλουν, να σας κάμνουν!

Εντυπώσατέ το καλά εις τον νου σας:

Η ΠΝΕΥΜΟΝΙΚΗ ΦΥΜΑΤΙΩΣΙΣ ΘΕΡΑΠΕΥΕΤΑΙ.

Και θεραπεύεται ταχύτερον και ευκολώτερον, όσου ταχύτερον γίνεται η διάγνωσις και εγκαίροτερον εφαρμόζεται η δέουσα θεραπεία. Το τοιούτου δεν συμβαίνει, δυστυχώς, πάντοτε. Αλλά και όταν η διάγνωσις της νόσου γίνεται εγκαίρως, και τότε κάνεται συνήθως πολυτιμότερος χρόνος εις διαφόρους πειραματισμούς διαφόρων φαρμάκων και μεθόδων.

Δια να θεραπευθή κανείς από την φυματίωσιν πρέπει να γνωρίζη **και να γνωρίζη εγκαίρως, ότι πάσχει εκ της νόσου ταύτης**. Άλλως είνε αδύνατον να υποβληθή εις τους περιορισμούς εκείνους, οι οποίοι είνε απαραίτητοι δια την θεραπείαν του.

Βάσις της θεραπείας της πνευμονικής φυματιώσεως είνε η υγιεινοδιαιτητική αγωγή δηλ. η συνεχής και αδιάλειπτος, ημέρας τε και νυκτός, χειμώνος τε και θέρους, μεθοδική αεροθεραπεία, η σωματική, διανοητική και ψυχική άναπαυσις, και η άφθονος, τουωπική και αρμόζουσα δι' έκαστον ασθενή διατροφή. Και την υγιεινοδιαιτητικήν αυτήν αγωγή, δια να την εφαρμόση, πρέπει πρώτον να την διδαχθή ο ασθενής. Δια να την διδαχθή δε, πρέπει να εισέλθει εις εν Σχολείον.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΑΥΤΟ ΕΙΝΕ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ

Αν οι ασθενείς εισήρχοντο, αμέσως μετά την διάγνωσιν της νόσου των, εις εν επιστημονικώς ωργανομένον Σανατόριον, θα ηδύνατο, μετά μικραν σχετικώς παραμονήν εν αυτώ, να συνεχίσουν την θεραπείαν των κατ' οίκου. Πόσον διάφορα θα ήσαν τα αποτελέσματα! Θα είχομεν περισσοτέρας ίάσεις, εις πολύ ολιγώτερον χρονικόν διάστημα, και με πολύ ολιγώτερας δαπάνας. Δυστυχώς, συμβαίνει το εναντίον. Υποβάλλονται οι ασθενείς εις διαφόρους θεραπείας άνευ ουδενός θεραπευτικού αποτελέσματος, διότι από τας θεραπείας αυτά λείπει πάντοτε η βάση, αποστέλλονται εις την εξοχήν, «εις το βουνό», από τα οποία επιστρέφουν συνήθως εις χειροτέραν κατάστασιν, διότι η εξοχή, «το βουνό» πρέπει να χρησιμοποιηθούν υπό ωρισμένους όρους, υπό ωρισμένους κανόνας τους οποίους οι ασθενείς αγνοούν, διότι δεν τους εδιδάχθησαν. Και όταν, μετά διαφόρους περιπλανήσεις από Ιατρού εις Ιατρόν και εξοχής εις εξοχήν, η κατάστασις των επιδεινωθή τότε μόνον ευθυμούνται το Σανατόριον, εις το οποίον σπεύδουν ζητούντες την σωτηρίαν των! Και αν δεν είνε πλέον πολύ αργά, η αποκατάστασις της υγείας των θα απαιτήση τότε πολύ περισσότερον χρόνον και πολύ μεγαλύτερας δαπάνας και θυσίας.

Το Σανατόριον λοιπόν, **δεν είναι μόνου θεραπευτήριον, είναι ταυτοχρόνως και Σχολείου**, εις το οποίον πρέπει να προστρέχουν αμέσως οι ασθενείς, μόλις λάβουν γνώσιν της νόσου των.

Είπομεν ότι βάσις της θεραπείας είναι η υγιεινόδιαιτητική ή σανατοριακή αγωγή, η οποία εφαρμόζεται μεθοδικώς και υπό ωρισμένους κανόνας, τους οποίους οφείλουν οι εν τω Σανατορίω νοσηλευόμενοι να τηρώσι **αυστηρώς και απαρεγκλίτως**.

ΤΑ ΜΙΚΡΟΒΙΑ

Αιτία του κακού είναι τα μικρόβια του ΚΩΧ. Τα μικρόβια ευρίσκονται μέσα εις τα πτύελα των ασθενών, μέσα εις τα σταγονίδια του σέλου τα οποία εκτινάσσονται κατά τον βήχα, τον δυνατόν γέλωτα κτλ. Δια να θεραπευθήτε από την φυματίωσιν δεν πρέπει να εισάγετε άλλα μικρόβια εις τους πνεύμονάς σας, προερχόμενα είτε από άλλους ασθενείς, είτε από τον ευατόν σας.

Όταν πτύετε κατά γης, τα πτύελά σας ξηραίνονται, κοινοποιούνται, παρασύρονται από τον αέρα του οποίου σεις εισπνέετε. Και τα μικρόβια του εισπνεομένου αέρος δεν θα σταματήσουν εις την παλαιάν βλάβην, θα εισχωρήσουν και εις τον άλλον πνεύμονα, μέχρι τότε υγεία, και τοιουτοτρόπως η φυματίωσις εξαπλούται και καθίσταται ανιάτος. Το τι πρέπει να κάμνετε, το αντιλαμβάνεστε ήδη μόνοι σας:

ΝΑ ΜΗ ΚΑΤΑΠΙΝΕΤΕ ΤΑ ΠΤΥΕΛΑ ΣΑΣ

ΝΑ ΜΗ ΠΤΥΕΤΕ ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΝΔΥΛΙΟΝ ΣΑΣ, ΟΥΤΕ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΝΙΠΤΗΡΩΝ, ΟΥΤΕ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΤΩΜΑ, ΟΥΤΕ ΚΑΤΑ ΓΗΣ.

Να πτύετε πάντοτε εντός της πτυελίστρας του δωματίου ή εντος της φορητής πτυελίστρας, την οποίαν να φέρετε πάντοτε μαζί σας, όταν εξέρχεσθε του δωματίου σας.

Όταν βήχετε ή περνίζεσθε, να φέρετε πάντοτε την χείρα ή το μανδύλιον σας προ του στόματος, να στρέφετε δε το πρόσωπόν σας, όταν ευρίσκεσθε μετ' άλλων.

Η στοά αεροθεραπείας

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, φωτ. Από ενημερωτικό φυλλάδιο του σανατορίου

ΑΕΡΟΘΕΡΑΠΕΙΑ – ΑΝΑΠΑΥΣΙΣ

Η αεροθεραπεία γίνεται είτε εντός του δωματίου με ανοικτά παράθυρα, όταν η κατάσταση του ασθενούς δεν επιτρέπει την μετακίνησιν, είτε εις τας βεράντας των δωματίων, είτε εις την κοινήν στοάν αεροθεραπείας, είτε και εν υπαίθρῳ υπό τα δένδρα, επί ειδικών ανακλιντῶν. Αι ώραι της αεροθεραπείας και αναπαύσεως κανονίζονται υπό του ιατρού, αναλόγως της εποχής του έτους και της καταστάσεως του ασθενούς. Δι' όλους ανεξαιρέτως τους ασθενείς επιβάλλεται μεθοδική αεροθεραπεία και ανάπauσις 10 – 12 πμ, 2-4 μμ και 5-7 μμ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους ασθενείς, καθ' όν χρόνον διατελοῦσιν εν τη ειδική στοά εν αεροθεραπεία, να ομιλούν μεγαλοφώνως ή συζητούν θορυβωδώς. Από τη 2ας μέχρι της 4ης μμ επιβάλλεται **ΑΠΟΛΥΤΩΣ ΣΙΩΠΗ**, απαγορευμένης συνομιλίας ή αναγνώσεως.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αλλαγή της υπό του ιατρού οριζομένης δι' έκαστου ασθενή θέσεως εν τη στοά άνευ αδείας ιατρικής.

Όπως το σώμα ούτω και οι πνεύμονες, οίτινες αποτελούν μέρος αυτού, δια να επουλώσουν τας πληγάς των έχουν απόλυτον ανάγκην ηρεμίας. Δια τούτο:

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ το ομιλείν μεγαλοφώνως, το άδειν, συρίττειν, φωνασκείν εντός ή εκτός του ιδρύματος.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ πάσα πολιτική, κοινωνιολογική και θρησκευτική συζήτησις.

Καταβάλετε όλην σας την προσπάθεια δια να πκαταπνίγετε τον βήχας σας. Κρατήστε τον βήχα σας, καταπίνετε ολίγο νερό, αλλάσετε θέσιν κτλ. Όσο ολιγότερον βήχετε, τόσο καλύτερον είναι. Το τοιοῦτο κατορθώνετε με τη θέλησίν σας, χωρίς να καταφεύγετε εις τα ναρκωτικά φάρμακα, τα οποία πολλάκις είναι επιβλαβή.

Δια να μην ερεθίζετε τους πνεύμονάς σας και ούτω προκαλείτε βήχα, δεν πρέπει να καπνίζετε.

ΤΟ ΚΑΠΝΙΣΜΑ ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ ΑΥΣΤΗΡΩΣ.

Η τραπεζαρία του σανατορίου

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, φωτ. Από ενημερωτικό φυλλάδιο του σανατορίου

Μετά την δευτέρα κρούσι του κώδωνος οι ασθενείς είνε υποχρεωμένοι να είνε παρόντες εις το Εσπιατόριον, καταλαμβάνοντας τας δ' αυτούς ορισθείσας θέσεις, ουδεμιάς μεταβολής επιτρεπομένης άνευ αδειάς της Διευθύσεως.

Προ και μετά έκαστην λήψην τροφής οι ασθενείς οφείλουν να πλύνουν καλώς τας χείρας και το στόμα, να γαργαρίσουν τον φάρυγγα δι' ενός αντισηπτικού διαλύματος και να καθαρίζουν τους οδόντας και τους ούγκας.

Εις τους ασθενείς παρέχονται τέσσερα γεύματα ημερησίως, ⁵⁹ εκ των οποίων, το μεν πρόγευμα και πρόδειπνο αποτελούνται εκ κυτέλλου γάλακτος απλού ή μετά καφέ ή τείου ή κακάου ή σοκολάτας, άρτου νωπού βουτύρου και κομπόστας ή μαρμελάδας ή μέλιτος, το δε γεύμα και δείπνου κανονίζονται συμφώνως προς το εκάστοτε συντασσόμενον εβδομαδιαίον διαιτολόγιον. Αι ώραι των γευμάτων κανονίζονται εκάστοτε υπό του Ιατρού αναλόγως της εποχής του έτους.

Πλην των υπό ειδικήν δίαιταν κατόπιν ιατρικής εντολής τελούντων, εις τους λοιπούς ουδεμία απολύτως μεταβολή ή αντικατάστασις των εκάστοτε κανονιζόμενων επιτρέπεται. Οιαδήποτε αντικατάστασις ή προσθήκη καταλογίζεται ως πρόσθετος δαπάνη, καβαλλομένη εις την Διεύθυνσιν, κατά οκταήμερο, Οι εν τοις δωματίοις λαμβάνοντες τα γεύματα άνευ ιατρικής ενδείξεως υποχρεούται εις την καταβολήν, λόγω πρόσθετου υπηρεσίας δ' έκαστον πρόγευμα ή πρόδειπνο δραχμών δύο, δι' έκαστον δε γεύμα ή δείπνον δραχμών τεσσάρων.

ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Είνε ωρισμένα τα μέρη εις τα οποία οι ασθενείς επιτρέπεται να περιπατούν. Την διάρκειαν του περιπάτου δι' έκαστον ασθενή ορίζει ο ιατρός, αναγράφων αυτήν εις το διάγραμμά του.

Κατά την διάρκεια του περιπάτου οφείλουν οι ασθενείς να μην ομιλούν, να αναπνέουν με τη μύτην, να βαδίζουν σιγά αποφεύγοντας τας βιαιάς κινήσεις χεριών και ποδιών, να ρυθμίζουν, όταν ο δρόμος είνε αναφορικός, την αναπνοήν των με το βήμα των και να προφυλάσσονται από τας ακτίνας του ηλίου με αλεξήλιου ή με πλατύγυρον ψάθινου πύλου. Επίσης να αποφεύγουν να κατακλίνονται κατά γης. Επιστρέφοντες δε εκ του περιπάτου να μην κατακλίνονται αμλεσως αλλά να εξακολουθούν βηματίζοντες ακόμη 5 έως 10'.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους ασθενείς να εξέρχονται και απουσιάζουν του Σανατορίου άνευ της αδειάς του Ιατρού.

Δια την κανονικήν λειτουργίαν του Σανατορίου και προ το συμφέρον των εν αυτό νοσηλευόμενων:

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ αυστηρώς το χαρτοπαίγνιον.

⁶⁰**ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ** αυστηρώς εις τους ασθενείς να φέρουν οιαδήποτε όπλου μαζί των.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η κατά την διάρκειαν της ημέρας διαμονή των ασθενών εις τα δωμάτιά των άνευ εντολής του ιατρού. Επίσης και η επίσκεψις εις τα δωμάτια των άλλων ασθενών άνευ ιατρικής εγρίσεως.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους ασθενείς να έχουν οιαδήποτε επικοινωνίαν μετά του προσωπικού του ιδρύματος ουδέ να εισέρχονται ή συκνάζωσι εις τα ιατρεία, τα

⁵⁹ Η άριστη ποιότητα της παρεχόμενης περίθαλψης ήταν το κυριότερο μέλημα του γιατρού από ίδρύσεως του σανατορίου έως το τέλος.

⁶⁰ Προφανώς για την αποφυγή αυτοκτονιών. Η Άννα Σικελιανού περιγράφει ανάλογο περιστατικόστο βιβλίο της «Η ζωή μου με τον Άγγελο»

επιστημονικά Εργαστήρια, τα μαγειρεία ή εις τα λοιπά διαμερίσματα τα μη δ' αυτούς προωρισμένα.

Μετά την 10^η εσπερινή επιβάλλεται απόλυτως σιωπή, απαγορευμένης συνομιλίας ή προσκλήσεως νοσοκόμου δια κωδωνισμού άνευ σοβαρού λόγου επιβάλλοντος την άμεσον παρουσίαν ιατρού.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους ασθενείς να γράφουν ή να ζωγραφίζουν επί των κομοδίνων, τραπεζών, τοίκων, σινδονών, κουβερτών κλπ, ως και να εμπεύρουν καρφιά εις τους τοίχους, τας θύρας και οιοδήποτε μέρος του ιδρύματος. Επίσης απαγορεύεται η μετατροπή της θέσεως ή μεταφορά των επίπλων ή ειδών κλινοστρωμνής των δωματίων των.

Οιαδήποτε φωτογραφική εργασία εκτελείται μόνου εντός του προς τούτο ειδικώς προορισμένου σκοτεινού θαλάμου.

Πάσα βλάβη ή φθορά επίπλων, ειδών κλινοστρωμνής, σκευών ή οιοδήποτε αντικειμένου του ιδρύματος, προερχομένη εξ οιασδήποτε αιτίας και εξ υπαιτιότητος του ασθενούς, βαρύνει αυτόν εξ ολοκλήρου.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους ασθενείς να ρίπτουν εντός των υπιτήρων των οιασδήποτε αντικειμένου δυνάμενον να αποφράξη τον αποχευτικόν αυτών σωλήνα. Τεμάχια εφημερίδων ή άλλα άχρηστα αντικείμενα ρίπτονται εις τον κάλαθον άχρήστων, ο οποίος ευρίσκεται εις έκαστον δωμάτιον, τα δε ακάθαρτα εσώρουκά των τοποθετούνται εντός των σάκκων απλύτων των δωματίων.

Οι ασθενείς οφείλουν πανταχού και πάντοτε να τηρούν την μάλλον επιμελημένη καθαριότητα, να συμπεριφέρονται δε ευπρεπώς προς αλλήλους και προς το προσωπικόν του ιδρύματος.

Άμα τη άφίξει των ασθενών, τα κιβώτια και αι βαλίτσαι αυτών, κενουμένα, απομακρύνονται των δωματίων, τοποθετούμενα εις τον προς τούτο ωρισμένου χώρου.

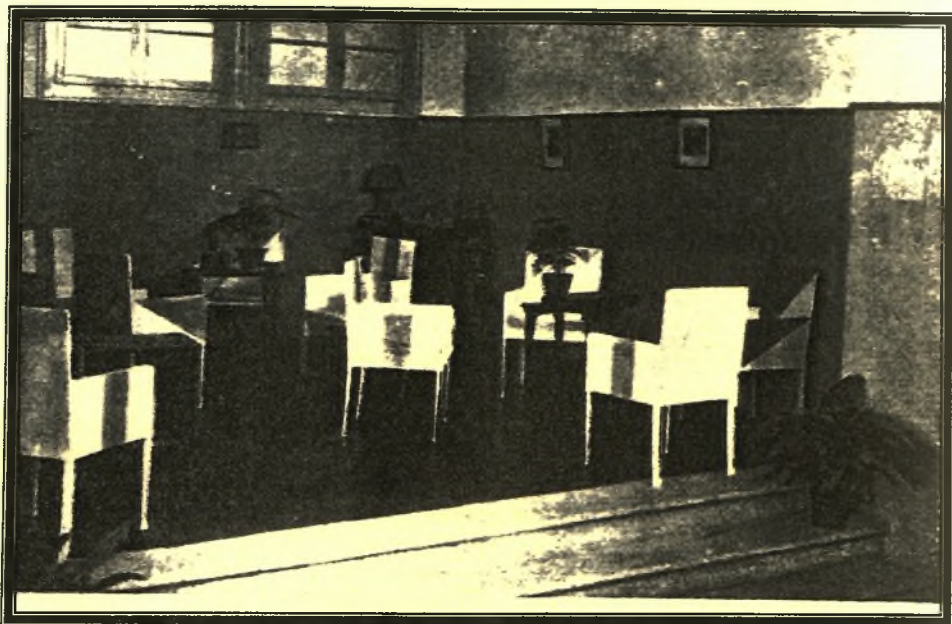
Έκαστος ασθενής εισερχόμενος εις το Σανατόριον οφείλει, αν φέρη μαζί του χρήματα ή άλλα πολύτιμα αντικείμενα, να καταθέτη ταύτα επί αποδείξει εις την Διεύθυνση, άλλως η Διεύθυνση δεν υπέχει καμμιάν ευθύνην δια την τυχόν απώλειαν αυτών.

Δια παν παράπονον οι ασθενείς οφείλουν να απευθύνονται μόνου προς την Διεύθυνση.

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ εις τους επισκέπτας να φέρουν εις τους ασθενείς τρόφιμα ή ποτά άνευ άδειας ιατρικής. Επίσης ουδεμία παραγγελία των ασθενών τροφίμων ή ποτών εκτελείται άνευ προηγουμένης ιατρικής εγκρίσεως.

ΝΟΣΗΛΙΑ

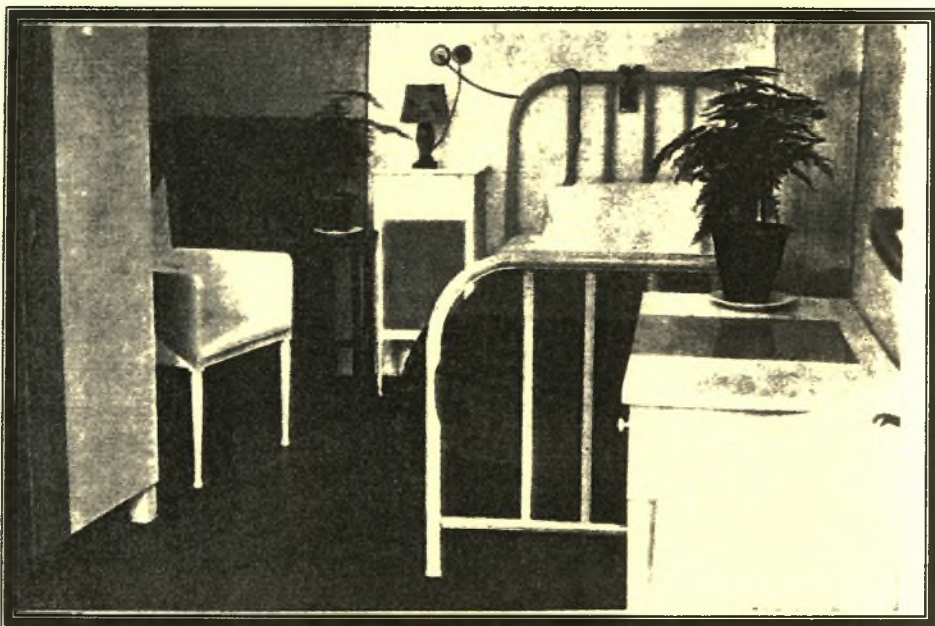
Τα νοσήλια προκαταβάλλονται κατά μήνα. Οι ιδιαίτεροι λογαριασμοί (προσθέτων τροφίμων, πλυστικών, ιδιαιτέρων παραγγελιών) εξοφλούνται καθ' εβδομάδα. Υποχρεωτικώς κρατούνται νοσήλια ενός δεκαημέρου εν η περιπτώσει ο ασθενής ήθελεν αναχωρήσει ενωρίτερον ή δι' οιοδήποτε άλλου λόγου.

Αίθουσα αναμονής

ΓΑΚ Νομού Μαγνησίας, φωτ. Από διαφημιστικό φυλλάδιο του σανατορίου

Η αμοιβή και διατροφή έκτακτου νοσοκόμου βαρύνει τον ασθενή διά του οποίου προορίζεται. Ουδεμία έκπτωσης νοσηλίων γίνεται δι'απουσίαν εκ του Σανατορίου μέχρι δύο ημερών. Εν περιπτώσει απουσίας πλέον των δύο και μέχρι των πέντε ημερών, ο ασθενής καταβάλλει το ήμισυ, πέραν δε των πέντε ημερών, εφ' όσου θα εκρατειτό η κλίνη ο ασθενής καταβάλλει το 1/3 των νοσηλίων.

Δωμάτιο ασθενή

ΓΑΚ Νομού Μαγνησίας, φωτ. Από διαφημιστικό φυλλάδιο του σανατορίου

Οι υποδείξεις και οι κανόνες όμως δεν περιορίζονταν μόνο στους ασθενείς αλλά και στο προσωπικό έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η εύρυθμη λειτουργία του Σανατορίου, αλλά και για την προστασία των εργαζομένων.

Παραθέτω απόσπασμα από τον Γενικό Κανονισμό εσωτερικής Υπηρεσίας:

Δωμάτια υπηρεσίας Νο 1.3.4

ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ

Να σκουπίζετε με βρεγμένη σκούπα και να σφουγγαρίζετε το δάπεδο.

Να ξεσκονίζετε με υγρό πανί το παράθυρο, την πόρτα, μέσα και έξω, τα κομοδίνα, το καλοριφέρ κλπ.

Να τινάζετε τα κλινοσκεπάσματα έξω από το δωμάτιο, να γυρίζετε το στρώμα πάνω – κάτω και τα κρεβάτια να είναι στρωμένα κανονικά.

Να μην αφήνετε άπλυτες κάλτσες μέσα στο δωμάτιο. Την νύχτα τα παπούτσια να τα αφήνετε έξω από το δωμάτιο.

Να αερίζετε κανονικά το δωμάτιο.

Τα κομοδίνα να ναι πάντα τακτοποιημένα και καθαρά

Να σκουπίζετε και να σφουγγαρίζετε το διάδρομο που αρχίζει από το καλοριφέρ και φτάνει ως τη γαλαρία. Επίσης το διάδρομο από την τζαμόπορτα ως τη γαλαρία. Οι γυναίκες του διάδρομο από τα σκαλιά ΛΟΥΞ μέχρι το Στεγνωτήριο και την πόρτα υπηρεσίας.

Τις πιο πάνω δουλειές θα τις κάνετε όλοι με τη σειρά.

Μη τρώγετε μέσα στο δωμάτιό σας. Έχετε Τραπεζαρία.

ΚΑΘΕ ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Σφουγγάρισμα με ζεστό νερό όλων των δαπέδων.

Σαπούνισμα θυρών – παραθύρων – καλοριφέρ – κομοδίνων κλπ

Πετρελαίωμα κρεβατιών

Καθάρισμα τζαμιών

Να βγάζετε στον ήλιο τα σκεπάσματα κλπ. (πίσω προαύλιο)

Τις πιο πάνω δουλειές θα κάνετε όλοι μαζί κάθε Σάββατο

Τάξις στην εφαρμογή των υπηρεσιών καθαριότητας κοινόχρηστων χώρων.

Απαγορεύονται επισκέψεις γυναικών και ασθενών στα δωμάτιά σας.

Σανατόριον, Μάρτιος 1953⁶¹

Οι όροι του εσωτερικού κανονισμού έπρεπε να τηρούνται με ακρίβεια τόσο από τους ασθενείς όσο και από το προσωπικό του σανατορίου. Όπως διαπιστώνεται από την αλληλογραφία σε περίπτωση που κάποιος έδειχνε ανάρμοστη συμπεριφορά αντίθετη από αυτήν που ορίζεται από τον κανονισμό τότε έπρεπε να αφήσει το σανατόριο. Χαρακτηριστική είναι μια επιστολή του Κωνσταντίνου Κούμουλου στην Ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης με την οποία συνεργαζόταν το σανατόριο:

Εν Σανατόριω τη 29 Σεπτεμβρίου 1947

Αριθμ. Πρωτ. 417

Προς Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης

Κύριε Διευθυντά

Μετά λύπης μας καθιστώμεν υμίν γνωστόν ότι ο εκ των υμετέρων νοσηλευόμενων ασθενών, Μωυσής Ρβάχ την 27 λήγοντος παρεξαιρέτη επιτεθείς κατά του

⁶¹ Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γιώργου Καραμάνη.

προσωπικού του Σανατορίου και εχειροδήκησε. Επειδή λόγω της αχαρακτηρίστου ταύτης πράξεως είναι πλέον απολύτως αδύνατος η εν τω Σανατορίω παραμονή του.

Παρακαλούμε όπως ανακληθή το ταχύτερον υφ' υμών.

Την ούτω κενούμενην θέσιν δύνασθε αν θέλετε να πληρώσετε δ' άλλου ασθενούς.

Ο Διευθυντής
Κωνσταντίνος Κούμουλος⁶²

Στις 8 Οκτωβρίου του 1947 ακολουθεί επιστολή της Ισραηλιτικής κοινότητας όπου ζητείται για πρώτη και τελευταία φορά να συγχωρέσουν την απρεπή συμπεριφορά του συγκεκριμένου ασθενή. Ο ασθενής συνεχίζει να φαίνεται στα αρχεία του σανατορίου, πράγμα που σημαίνει ότι συνεχίστηκε η νοσηλεία του.

Επίσης από έρευνα στο πρωτόκολλο της αλληλογραφίας του σανατορίου βρίσκουμε επιστολές που απευθύνονται προς το υποκατάστημα ΙΚΑ Βόλου με το οποίο φυσικά συνεργαζόταν το σανατόριο και οι οποίες ενημερώνουν σχετικά με τη συμπεριφορά των ασθενών. Δεν ήταν λίγες οι φορές που ασθενείς χωρίς να πάρουν άδεια έφευγαν και πήγαιναν στα σπίτια τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις το σανατόριο έπρεπε να ενημερώσει τον ασφαλιστικό φορέα που ήταν υπεύθυνος για τον ασθενή..

Αρ. πρωτ. 36/4-5-52 – άνευ άδειας καθόδου Χρ. Ζιάκκα

Αρ. πρωτ. 73/10-9-52 – άνευ άδειας καθόδου Χρ. Ζιάκκα

Αρ. πρωτ. 81/3-11-52 – Παρεκτροπή Χρ. Ζιάκκα και άτοπα διαφόρων ασθενών.

Αρ. πρωτ. 22/19 – 3- 52 - Γνωστοποιούμε ότι ο ασθενής, Γ. Βασιλάκης επιθυμεί να κατέλθει εις Βόλου

Αρ. πρωτ. 23 / 21-3-52 – Γνωστοποιούμε το θάνατο του Γ. Βασιλάκη.⁶³

Η κάθοδος από το σανατόριο χωρίς την άδεια του γιατρού ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνη τόσο για τους ασθενείς, οι οποίοι διέκοπταν τη θεραπεία τους όσα και για τους οικείους τους. Σε αυτές τις ενέργειες των ασθενών συντελούσε η ιδιαίτερη ψυχοσύνθεση των ασθενών. Ο Καραμάνης πολλές φορές έδειχνε ανοχή στις ιδιαίτερες εξάρσεις των ασθενών άλλωστε και ο ίδιος έλεγε «πρώτα πρέπει να γιατρέψω τη ψυχή του ασθενή και έπειτα το σώμα».

⁶² Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γεωργίου Καραμάνη

⁶³ Αρχείο Μάγιας Κούμουλου - Γαλανού

Δωμάτιο στην πτέρυγα πολυτελεία

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη (φωτ. Από ενημερωτικό φυλλάδιο)

5.3.4 Ένας ασθενής διηγείται

Ο κ. Κ.Ε.Ν. βρέθηκε στο σανατόριο Πηλίου το Φθινόπωρο του 1959 και έμεινε περίπου έξι μήνες. Ο ίδιος με παρακάλεσε να μη δώσω ολόκληρο το όνομά του και για αυτό χαρακτηρίζεται με τα αρχικά. Του ζητήθηκε να μας μιλήσει για τη ζωή στο σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» και για τον γιατρό Γιώργο Καραμάνη.

Βρέθηκα στο σανατόριο το φθινόπωρο του 1959, σε ηλικία 16 ½ ετών. Από καιρό είχα διάφορες ενοχλήσεις, τις οποίες προσπαθούσα να κρύψω από την οικογένεια μου γιατί ήξερα ότι θα τρομοκρατηθούν. Εκείνο το απόγευμα όμως ήταν αδύνατον να κρύψω την κατάσταση μου. Ένα κτύπημα στο θώρακα μου έφερε την πρώτη αιμόπτυση.

Μετά από λίγο καιρό βρέθηκα στο σανατόριο. Ήταν ένα μεγάλο, επιβλητικό κτίριο μέσα στα δέντρα. Είχα ακούσει για το σανατόριο του Καραμάνη αλλά δεν είχα φανταστεί ότι θα βρισκόμουν ποτέ εκεί.

Ήμουν ο μικρότερος ασθενής. Όλοι οι άλλοι ήταν πολύ μεγαλύτεροι μου. Γι' αυτό και με βάλανε σε ένα δωμάτιο μόνο μου. Αυτό με ανησυχούσε πολύ. Συνήθως μόνοι έμεναν οι ασθενείς που η κατάστασή τους ήταν πολύ σοβαρή, έτσι ώστε να μην επηρεάζονται οι υπόλοιποι. Μετά από λίγο καιρό όμως ήρθε ακόμη ένας νεαρός, από την Καρδίτσα. Όταν μου τον έφεραν για παρέα οι κακές σκέψεις έφυγαν. Ακόμη και σήμερα όταν βλέπω τον Στέφανο νιώθω μια ανακούφιση. Ακόμη και σήμερα περνάει η σκέψη που έκανα τότε, όταν τον πρωτοείδα: «Μάλλον θα ζήσω». Το κλίμα του βουνού μου έκανε καλό. Άνοιγα το παράθυρο και γέμιζε το δωμάτιο οξυγόνο. Αφού ετοιμαζόμασταν παίρναμε πρωινό. Συνήθως ήταν γάλα, βούτυρο, μαρμελάδα και φρέσκο ψωμί. Το φαΐ στο σανατόριο ήταν προσεγγμένο. Κάθε μέρα το διαιτολόγιο είχε κρέας και αυγά.

Υπήρχαν κανόνες που έπρεπε να τηρούνται από όλους. Το προσωπικό ήταν πολύ αυστηρό στην τήρηση αυτών των κανόνων.

Μετά το πρωινό συνήθως είχαμε περίπατο. Περίπατο δεν πήγαιναν οι βαριά άρρωστοι και για τους υπόλοιπους υπήρχαν σαφείς οδηγίες. Δεν έπρεπε να τρέχουμε, δεν έπρεπε να περπατάμε γρήγορα και όταν νιώθαμε κούραση έπρεπε να καθίσουμε. Στους περιπάτους μου γνώρισα μια κοπέλα. Όμως η λαχτάρα και το καρδιοκτύπι του έρωτα ήταν επιβαρυντικά για την κατάστασή μου κι έτσι αυτή η υπόθεση τελείωσε πριν καλά – καλά αρχίσει.

Όταν γυρίζαμε από τον περίπατο, κάναμε αεροθεραπεία είτε στο δωμάτιο με ανοικτά παράθυρα, είτε κάτω από τα δέντρα. Η αεροθεραπεία και η ηλιοθεραπεία ήταν υποχρεωτική, χειμώνα καλοκαίρι. Κατά τη διάρκεια τους δεν έπρεπε να μιλάμε, ήμασταν καθισμένοι και ακίνητοι για περίπου δύο ώρες το πρωί και δύο το απόγευμα. Εκεί έκανα και τις πιο τρέλες σκέψεις. Εκεί μισούσα και αγαπούσα όλο τον κόσμο. Ήμουν μόνο 16 χρονών. Άλλοι στην ηλικία μου έτρεχαν, δούλευαν, σπούδαζαν κι εγώ ήμουν σε ακινησία.

Εντωμεταξύ υπήρχαν μέρες που με ξεχνούσε ο βήχας, με ξεχνούσε ο ιδρώτας, με ξεχνούσε ο πυρετός κι αναρωπιόμουν τι σχέση έχω με αυτό το μέρος. Υπήρχαν όμως μέρες που όλα τα παραπάνω έκαναν ξανά την εμφάνισή τους και κατέληγαν στην αιμόπτυση. Και τότε πίστευα πως έφτασα στο μοιραίο.

Μέσα στο σανατόριο υπήρχε και μια εκκλησία. Σχεδόν κάθε Κυριακή ερχόταν ένας παπάς και λειτουργούσε.

Εκεί ασχολήθηκα για πρώτη φορά με τη ζωγραφική. Κάτι έπρεπε να κάνω σε αυτές τις ατέλειωτες ώρες ανάπαυσης στις οποίες ήμουν καταδικασμένος. Έτσι σχεδιάζα. Πρώτο σχέδιο ο εσταυρωμένος.

Ο Καραμάνης δεν ερχόταν σε επαφή με τους ασθενείς. Ήταν πολύ μεγάλος τότε. Τον έβλεπα στους περιπάτους να μας κοιτά από ψηλά, από το παράθυρο του σπιτιού του. Χαρακτηριστική η μορφή του. Με το μαύρο δίκωχο για το άσπρο γενάκι του έμοιαζε με το Βενιζέλο. Που και που τον επισκέπτονταν μια πολύ όμορφη κυρία. Ήταν η πρώτη γυναίκα του.

Είχα ακούσει από τους πιο παλιούς τόσα για τον γιατρό. Έλεγαν ότι κάποτε ήταν και αυτός άρρωστος. Έφυγε από τη Δράκεια και ανέβηκε στο βουνό. Εκεί βρήκε την υγεία του και έτσι έχτισε το σανατόριο. Δεν φοβόταν τη αρρώστια. Εξέταζε τα πτύελα με γυμνά δάκτυλα και ήταν τέτοια η εμπειρία του που απ' αυτό μπορούσε να βγάλει συμπεράσματα.

Αγαπούσε τους ασθενείς του, γιατί κάποτε βρέθηκε και αυτός στη θέση τους. Αυτά βέβαια τα έλεγαν οι παλιότεροι και τα μεταφέρω με κάθε επιφύλαξη.

Η μορφή του γιατρού στο παράθυρο και όλα αυτά που έλεγαν για αυτόν, αλήθειες και ψέματα, μου έδιναν κουράγιο. Άλλωστε είχαν γίνει τόσοι και τόσοι καλά. Ωστόσο η αρρώστια με ταλαιπώρησε για πέντε ακόμη χρόνια. Τέλος αναγκάστηκα να εγχειρισθώ. Από τότε που έφυγα από το σανατόριο, την Άνοιξη του '60, δεν ξαναπήγα. Πολλές φορές περνώντας από κει σκέφτηκα να ανέβω. Δεν τα κατάφερα. Θέλω να πάω και ας είναι ακόμη βαριά η σκιά της ασθένειας στη συνείδησή μου.

5.3· 5 Διαβάζοντας μια καρτέλα ασθενών του σανατορίου « Ζωοδόχος Πηγή»

Μελετώντας το βιβλίο ασθενών επιβεβαιώνεται για μια ακόμη φορά η άριστη λειτουργία του σανατορίου και η πανελλήνια, και όχι μόνο, φήμη του.

Ο Γιατρός κρατώντας με λεπτομέρεια καρτέλες με τους ασθενείς που νοσηλεύτηκαν ανά μήνα μας δίνει πληροφορίες για τον τόπο καταγωγής τους, το επάγγελμά τους, το φύλλο τους, την εξέλιξη της νοσηλείας τους.

Χωρίζει τις δύο σελίδες ενός τετραδίου οκτώ στήλες:

Στην πρώτη στήλη υπάρχει ο αύξων αριθμός του ασθενή.

Στην δεύτερη στήλη τον αριθμό του ιστορικού του ασθενή, ανάλογος με την ημερομηνία εισαγωγής του στο σανατόριο

Στην τρίτη στήλη υπάρχει η ημέρα εισαγωγής

Στην τέταρτη στήλη το επάγγελμά τους, με πρώτους τους καπνεργάτες.

Στην πέμπτη στήλη τον τόπο καταγωγής

Στην έκτη στήλη το ονοματεπώνυμο

Στην έβδομη στήλη τις ημέρες που νοσηλεύτηκαν το συγκεκριμένο μήνα

Στην όγδοη στήλη σημειώνει τις παρατηρήσεις (όπου Α: Αναχώρησε, Ε: εισήλθε ή επανήλθε, Κ: Κάθοδος⁶⁴ και όπου Θ: Θάνατος

Στην καρτέλα λοιπόν που καταθέσαμε παραπάνω μας δείχνει ο γιατρός ότι τον Ιούνιο του 1929, στο σανατόριο Πηλίου «Η Ζωοδόχος Πηγή» νοσηλεύτηκαν 40 ασθενείς. Ο πρώτος με αριθμό ιστορικού 1006 εισήλθε 19-7-1927⁶⁵ και ο τελευταίος με αριθμό ιστορικού 1122 εισήλθε στις 28/6/1929. Δηλαδή μέχρι εκείνη την ημέρα, στις 28/6/1929, το σανατόριο είχε περιθάψει 1122 ασθενείς ενώ μέσα σε δύο χρόνια, από τον Ιούλιο του 1927 έως τον Ιούνιο του 1929 εξυπηρέτησε 116 νέες περιπτώσεις.

Στη συνέχεια μπορούμε να δούμε ποια επαγγέλματα θίγονταν ως επί το πλείστον από την ασθένεια. Αν εξαιρέσουμε λοιπόν τις γυναίκες οι οποίες δηλώνουν ως επάγγελμα οικιακά, βρίσκουμε 10 καπνεργάτες, 5 μαθητές, 2 γιατρούς, 2 υποδηματοποιούς, 2 εμπόρους, 2 παντοπώλες, 1 έμπορο υαλικών 1 τηλεγραφητή, 1 τραπεζικό υπάλληλο, 1 γεωργό, 1 κτηματία.

Από τους 40 ασθενείς οι 29 ήταν άνδρες και οι 11 γυναίκες.

Στη συνέχεια και από τη στήλη των παρατηρήσεων βλέπουμε ότι κατά τη διάρκεια του Ιουνίου υπήρχε ένας θάνατος, δύο αναχωρήσεις, μια κάθοδος και εννέα νέες περιπτώσεις.

Επίσης ο γιατρός μας δίνει και τον αριθμό των νοσηλευομένων ανά ημέρα.

⁶⁴ Αναφέραμε παραπάνω ότι πολλοί ήταν εκείνοι που κατέβαιναν για ένα διάστημα στις πόλεις και μάλιστα χωρίς την άδεια του γιατρού και στην συνέχεια επανέρχονταν.

⁶⁵ Αυτό δεν σημαίνει ότι έμεινε για δύο χρόνια στο σανατόριο. Μπορεί να είχε φύγει και να επανήλθε.

Από τη συγκεκριμένη καρτέλα διαπιστώνουμε ότι το Σανατόριο Πηλίου το επισκέπτονταν ασθενείς από όλη την Ελλάδα, αλλά και το εξωτερικό. Βρίσκουμε ασθενείς από τη Λαμία, τη Θεσσαλονίκη, τη Λακεδαιμόνια, την Καβάλα, την Καρδίτσα, τη Δράμα, το Κιλκίς, το Αίγιο, τις Σέρρες, Το Σιδηρόκαστρο, τη Δράμα, τη Χαλκιδική, τον Πόρο, την Κορυτσά, την Αλεξάνδρεια και την Κωνσταντινούπολη.

Έτος 1929

Σανατόριο Πηλίου

Αριθμ. Καρτέλας	Ημερ. Ξεναγίου	Πατρωνυμ. Ονόματι	Επαγγελματ.	Πατρίς	Τοποθετ. Κωνσταντιν.	
1	1006	19-4-27	Π. Π.	Λαμία	Πικερμιά	Κωνσταντινούπολη
2	1007	11-5-27	Καβ. Π.	Θεσσαλονίκη	Μέσση	Κωνσταντινούπολη
3	1008	15-5-27	Π. Π.	Καλαμάρι	Καλαμάρι	Κωνσταντινούπολη
4	1052	10-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
5	1053	11-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
6	1054	14-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
7	1055	16-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
8	1056	18-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
9	1057	20-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
10	1058	22-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
11	1059	24-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
12	1060	26-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
13	1061	28-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
14	1062	30-6-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
15	1063	1-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
16	1064	3-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
17	1065	5-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
18	1066	7-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
19	1067	9-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
20	1068	11-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
21	1069	13-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
22	1070	15-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
23	1071	17-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
24	1072	19-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
25	1073	21-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
26	1074	23-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
27	1075	25-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
28	1076	27-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
29	1077	29-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
30	1078	31-7-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
31	1079	1-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
32	1080	3-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
33	1081	5-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
34	1082	7-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
35	1083	9-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
36	1084	11-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
37	1085	13-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
38	1086	15-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
39	1087	17-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη
40	1088	19-8-27	Π. Π.	Κορίνθου	Κορίνθου	Κωνσταντινούπολη

Το ότι ο γιατρός κρατούσε τα στοιχεία με τόση λεπτομέρεια δείχνει ότι δεν τον απασχολούσε μόνο η θεραπεία της φυματίωσης αλλά και η έρευνα. Ίσως πάλι η προφητική μορφή του Γιώργου Καραμάνη με αυτό τον τρόπο να ήθελε να αφήσει στοιχεία της δουλειά του στους μεταγενέστερους, στοιχεία για μελέτη άλλα και στοιχεία που θα αναδείκνυαν το έργο του βρίσκοντας τη θέση τους σε ένα μικρό μουσείο, όπως εκείνος το περιγράφει στη διαθήκη του, της οποίας μέρη θα παραθέσω στη συνέχεια.

The table is a handwritten medical record on aged paper. At the top, it is titled "ο δ Γεωργίου" (Dr. Georgiou) and "Μην Ιουνίου" (Month of June). The main body of the chart is a grid with 30 numbered columns (1-30) and approximately 25 rows. The grid is filled with handwritten 'X' marks, indicating data points or symptoms. Various letters are scattered throughout the grid, including 'A', 'B', 'C', 'E', and 'K'. On the right side of the grid, there are handwritten labels for different categories: "Συμπτώματα" (Symptoms), "Γαλακτο" (Milk), "Προσέλη" (Infection), "Α - Ευρηρήματα" (A - Findings), and "Αντιβιοτικά" (Antibiotics). Under "Αντιβιοτικά", there are sub-labels: "Βασίλευ", "Ουροσύν", "Επίσιν", "Βιολάν", "Οξύτιν", and "Σπινθη". At the bottom of the chart, there are additional numbers: 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46.

Καρτέλα με τους νοσηλευθέντες στο Σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» τον Ιούνιο του 1929

Αρχείο Νικολάου Γ. Τσακνή

5.3.6 Οι διάσημοι επισκέπτες του Σανατορίου «Ζωοδόχος Πηγή»

Η έντονη, φωτεινή προσωπικότητα της Άννας Καραμάνη - Σικελιανού, το ανήσυχο πνεύμα της και η αγάπη της για τα γράμματα την οδήγησαν στην γνωριμία με πολλές προσωπικότητες της εποχής. Η Άννα Καραμάνη - Σικελιανού περιγράφει στο βιβλίο της αυτές τις συντροφίες, που εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων φιλοξενήθηκαν στο σπίτι της δίπλα στο σανατόριο:

Ο Κωστής Παλαμάς, ο Γιώργος Καραμάνης, η Άννα Καραμάνη - Σικελιανού και όλη η συντροφιά εκείνου του πρωινού.

Αρχείο Μάγισ Κούμουλου - Γαλανού

Ο Παλαμάς ήτανε κι ο πρώτος επίσημος ξένος που τίμησε το καινούργιο μου σπίτι. Συναντηθήκαμε το καλοκαίρι στην Αιδηψό και τον κάλεσα να ρθει με τη συντροφιά του στο βουνό...

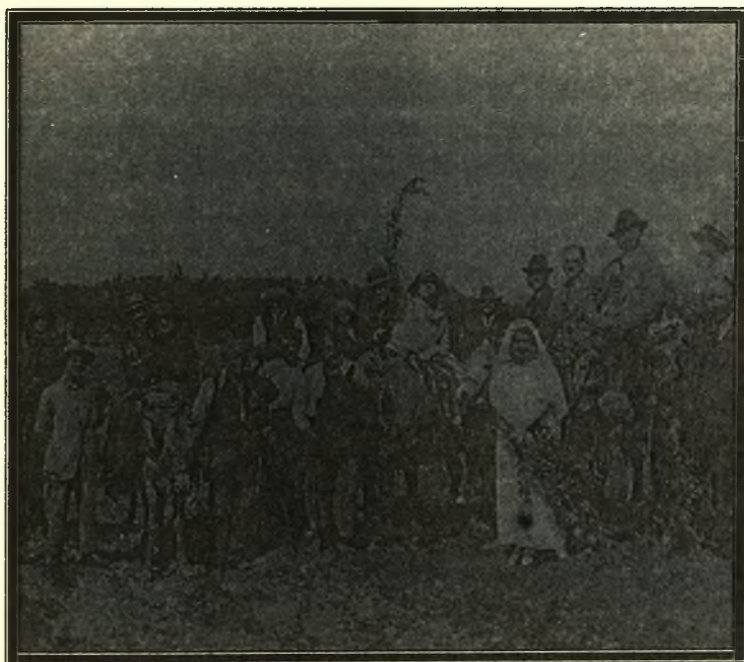
Το βράδυ, σαν φτάσαμε σπίτι μας και πριν απ' το φαγητό, μας διάβασε "Le Vase Brise" του Sully Prudhomme, και την άλλη μέρα το πρωί, κάθισε στη ρίζα μιας μεγάλης οξιάς και μας διάβασε το ποίημα του την «Κόρη του Ασραπόγιαννου» κόρη του Βαλαωρίτη. Έχω ακόμη τη θαμπή φωτογραφία απ' αυτή τη συντροφιά και καθαρή ανάμνηση εκείνης της ημέρας.⁶⁶

Φεύγοντας ο Παλαμάς από το βουνό και το φιλόξενο σπίτι των Καραμάνηδων γράφει στο βιβλίο επισκεπτών:

«Η ζωή σας πάντα να είναι σαν το ψηλό βουνό που ήρθατε και ζήτε»

Και λίγες μέρες αργότερα συνεχίζει στέλνοντας ένα γράμμα από την Αιδηψό:

«Ξυπνώ και ο νους μου κραπέται πάντοτε στο ωραίο όνειρο του Πηλίου, και πρώτα και πάνω από όλα στο κορύφωμα του. Στο σπίτι σας, το ψηλά ψηλά σκαρωμένο, με όλη την μαγεία του φυσικού, (λυτρωμένο από την ακάθαρτη πνοή της πολυθόρυβης χώρας) κόσμου γύρω σας, με την ευλογία του θεού. Η φιλανθρωπία το στεφανώνει με το φωτιστέφανο της αγιωσύνης και η φυσιολάτρισσα ποιήσει με την ασύγκριτη χάρη της».⁶⁷

Εκδρομή στο βουνό με επισκέπτες του σανατορίου
Ανάμεσα τους ντυμένη με άσπρα η Άννα Σικελιανού

Αρχειο Μάγας Κούμουλου – Γαλανού

⁶⁶ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2^η έκδοση

⁶⁷ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ. Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

Εκτός από τον Παλαμά και άλλοι πολλοί άνθρωποι του πνεύματος βρέθηκαν κοντά στο Γιώργο και την Άννα Καραμάνη, όπως ο Γιώργος και η Μαρώ Σεφέρη, ο Ροζέ Μιλιέξ, η Λιλίκα Νάκου, η Αθηνά Ταρσούλη, ο Κωνσταντίνος Τσάτσος, ο Άγγελος Σικελιανός, ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, ο Αλέξανδρος Δελμούζος κ.α⁶⁸

Η Αθηνά Ταρσούλη είχε αφιερώσει ένα ποίημα ενώ ο γάλλος συγγραφέας Ροζέ Μιλλιέξ έγραψε στο βιβλίο επισκεπτών την ευχή: «*Να ζήσετε εσείς και το έργο σας σαν τα ψηλά βουνά*».⁶⁹

Επίσης ένας συχνός επισκέπτης ήταν και ο αείμνηστος Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιωακείμ, φίλος του Γιώργου Καραμάνη.

Η Άννα Σικελιανού περιγράφει αυτές τις στιγμές στο σπίτι της ως εξής:

Το σπίτι είναι ευχάριστο, φιλόξενο, μαζευόμαστε πολλοί, το τραπέζι είναι ολημερίς στρωμένο με χίλια καλά, ο καθένας έχει τις ώρες του και την ελευθερία του να κάμει της αρεσίας του και τα βράδια με βάζουν και τους διαβάζω το Αμόκ ή Το γράμμα μιας άγνωστης του Τσβάιχ, που ήτανε τότε στις δόξες του. Κι ο Γιώργος έχει πολύ αλλάξει, χαιρετά τη θαλπωρή της συντροφιάς και του γέλιου, γιατί ξεφεύγει για λίγο από τη θλίψη της αρρώστιας που θεραπεύει κι από τον αυστηρό κανόνα όπου τάχθηκε.

Η σιωπή του βουνού, η ξεχωριστή ομορφιά του Πηλίου σε συνδυασμό με τη ζεστασιά και τη θαλπωρή του σπιτιού των Καραμάνηδων, η λαμπερή προσωπικότητα της Άννας Καραμάνη και η σοφία του γιατρού φαίνεται ότι αποτελούσαν τις ιδανικές συνθήκες για δημιουργία

Ο Γιώργος Σεφέρης τον Αύγουστο του 1935 γράφει από το σανατόριο Πηλίου:

18 Αυγούστου, Σανατόριο Πηλίου

Δεν μπορώ να διορθώσω το αριστερό φύλλο της μπαλκονόπορτας, ο αγέρας, απαλά, το ανοιγοκλείνει, δίνει φως και σκοτεινιάζει το δωμάτιο.

Τα έπιπλα. Η Αγία Άννα, πλάι μια φωτογραφία της Κρίσης του Πάρη του Rubens. Επιφωνήματα των «άλλων»: Ναι, θαύμα! Μια μύγα μπαίνει από το άνοιγμα βουίζοντας.

Στις σπηλιές που θα πηγαίναμε, αν δε μας έκλεινε ο αγέρας – αντί να έρθουμε εδώ – λέγαν πως μπαίνει κανείς με τη βάρκα κατεβάζοντας το κατάρτι. Γεμάτες κρύσταλλα, τ' αγριοπερίστερα πλαταγίζουν γύρω στο φανό. Εδώ είναι η σπηλιά. Πάνω στο τραπεζάκι ένας μικροσκοπικός βασιλικός, λίγο κοιτσάνι, σε μια τετράγωνη βυσοινιά γλάστρα.⁷⁰

Μετά από 14 μέρες περιήγησης στο Πήλιο ο ποιητής γοητευμένος από τη μαγεία αυτού του βουνού γράφει:

⁶⁸ Γιάννης Μουζογιάνης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, Δήμος Αγριάς, 1999

⁶⁹ Νίτσα Κολιού, ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ, εφημ. Ταχυδρόμος, 19 Μαΐου 1963

⁷⁰ Γιώργος Σεφέρης ΜΕΡΕΣ Γ' 16 ΑΠΡΙΛΗ 1934 – 14 ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1940, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα, 1977

Μετά από 14 μέρες περιήγησης στο Πήλιο ο ποιητής γοητευμένος από τη μαγεία αυτού του βουνού γράφει:

Σάββατο, 31 Αυγούστου

Αύριο φεύγω. Διαβάζω Freud (Introduction a la Psychanalyse – Reve).

Συλλογίζομαι την κοινοπραξία των κοιμωμένων, την ιστορία των κοιμωμένων από τον παλιό καιρό.

Αρώματα βουνού.

Επιμονή παιδικών αναμνήσεων: Σήμερα πρώτη φορά (όσο μπορώ να το βεβαιώσω) βλέπω πως προχωρούσα ανάμεσα στις ελιές και στις συκιές, σ' εκείνο το δρόμο που οδηγούσε στο μεγάλο «σοργί» πως έκοβα βίτσες από τα δέντρα.

Οι φυματικοί του σανατορίου: « Timidement un peu de musique.»

Ίσως να είναι τα αρώματα αυτής της κλωρίδας (όπου λείπει το πεύκο) που με φέρνουν σ' εκείνες τις αναμνήσεις.

Λυκόπειρα. Μυρωδιά της Μουριάς.⁷¹

Ο Κων/νος Κούμουλος με επισκέπτες του σανατορίου
Αρχείο Μάγας Κούμουλου – Γαλανού

⁷¹ Γιώργος Σεφέρης ΜΕΡΕΣ Γ' 16 ΑΠΡΙΛΗ 1934 – 14 ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1940, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα, 1977

6. ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ»

Την προσφορά του σανατορίου ήρθε να συμπληρώσει το 1937 η λειτουργία του πρεβαντορίου «Τα χελιδόνια». Ψυχή του πρεβαντορίου υπήρξε η σύζυγος του Καραμάνη, Άννα, μετέπειτα σύζυγος του Άγγελου Σικελιανού.

Η Άννα Σικελιανού

Αρχειο Μάγας Κούμουλου - Γαλανού

Η Άννα Καραμάνη - Σικελιανού βρέθηκε στο σανατόριο μετά από την απαγόρευση των γονιών της να ακολουθήσει το μοναχικό βίο. Καταγόταν από τη Σύρα, και όντας καθολική, την χαρακτήριζε και αυτήν όπως και τον Γιώργο Καραμάνη μια απίστευτη αγάπη για το Θείο και όπως αυτό συνεπάγεται μια απίστευτη αγάπη για τον άνθρωπο.

Την αφορμή για την ίδρυση του πρεβαντορίου την έδωσε ένα τηλεφώνημα για να δεχτούν στο σανατόριο ένα δεκάχρονο κοριτσάκι που έπασχε από αδενοπάθεια.⁷² Όπως ήταν φυσικό ο Καραμάνης αρνήθηκε αφού ούτε το περιβάλλον ήταν κατάλληλο για παιδιά ούτε υπήρχε και ο κατάλληλος άνθρωπος για να το φροντίζει. Η επίμονή της αγαπημένης του Άννας οδήγησαν στο χτίσιμο 100 μέτρα πιο κάτω από το σανατόριο του πρεβαντορίου.

Το τηλεφώνημα όμως της Πολυξένης Ματτέϋ⁷³ ήταν όπως προανέφερα η αφορμή, η αιτία για τη δημιουργία του πρεβαντορίου ήταν η πολύ εύκολη εξάπλωση της φυματίωσης στα παιδιά. Σε προηγούμενο κεφάλαιο περιγράφηκαν οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών. Θυμίζουμε την εργασία ανηλίκων, τα στενάχωρα σπίτια ενός δωματίου στα οποία διέμενε όλη η οικογένεια, τον υποσιτισμό, την έλλειψη ιδανικών χώρων για παιχνίδι και άθληση και τις πολυάριθμες σχολικές τάξεις σε κτίρια ακατάλληλα από κάθε άποψη για μάθηση.

Το Δημοτικό Σχολείο Ευνόβρυσης το 1938. Πίσω διακρίνεται το σχολείο.

Φωτογραφία από το οικογενειακό Αρχείο Αντώνη Ζαχαριά

⁷² Άννα Σικελιανού, *Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2^η έκδοση.

⁷³ Ηρακλή Π. Καραγιάννη, *Πρεβαντόριο Πηλίου « Τα Χελιδόνια »*, Συλλογική εργασία ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. έλλα, Λάρισα, 1995

Την αρχιτεκτονική μελέτη του προβαντορίου την ανέλαβε ο Σακελλάριος. Η Άννα Σικελιανού αναφέρει:

... Το σχεδίασε με κέφι και καλύτερο απ' ό,τι το φανταστήκαμε, μα όχι για δέκα παιδιά αλλά για είκοσι.

Σχέδια, υλικά, αργατιά, παραγγελίες, βουίζει το κεφάλι μου από έγνοιες. Σφάξαμε τον κόκορα στα θεμέλια σαν αρχαίοι Έλληνες κι όταν μπήκε το μεσοδόκαρο της στέγης του δέσαμε ένα σκοινί που έφτανε ως κάτω στη γη και κρεμάσαμε πουκάμισα για τους μαστόρους και μαντίλια για τους εργάτες, σωστό караβάκι που 'χει πρίμα τον καιρό.

Χρειάστηκαν δυο χρόνια για να τελειώσει, όλο πέτρα πελεκητή και θεόρατα αγκωνάρια για το σκαρί που έχει τριάντα μέτρα μήκος, όταν τελείωσε και το στολίσαμε μ' όλα του τα καλά, δεν του έλειπε τίποτε, ούτε τα χελιδόνια καν, που του χαρίσανε τα' όνομά τους στο πρώτο Προβαντόριο στην Ελλάδα «ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ – ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ»⁷⁴

Ο Αρχιτέκτονας Δημήτρης –Ιωάννης Γαλανός παρουσιάζει το προβαντόριο ως εξής:

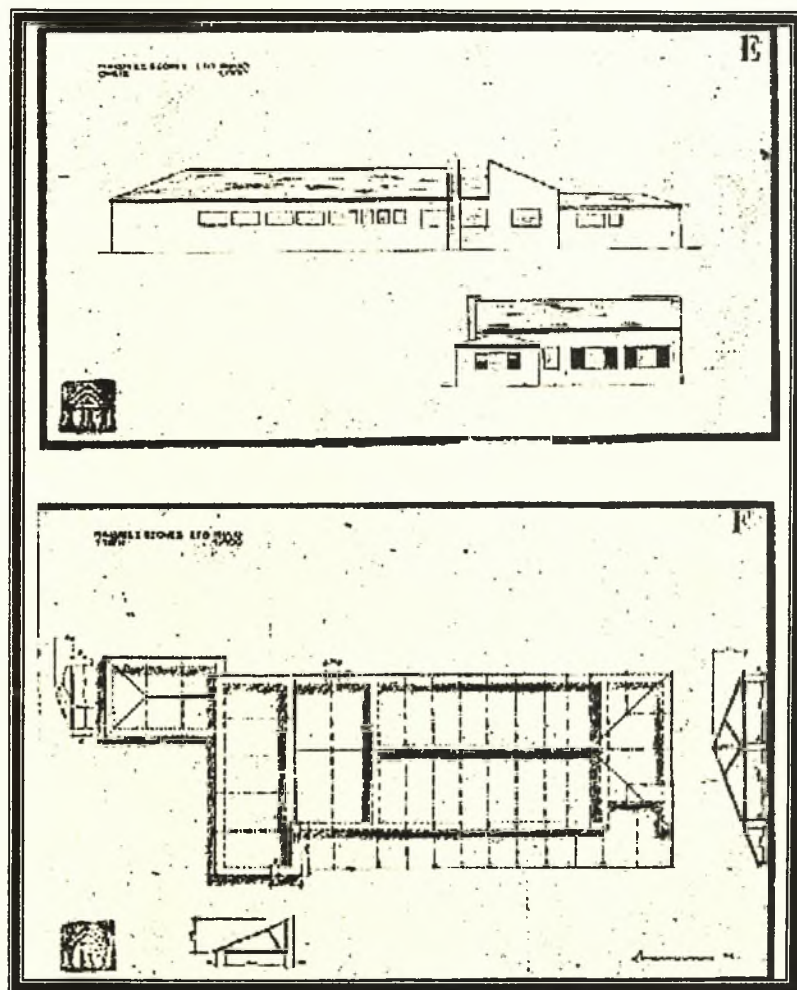
Το προβαντόριο «Τα χελιδόνια»

Αρχείο Μάγισ Κούμουλου – Γαλανού

⁷⁴ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2^η έκδοση.

Το προβαντόριο έχει σχήμα παραλληλόγραμμο με μια μικρή προεξοχή σχήματος «Γ» προς τη νότια πλευρά. Αποτελείται από μια πτέρυγα τεσσάρων δωματίων, ένα καθιστικό με τζάκι, μια μεγάλη τραπεζαρία, το χώρο του ιατρείου, το χώρο ενδιαίτησης του υπεύθυνου γιατρού, χώρους προσωπικού, έξι τουαλέτες, w.c., ένα χώρο με οκτώ νιπτήρες, ένα χώρο με douches, ένα χώρο μαγειρείων και ένα χώρο γραφείου – βιβλιοθήκης. Όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους με έναν διάδρομο.

Το κτίσμα με τα ορθογώνια παράθυρα, την χαρακτηριστική του καμάρα και την στέγη από οχιστόλιθο προσπαθεί να παντρέψει επιτυχώς τη μοναστηριακή φόρμα της έσω αυλής με τις υπάρχουσες ανάγκες.⁷⁵

Αρχιτεκτονικά σχέδια του προβαντορίου

φωτ. από Συλλογική εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, Εκδ. έλλα, Λάρισσα 1995

⁷⁵ Δημήτρη – Ιωάννη Γαλανού, «Το συγκρότημα των κτιρίων Σανατορίου και Προβαντορίου Πηλίου», Συλλογική εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. έλλα, Λάρισσα, 1995

Το πρεβαντόριο λειτούργησε για πρώτη φορά την Άνοιξη του 1937.⁷⁶

Το εξώφυλλο από το διαφημιστικό φυλλάδιο

Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Αρχείο Γιώργου Καραμάνη

⁷⁶ Γιάννης Μουγογιάννης, Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ, Δήμος Αγριάς, 1999

Σε έντυπο που κυκλοφορεί εκείνη την εποχή με την επιμέλεια της Άννας Καραμάνη – Σκελιανού, το οποίο και καταθέτω στην συνέχεια, περιγράφονται οι λόγοι λειτουργίας του πρεβαντορίου, ο σκοπός τους, οι υπηρεσίες που προσφέρει ενώ μπορούμε να πάρουμε στοιχεία και του εκπαιδευτικού του προγράμματος:

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ «ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ»⁷⁷

Η ιατρική επιστήμη φροντίζει τον τελευταίο καιρό όχι μόνο να θεραπεύει τις διάφορες αρρώστιες αλλά προπάντων να τις προλαμβάνει, και γι' αυτόν το σκοπό έλαβε πολλά μέτρα. Ένα από αυτά, το σπουδαιότερο, είναι τα πρεβαντόρια.

Τα πρεβαντόρια είναι ιδρύματα οργανωμένα επιστημονικά για να δέχονται παιδιά με αδύνατη κράση. Τα υποβάλλουν σε ζωή τακτική και υγιεινή, δυναμώνουν τον οργανισμό τους και έτσι τα προφυλάγουν από τις αρρώστιες που τα απειλούν.

Πρεβαντόρια έχουν ήδη ιδρυθεί σε όλα τα πολιτισμένα κράτη. Στην Ελλάδα αυτού του είδους τα ιδρύματα έλειπαν ως τώρα. Πόσο συχνά δε βρέθηκαν γονείς ασθενικών παιδιών στην απορία, που να εμπιστευτούν τα παιδιά τους, όταν είχαν ανάγκη ν' αλλάξουν κλίμα και περιβάλλον.

Την έλλειψη αυτή φιλοδοξεί ν' αναπληρώσει το «Σπίτι των Παιδιών».

Το «Σπίτι των παιδιών» βρίσκεται στο Πήλιο, σε μια μεσημβρινή πλαγιά, κοντά στο Βόλο, σε ύψος 1100 μέτρων. Οι κλιματολογικοί όροι είναι πολύ ευνοϊκοί για το σκοπό που έχει να εξυπηρετήσει: Αέρας ξηρός, ήλιος πολύς, ατμόσφαιρα καθαρή. Το οίκημα, καινούργιο, είναι χτισμένο επίτηδες για τον επιδιωκόμενο σκοπό, σύμφωνα με τα ξένα πρότυπα.

Το Πρεβαντόριο τα Χελιδόνια

Αρχείο Μάγισ Κούμουλου – Γαλανού

⁷⁷ Γ.Α.Κ. Νομού Μαγνησίας, Βιβλιοθήκη Γιώργου Καραμάνη

Το «Σπίτι των παιδιών» θα λειτουργεί έξι μήνες, από 1 Μαΐου ως 30 Οκτωβρίου. Προορίζεται για αγόρια ηλικίας 6-12 χρόνων και κορίτσια 6-14 χρόνων, αναιμικά, λυμφατικά, σε ανάρρωση, αδύνατα από ελονοσία, που έχουν ανάγκη να περάσουν μερικούς μήνες σε βουνό.

Γίνονται ακόμη δεκτά παιδιά της ίδιας ηλικίας με δυσκολίες στον ύπνο, στο φαγί και γενικά στην ανατροφή, που χρειάζονται ν' αλλάξουν το οικογενειακό περιβάλλον χωρίς να στερηθούν κανένα από τα πλεονεκτήματα της στοργής του σπιτιού.

Η ιατρική παρακολούθηση θα γίνεται κανονικά δύο φορές την εβδομάδα – όσο δε χρειάζεται περισσότερο – από γιατρό έμπειρο. Αυτός εξετάζει τα εισερχόμενα παιδιά, ορίζει τη διαίτα, τον τρόπο της ζωής τους, ηλιόλουτρα, γυμναστική κτλ.

Το «Σπίτι των παιδιών» δεν θα κοιτάξει μόνο τη σωματική υγεία των παιδιών, αλλά θα προσέχει ξεχωριστά και την ανατροφή τους. Φιλοδοξεί να συνεχίσει και να συμπληρώσει την αγωγή του σπιτιού και του σχολείου. Γι' αυτό θα εργασθεί με τέτοιο τρόπο, που να συνηθίσει το παιδί στην τάξη, στην καθαριότητα, στην πειθαρχία και στην αντίληψη του καθήκοντος. Χωρίς να γίνεται κουραστική η σχολική εργασία θα προσπαθεί να δημιουργεί μέσα και ευκαιρίες για ν' ασχολείται το παιδί σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα της ηλικίας του.

ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ "ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ",
 ΠΗΛΙΟΝ - ΒΟΛΟΣ

ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ ΤΗ. _____ 19__

ΠΡΕΒΑΝΤΟΡΙΟΝ
 "ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ",

ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ

ΥΨΟΣ 1100 Μ.

Αξ. Αριθ.	Όνοματεπώνυμον	Ηλικία	Έτος
		<u>ΕΙΣΟΔΟΣ</u>	<u>ΕΞΟΔΟΣ</u>
Ύψος	Εισαγωγή		
Βάρος	Εκπαθ.		
Περιμετρος Θώρακος	Κατωτέρα		
Ημιπεριμετρος Θώρακος	Εκπαθ.		
	Εισαγωγή		
Δεξιά	Ανωτέρα		
	Εκπαθ.		
	Κατωτέρα		
	Εκπαθ.		
	Εισαγωγή		
Αριστερά	Ανωτέρα		
	Εκπαθ.		
	Κατωτέρα		
	Εκπαθ.		
Πέγος Θώρακος	Δεξιά		
	Αριστερά		
Διάμετροι Θώρακος	Εγχαρδία		
	Προσθιοπλάγια		
Αντίδρασις	ριγοεις		
Αντίδρασις	ρετιοεις		
Αντίδρασις	μαντοεις		
Ερυθρά αιμοσφαίρια			
Λευκά αιμοσφαίρια			
Αιμοσφαιρίνη			
Αιμοσφαιρινικός δείκτης			

Ιατρική καρτέλα από το πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια»
 Αρχείο Μάγισ Κούμουλου - Γαλανού

Αποκλείονται αυστηρά, παιδιά με κολλητικά νοσήματα.

Τα τροφεία, δρχ. για την ημέρα, προπληρώνονται κάθε μήνα και περιλαμβάνουν κατοικία και τροφή, ιατρική παρακολούθηση, λουτρά, πλυστικά και σιδερωτικά.

Κάθε παιδί οφείλει να φέρει μαζί του: 1 βούρτσα για μαλλιά, 1 κτένα, 2 βούρτσες και κρέμα για τα δόντια, 1 γάντι για εντριβές, 1 ψαλίδι για τα νύχια, 1 μπουρνούζι, 1 ζευγάρι παντόφλες, 2 ζευγάρια παπούτσια, 1 που λόβερ, 1 πανωφόρι, 1 απλό ψάθινο καπέλο με μεγάλο γύρο, 1 μαγιό για την ηλιοθεραπεία ½ δωδεκάδα ασπρόρουχα, κάλτσες, μαντίλια αρκετά.

Κοιτώνες απλόχωροι για 4 παιδιά ο καθένας. Ιδιαίτερη αίθουσα διαμονής και παιχνιδιού. Τραπεζαρία, υπόστεγο ειδικό για την ανάπαυση το μεσημέρι, ιατρείο, διαμέρισμα λουτρών υιπήρες, *douches*.

Ιατρική και παιδαγωγική παρακολούθηση, επιμέλεια της ανατροφής των παιδιών, φαγητό πέντε φορές την ημέρα, γυμναστική, ηλιοθεραπεία, λουτρά ελαφριά κηπουρική, ζωοκομία, χειροτεχνία, παιχνίδια, περίπατος.

Συγκοινωνία με αυτοκίνητα, σταθμός τηλεγραφείου, ταχυδρομείου και τηλεφώνου.

Ιδιοκτήτρια – Διευθύντρια Άννα Καραμάνη.

Φωτογραφίες από τους εσωτερικούς χώρους του Πρεβαντορίου
Αρχείο Μάγισ Κούμουλου – Γαλανού

Φωτογραφίες από τους εσωτερικούς χώρους του Πρεβαντορίου

Αρχειο Μάγias Κούμουλου - Γαλανού

Και το πρεβαντόριο, όπως και το σανατόριο, είναι το πρώτο που ιδρύθηκε στην Ελλάδα. Όπως διαπιστώνουμε από αυτά που προαναφέρθηκαν δεν αποσκοπούσε απλά στην βελτίωση της υγείας των παιδιών αλλά και στην σωστή ανατροφή, στην διαπαιδαγώγησή και τη συμπλήρωση της μόρφωσής τους.

Το ημερήσιο πρόγραμμα του πρεβαντορίου το επιμελήθηκε ο Αλέξανδρος Δελμούζος. Από την βιβλιογραφία φαίνεται ότι η Άννα Καραμάνη θαύμαζε τη δουλειά του Δελμούζου. Η ίδια αναφέρει στο βιβλίο της:

.. Η ξεχωριστή μορφή του ήτανε πολύ ζωντανή ακόμη στο Βόλο από την εποχή του σχολείου του,⁷⁸ του πρώτου σχολείου που δίδαξε στη δημοτική. Είχα διαβάσει τα πρακτικά της δίκης του Ναυπλίου και η γειτόνισσά μου Αγλαΐα Κοκοσλή, που ήτανε έφορος στο σχολείο του, μου είχε μιλήσει άπειρες φορές όχι μόνο για το δάσκαλο, μα και για τη διδασκαλία του, για την ανθρωπιά του και τη ρομαντική του διάθεση στον τρόπο που αντίκριζε τη ζωή και το έργο του. Άλλωστε μόλις του γνώριζε σε έπειθε ο ίδιος για την προσωπικότητα του με το καθαρό και φωτεινό κοίταγμά του. Με τιμούσε με τη φιλία του, κι όταν του ζήτησα να με βοηθήσει για το Πρεβαντόριο με κάλεσε στη Θεσσαλονίκη και μου ετοίμασε το πρόγραμμα της ημέρας με τη σοφία και την αγάπη που είχε για τα παιδιά...

Το Ημερήσιο Πρόγραμμα του πρεβαντορίου «Τα χελιδόνια» σύμφωνα με συνέντευξη που έδωσε η Άννα Σικελιανού στον Ηρακλή Καραγιάννη έχει ως εξής:

Αφύπνιση – επιμέλεια κλίνης
Προσευχή-έπαρση σημαίας
Γυμναστική
Πρόγευμα
Ελεύθερο μάθημα υπαίθριο – περίπατος
Δεκατιανό
Ελεύθερο μάθημα – υπαίθριο
Γεύμα
Ανάπαυση – ύπνος
Ελεύθερο μάθημα υπαίθριο
Απογευματινό
Ελεύθερο μάθημα υπαίθριο – κήπος
Υποστολή σημαίας
Δείπνο
Προσευχή
Ύπνος

Το ημερήσιο πρόγραμμα του πρεβαντορίου ακολουθεί τα πρότυπα των μεγάλων υπαίθριων σχολείων που ιδρύθηκαν στην Κεντρική Ευρώπη με σκοπό την αντιμετώπιση της παιδικής φυματίωσης.⁷⁹

Αυτό βέβαια δεν είναι τυχαίο. Όπως μας είναι γνωστό ο Γιώργος Καραμάνης έκανε συχνές επισκέψεις σε σανατόρια της Κεντρικής Ευρώπης και ενημερωνόταν για κάθε νέα προσπάθεια καταπολέμησης της νόσου. Ήταν λοιπόν πολύ φυσικό να δημιουργήσει ένα πρεβαντόριο σύμφωνο με τα ευρωπαϊκά δεδομένα που θα αποβλέπει και στην πνευματική απασχόληση των παιδιών. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος που η Άννα

⁷⁸ Εννοεί το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου

⁷⁹ Ηρακλή Π. Καραγιάννη «ΠΡΕΒΑΝΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ» Συλλογική εργασία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. έλλα, Λάρισα, 1995

Καραμάνη – Σικελιανού απευθύνθηκε στον Αλέξανδρο Δελμούζο για την σύνταξη του ημερήσιου προγράμματος. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος έχοντας σπουδάσει στη Γερμανία είχε γνώσει των υπαίθριων σχολείων.

Διαπιστώνεται λοιπόν από τα παραπάνω ότι το ημερήσιο πρόγραμμα του πρεβαντορίου ήταν με τέτοιο τρόπο διαμορφωμένο ώστε τα παιδιά να περνούν αρκετές ώρες στο ύπαιθρο, κάτω από τον ήλιο και το καθαρό αέρα έτσι ώστε να αποφεύγεται και η παραμικρή πιθανότητα προσβολή τους από τη νόσο.

⁸⁰ Μάθημα στο βουνό (1943 –1944)

Το υπαίθριο μάθημα και η βιωματική διδασκαλία ήταν από τις παιδαγωγικές μεθόδους που είχε εφαρμόσει ο Αλέξανδρος Δελμούζος και στο Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου.⁸¹ Ένα ή δύο απογεύματα της εβδομάδας οι μαθήτριες του Παρθεναγωγείου, με επικεφαλής τους διδάσκοντες, πραγματοποιούσαν μορφωτικούς περιπάτους στις εξοχές του Βόλου. Σκοπός αυτών των περιπάτων, των εκδρομών, της υπαίθριας διδασκαλίας, των κηπουρικών ασχολιών και των πολλών ευκαιριών για παιχνίδι στο πρόγραμμα του Παρθεναγωγείου ήταν να ξεφύγει το παιδί από το καταπιεστικό, βιβλιοκεντρικό και αυταρχικό χαρακτήρα του γνωστού σχολικού τύπου.

Η γυμναστική, η κηπουρική, η ζωοκομία, η χειροτεχνία και τα παιχνίδια αναφέρονται στο φυλλάδιο που έκδωσε η Άννα Καραμάνη ως κύριες απασχολήσεις των παιδιών στο πρεβαντόριο «Τα χελιδόνια». Εδώ το υπαίθριο μάθημα και η βιωματική διδασκαλία, για τα οποία είχε κατηγορηθεί ο Δελμούζος το 1911, ήταν ανάγκη επιτακτική τόσο για την

⁸⁰ φωτογραφία από το Ημερολόγιο 2003 «Η ΕΛΛΑΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΤΑΙ», εκδ. Μεταίχμιο. Οι φωτογραφίες στο ημερολόγιο είναι από το φωτογραφικό αρχείο του Μουσείου Μπενάκη (Συλλογή Βούλας Παπαϊωάννου) και ιδιώτες που διέθεσαν τις φωτογραφίες από τα μαθητικά τους άλμπουμ.

⁸¹ Χαράλαμπος Χαρίτος, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΑΠΙΔΕΥΣΗΣ, πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000

το υπαίθριο μάθημα και η βιωματική διδασκαλία, για τα οποία είχε κατηγορηθεί ο Δελμούζος το 1911, ήταν ανάγκη επιτακτική τόσο για την καλή σωματική κατάσταση των παιδιών όσο και για την ψυχική τους ωρίμανση. Επίσης το πρόγραμμα περιελάμβανε μαθήματα κειμένων ιστορίας, γεωγραφίας και αριθμητικής.⁸²

Την οργάνωση της βιβλιοθήκης του πρεβαντορίου η Άννα Καραμάνη την εμπιστεύτηκε στο Μανώλη Τριανταφυλλίδη.

Η ίδια στο βιβλίο της περιγράφει με την τρυφερότητα της μάνας τις πρώτες μέρες λειτουργίας του πρεβαντορίου:

... Ηρθε η ώρα και γέμισε ο τόπος παιδόκοσμο, μια νεαρή και όμορφη φιλόλογος, μια γερμανίδα κι εγώ, εκτός από την άλλη υπηρεσία, προσπαθούμε να μαϊνάρουμε τα είκοσι παιδιά, που μες στη φύση γίνονται σωστά ανθρωπάκια, δηλαδή θηριάκια. Λίγα χρόνια πριν είχα πει πως δεν γνώριζόμουνα με τον Διόνυσο αλλά τώρα ζούσαμε ολημερίς το Χορό του. Φωνές, τραγούδια, φλογεράκια, κούνιες, αμπάριζα και παραμύθια το βράδυ για να καταλαγιάσουν πλάι στο τζάκι...

...Αυτά τα ανθρωπάκια με χρειάζονται όσο τα χρειάζομαι κι εγώ σε κάθε στιγμή, να τα ντύσω, να τα ταϊσω, να τα καϊδέψω ή να τα παρηγορήσω, και παίζω ευτυχισμένη το ρόλο της μαμάς! Αλλά με τα πρωτοβρόχια έρχονται οι αληθινές μαμάδες και μου τα παίρνουν πίσω και τα παιδιά και τον ρόλο μου και δεν μου μένουν παρά τα κλειδιά να σφαλίσω πόρτες και να κλείσω τις φωνούλες τους, τα παιχνίδια τους, τα δάκρυά τους και τα δικά μου!⁸³

Από αυτές τις καταθέσεις της Άννας Καραμάνη – Σικελιανού διαπιστώνουμε ότι το πρεβαντόριο «Τα Χελιδόνια» δεν ήταν ένα απλό ίδρυμα στην εσχή που αποσκοπούσε στη βελτίωση της υγείας των ασθενικών παιδιών. Τόσο ο Γεώργιος Καραμάνης μα ακόμη περισσότερο η Άννα φρόντισαν ώστε να δημιουργηθεί ένα τέλειο σχολείο, ένα ζεστό σπίτι, μια δεύτερη οικογένεια για τα παιδιά που θα πήγαιναν κοντά τους.

Το Πρεβαντόριο λειτούργησε υπό τη διεύθυνση της Άννας Καραμάνη – Σικελιανού έως το 1938 και κατόπιν συνεχίζει για ένα ακόμη χρόνο έως το 1939 με διευθύντρια την παιδαγωγό Μαρία Αμαριώτου.

⁸² Ηρακλή Π. Καραγιάννη «ΠΡΕΒΑΝΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ ΤΑ ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ» Συλλογική εργασία Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ, εκδ. έλλα, Λάρισα, 1995

⁸³ Άννα Σικελιανού, Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2^η έκδοση.

7. Η ΕΙΚΟΝΑ ΑΛΛΩΝ ΣΑΝΑΤΟΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΥ «Η ΖΩΟΔΟΧΟΣ ΠΗΓΗ»

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι την περίοδο του μεσοπολέμου λειτουργούσε στο Πήλιο μια ολοκληρωμένη φθισιατρική μονάδα, με σύγχρονες για την εποχή κτιριακές εγκαταστάσεις, εργαστηριακά πλήρως εξοπλισμένη, με υπεύθυνο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, που κάλυπτε τις ανάγκες κάθε ηλικίας και προπάντων σεβόταν την προσωπικότητα του ασθενή.

Το σανατόριο «Ζωοδόχος Πηγή» ήταν ένα φωτεινό παράδειγμα λειτουργίας σε εποχές που τα πάντα στο ελληνικό κράτος, λόγω των δύσκολων κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων, υπολειπούντο.

Η προσφορά του γιατρού Γιώργου Καραμάνη μπορεί να γίνει αντιληπτή αν δώσουμε την εικόνα λειτουργίας του νοσοκομείου «ΣΩΤΗΡΙΑ» που ξεκίνησε και αυτό ως σανατόριο.

Σχεδόν παράλληλα με τον Γιώργο Καραμάνη, από το 1902 η Σοφία Σλήμαν, σύζυγος του Ερρίκου Σλήμαν, προσπαθεί να οργανώσει σε έκταση 600 στρεμμάτων που δώρισε η Ιερά Μονή Πετράκη, το σανατόριο «Σωτηρία». Οι οικοδομικές εργασίες άρχισαν το 1903 και το 1905 εγκαινιάστηκε το πρώτο κτίριο του συγκροτήματος από τη βασίλισσα Όλγα, το οποίο διέθετε 40 κλίνες για τη νοσηλεία απόρων φυματικών. Το συγκεκριμένο φθισιατρείο όμως λειτουργήσε περισσότερο ως αστική καραντίνα παρά ως θεραπευτήριο⁸⁴. Με δωρεές δύο ομογενών από την Αίγυπτο ανεγείρονται δύο ακόμη κτίρια στο «Σωτηρία», το «Κυριαζίδειο» και το «Αμπέτειο». Οι προσπάθειες της Σοφίας Σλήμαν συνεχίζονται. Διοργανώνει εράνους και κατορθώνει να ευαισθητοποιήσει την αστική τάξη. Το 1911 μετά από έρανο χτίζει το «Τριανταφυλλάκι»⁸⁵. Ο αδιάκοπος αγώνας της συγκινεί τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος δωρίζει στο «Σωτηρία» 75.000 δραχμές προερχόμενες από έρανο ομογενών για τη χρηματοδότηση των Βαλκανικών αγώνων. Με αυτά τα χρήματα χτίζεται το «Στρατιωτικό» περίπτερο.⁸⁶

Από το 1919 η διοίκηση του νοσοκομείου αναλαμβάνει το κράτος με πρόεδρο στο δμελές συμβούλιο τη Σοφία Σλήμαν. Ο πόλεμος όμως και στη συνέχεια η Μικρασιατική καταστροφή οδηγούν στο μαρτύριο και την εξαθλίωση του νοσοκομείου «Σωτηρία». Την εποχή δηλαδή που ο Καραμάνης οργανώνει το σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή» με τέτοιο τρόπο ώστε να συγκρίνεται με τα καλύτερα της Ευρώπης (1915-1937), το κράτος οδηγεί το μεγαλύτερο νοσοκομείο για φυματικούς στην καταστροφή, αφήνοντας έτσι τους πάσχοντες από φυματίωση στη μοίρα τους.

⁸⁴ Ίσως γι' αυτό να αναφέρεται στην μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια ως πρώτο σανατόριο, το Σανατόριο Πηλίου «Ζωοδόχος Πηγή», αν και προηγήθηκε το σανατόριο «Σωτηρία»

⁸⁵ Ονομάστηκε «τριανταφυλλάκι» γιατί όποιος προσέφερε στον έρανο έπαιρνε από τον όμιλο κυριών ένα τριαντάφυλλο.

⁸⁶ Αντώνη Ρασιδάκη και Γρηγόρη Στρατάκου «Η ΣΟΦΙΑ ΣΛΗΜΑΝ ΚΑΙ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ», εφημ. Καθημερινή, Κυριακή 24 Νοεμβρίου 2002

Θάλαμος Νοσηλείας στην Σωτηρία

Αρχείο Αντώνη Ρασιδάκη

«ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση», εφημ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες 24/11/02.

Θάλαμος ασθενών στη Σωτηρία

Αρχείο Αντώνη Ρασιδάκη

«ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση», εφημ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες 24/11/02.

Η «Σωτηρία» στιγματίζεται στη λαϊκή ψυχή σαν «πεθαμενατζιδικο», «κόλαση των ζωντανών», «ανθρώπινος σάβλος». Οι άρρωστοι κατασκευάζουν ξύλινα παραπήγματα, πρόχειρες καλύβες ή και λαγούμια και ζουν μέσα σε αυτά. Σε χώρους δυνάμεως 600 κλινών ζουν 3.000 – 4.000 άρ-

ρωστοί. Η διοίκηση του νοσοκομείου αδυνατεί να ελέγξει όσους το κατοικούν και κανείς δεν γνωρίζει τον αριθμό των ασθενών. Θάνατοι δεν δηλώνονται, για να πουλιέται η μερίδα του φαγητού τους. Οι φτωχοί θάβονται στις γωνιές των αλουλλιών.

Ο Μ. Γερουλάνος πρόεδρος του Δ.Σ. από το 1936 έως το 1938 σημειώνει στις «Αναμνήσεις» του:

«Υπό τα ασφυκτικώς πληρούντα έκαστον δωμάτιον δέκα κρεβάτια, ηπήρχον ισάριθμα στρώματα επί του εδάφους, δι' άλλους ασθενείς, των οποίων η κεφαλή προεξείχεν της άνωθεν κλίνης προς τον στενόν ευδιάμεσον διάδρομον.. Οι πα'σχοντες οίμη ευρίσκοντες κλίνη είχαν λάβει άδειαν να αναγείρουν ιδιόκττα περίπτερα μιας κλήνης από σανίδα, πσόχαρτο ή τευκεν. Ταύτα κατόπιν ενοικιάζοντο εις τρίτους. Πλείσται ασθενείς και ιδίως νοσοκόμοι, επωλούν τρόφιμα και άρτον εις εκτός του ιδρύματος ... Τα πάντα ηδύναντο να αποκτηθούν διά πληρωμής...»⁸⁷

Παράγκα φτιαγμένη από ασθενή στη Σωτηρία

Αρχείο .Αντώνη Ρασιδάκη

«ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση», εφημ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες 24/11/02.

⁸⁷ Αντώνη Ρασιδάκη και Γρηγόρη Στρατάκου. Η Σοφία Σλήμιον και το όραμα της «Σωτηρίας» Επτά Ημέρες «ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση». Καθημερινή 24/11/02.

Η αναμόρφωση της Σωτηρίας άρχισε το 1936 υπό τη Διεύθυνση του Ιατρού Μάνθου Μεταλλινού. Το νοσοκομείο έγινε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου. Κατεδαφίστηκαν όλα τα παραπήγματα και οι παράγκες. Επιλέχτηκαν οι πραγματικά άρρωστοι για νοσηλεία και με ετήσια χρηματοδότηση 20.000.000 δραχμ. ο Μεταλλινός καταφέρει μέσα σε πέντε χρόνια να αναβαθμίσει τη «Σωτηρία» και να τη μετατρέψει σε ένα σύγχρονο Νοσοκομείο Νοσημάτων Θώρακος.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι αυτό που με τόσο μεράκι και προσωπικό κόστος, δημιούργησε ένας άνθρωπος εννοώντας τον Γιώργο Καραμάνη και το σανατόριο Πηλίου, το ελληνικό κράτος δεν μπόρεσε να το καταφέρει με τη Σωτηρία, παρά μετά από πολλά χρόνια και με μεγάλο ανθρώπινο κόστος.

η Μαρία Πολυδούρη στη «Σωτηρία»

Αρχείο Α.Ρασιδάκη

«ΦΥΜΑΤΙΩΣΗ, Από την απόγνωση στη λύτρωση», εφημ. Καθημερινή, Επτά Ημέρες. 24/11/02

Η Μαρία Πολυδούρη νοσηλεύτηκε στη Σωτηρία, μετά την επιστροφή της από το Παρίσι. Η Έλλη Αλεξίου αναφέρει ότι επεδίωξε την είσοδο στη Σωτηρία, όχι τόσο λόγω της κλονισμένης υγείας της, όσο για να έχει εξασφαλισμένη κάποια στέγη και διατροφή.

Το ποίημα της, «Σωτηρία», γράφτηκε εκείνη την περίοδο και αντικατοπτρίζει την ψυχοσύνθεση των φυματικών και την μοναξιά που βίωναν οι ασθενείς αυτού του έσχατου καταφυγίου.

⁸⁸«Σωτηρία»

Ας περάσει πια η μέρα με το φως της.
η νύχτα γιατί τόσο αργοπορεί;
στων πεύκων τις σκιές μια πολυθρόνα
με καρτερεί.

Των θαλάμων θα σβήσουνε τα φώτα
κι ο ύπνος θάρθει σα λιγοθυμιά.
Ένα αδειανό κρεβάτι, εδώ δίνει
εντύπωση καμιά.

Θα με διπλώσει το σκοτάδι κι' όπως
μεσ' στις βαθιές σκιές θα μπερδεφτώ,
πως είναι θα πιστέψω πάλι κάτι
από τον κόσμο αυτό.

Μέσα στο φόβο θα βαθαίνει η νύχτα
όταν ο άνεμος θα 'ρθει ξαφνικά.
Ο ευκάλυπτος τα μαλλιά του θα τινάζει
και των ονείρων μαζί τα μυστικά.

Το μυστικόν αγώνα θα γροικάω
του φθινοπώρου, ανίκητος εχθρός.
Θα με λικνίζει χαρωπό τραγούδι
ο απελπισμένος θρος.

Κι αν δεν την καρτερώ, ξέρω πως θάρθη
η γάτα αυτή που νυχτοπερπατεί,
μια γάτα που δεν ξέρει τι είναι χάδι
και δεν το δίνει και δεν το ζητεί.

Στα πόδια μου κοντά κάθεται μόνο
αδιάφορη στο κρύο το παγερό,
διακριτικά το βλέμμα μου αποφεύγει
κ' είναι σα να με ξέρει από καιρό.

⁸⁸ Μαρία Πολυδούρη, ΠΟΙΗΜΑΤΑ, εκδ. Γ. Οικονόμου, Αθήνα

8.ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ
ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ « Ζωοδόχος Πηγή»
Το Τέλος

Το σανατόριο Πηλίου όπως είναι σήμερα

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος βρίσκει το σανατόριο Πηλίου στην πλήρη ακμή του. Ο πόλεμος όμως ήταν το δεύτερο πλήγμα για το σανατόριο. Το πρώτο ήταν η αναχώρηση από της Άννας Καραμάνη.

Ο Γιώργος Πιτσιώρης περιγράφει το παράλληλο τέλος του Γιώργου Καραμάνη και του Σανατορίου του. Παράλληλο τέλος όπως παράλληλος ήταν και ο εξηντάχρονος βίος τους. Ο γιατρός χάνει την ιδιοκτησία του σανατορίου το 1963. Πεθαίνει περίπου ένα χρόνο μετά. Αρχές καλοκαιριού του 1964. Ταυτόχρονα κλείνει και το σανατόριο.

... Αλλά ακριβώς την εποχή εκείνη, που το έργο του Καραμάνη εφαινετο ολοκληρωμένο, ακούσθηκε το τραγικό σάλπισμα του πολέμου, του μεγάλου πολέμου. Και υστέρη από λίγες μήνες φθάσανε ο κατακτητές στη χώρα μας. Σαν τα τρομαγμένα πουλιά φύγανε οι άρρωστοι και ερήμωσε το σανατόριο. Και έμεινε μόνος του ο Καραμάνης με το μικρό συγγενικό του επιτελείο.

Προσπάθησα τότε να πείσω τον Καραμάνη, ότι έπρεπε να εγκαταλείψει το σανατόριο, γιατί η ζωή του θα διέτρεχε κίνδυνο, αφού, τα ερημικά αυτά κτίρια στο βουνό θα ήτανε ο στόχος του κατακτητού με την υπόνοια ότι θα αποτελούσαν καταφύγιο και κρησφύγετο των ανταρτών. Αλλά ο Καραμάνης σε καμιά περίπτωση δεν είχε σκοπό να εγκαταλείψει το σανατόριο. Και άρχισαν αλληπάλληλες καταστροφές και λεηλασίες. Στις 6 Αυγούστου 1942 ανατινάχθηκε από τους Ιταλούς η ηλεκτροπαραγωγός μηχανή του σανατορίου. Και στις 16 Σεπτεμβρίου του 1943 υστέρη από ένα σαμποτάζ

σε γερμανικά αυτοκίνητο βομβαρδίστηκε με αεροπλάνα το σανατόριο από τους Γερμανούς. Και όμως το σανατόριο δεν έπαθε σοβαρές ζημιές. Ο πάντοτε θρήσκος Καραμάνης μου έλεγε ότι χάρις στην θεία Πρόνοια οι βόμβες μόλις πλησίαζαν το σανατόριο, λοξοδρομούσαν και έπεφταν στο δάσος. Λίγο καιρό έπειτα, κατέφθασε μια γερμανική ομάδα, η οποία αφού λεηλάτησε το σανατόριο, μετέφερε με την βία του Καραμάνη στο Βόλο...

...Του επισκέφθηκα σε ένα στενόχωρο σπίτι στην εκκλησία της Αναλήψεως. Έμοιαζε σαν το άγριο θηρίο που μόλις είχε κλεισθεί στο κλωβό. Δεν μπορώ να ζήσω εδώ στην πόλη μου έλεγε, πρέπει να γυρίσω γρήγορα στο βουνό, «γιατί θα με φάει ο κάμπος» αναφέροντας ένα γνωστό ποίημα του Κρυστάλλη...

...Μόλις τελείωσε ο πόλεμος, ο Καραμάνης βρέθηκε στο ρημαγμένο σανατόριο. Και δημιουργώντας καινούργια χρέη άρχισε πάλι να επισκευάζει και να εφοδιάζει το σανατόριο δια να το θέσει όσο γρηγορότερα σε λειτουργία. Αλλά καινούργιος πόλεμος ξέσπασε στη χώρα μας, ο συμμαχοπολέμος. Και πάλιν βομβαρδίστηκε το σανατόριο, και, πάλιν λεηλατήθηκε και σε μια επιδρομή κατεστράφη το ακτινολογικό μηχάνημα.

Αλλά αυτήν την εποχή ένα κοσμοϊστορικό γεγονός συνέβη στην Οικουμένη. Επί τέλους με την ανακάλυψη της στρεπτομυκίνης και των άλλων αντιφυματικών φαρμάκων, το σκληροτράχηλο μικρόβιο της φυματώσεως άρχισε να δαμάζεται, και αν όχι η τελεία εξάλειψης της αρρώστιας, αλλά το τέλος της σανατορικής περιθάλψεως των φυματικών φαίνεται να προσεγγίζει. Επί πλέον η χειρουργική άρχισε να επεμβαίνει ενεργώς εις την φυματίωση όχι υπό την μορφή παλαιών παραμορφωτικών εγχειρήσεων τύπου θωρακοπλαστικής αλλά με ριζικές επεμβάσεις απ' ευθείας εις τον πνεύμονα από την μορφή της τμηματεκτομής, της λοβεκτομής, ακόμη και της πνευμονεκτομής. Αλλά τέτοιες επεμβάσεις μπορούσαν να γίνουν σε ειδικά συγχρονισμένα σανατόρια με τελείως εξειδικευμένο ιατρικό προσωπικό, πράγμα το οποίον ήταν αδύνατο να γίνει στο σανατόριο Πηλίου.

Προσπάθησα τότε να πείσω τον Καραμάνη, βουτηγμένο στα χρέη, ότι η επιμονή του να λειτουργεί το σανατόριο θα τον οδηγήσει σε βεβαία χρεοκοπία, αφού μάλιστα ένας επιχειρηματίας προσέφερε ευνοϊκούς όρους για να μετατρέψει το σανατόριο σε τουριστικό ξενοδοχείο.

Αλλά ο Καραμάνης ήταν ανένδοτος. «Βλέπεις, μου είπτε, αυτό το μεγάλο δένδρο απέναντί μας πώς το έχει σφικταγκαλιάσει ο κισσός; Έτσι και εγώ είμαι αχώριστα συνδεδεμένος με το μικρόβιο της φυματώσεως».

Όπου μια μέρα το σανατόριο βγήκε στο σφυρί. Το έργο της ζωής του Καραμάνη εκάθηκε. Νόμισα ότι αυτό θα ήταν τρομερό πλήγμα γι' αυτόν. Του βρήκα όμως τελείως ήρεμον. Ήτανε θέλημα του Θεού να γίνει αυτό, μου είπε ατάραχος. Το μόνο που ζητώ είναι να μ' αφήσουν να πεθάνω στο σπίτι μου σ' αυτό το βουνό.

Ύστερα από λίγους μήνες την 10- 6- 64, μια ανοιξιάτικη ημέρα που φύσαγε το καθαρό βουνίσιο αγέρι μυρωμένο από τα ανοιξιάτικα λουλούδια, ο Καραμάνης άφησε σε ηλικία 91 ετών την τελευταία πνοή του, αφού δέχθηκε την τελευταία ευλογία της εκκλησίας από τον φίλο του και πνευματικόν του αρχιμανδρίτην.⁸⁹

⁸⁹ Γεώργιος Πιτσιώρης, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ: Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ, εφημ: Θεσσαλία, 6 και 7 Μαΐου 1970

Ο Γιώργος Καραμάνης στο μικρό κοιμητήριο του σανατορίου

Αρχείο Μάγας Κούμουλου – Γαλανού

Ο Γιώργος Καραμάνης έκανε πολλές προσπάθειες για να κρατήσει ζωντανό το δημιούργημά του σ' όλη τη δεκαετία του '50. Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους υπάρχουν πολλές επιστολές του γιατρού τόσο σε ασθενείς που δεν είχαν αποπληρώσει τα νοσήλια τους όσο και στο ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων, με τις οποίες ενημερώνει για την ανακαίνιση του σανατορίου, την αναβάθμιση των υπηρεσιών του, για την καλύτερη περίθαλψη των νοσηλευομένων και ζητά αύξηση των νοσηλίων. Δυστυχώς όμως οι παρακλήσεις του δεν έγιναν δεκτές με την αιτιολογία ότι οι ανάγκες καλύπτονται από τα κρατικά ιδρύματα.

Τα παραπάνω έρχεται να επιβεβαιώσει και ο Γιάννης Μουγογιάννης, φίλος του γιατρού και ο πρώτος που έγραψε για αυτόν και το έργο. Ο Γιάννης Μουγογιάννης σε συνέντευξη που έδωσε με αφορμή την εργασία τόνισε ότι η κυριότερη αιτία της οικονομικής κρίσης του σανατορίου ήταν η αμετακίνητη θέση του Καραμάνη πάνω στο θέμα της παρεχόμενης ιατρικής περίθαλψης. Ήθελε πάντα να προσφέρει το καλύτερο στους ασθενείς του, από την πρώτη ημέρα της λειτουργίας του σανατορίου έως την τελευταία. Ωστόσο είχαν δημιουργηθεί και οι μεγάλες κρατικές νοσοκομειακές μονάδες των Αθηνών και τα ασφαλιστικά ταμεία όπως είναι ήταν φυσικό κάλυπταν σε αυτές κάθε ανάγκη περίθαλψης.

Το 1955 – 56 ο Γιώργος Καραμάνης γράφει το πρεβαντόριο στην Άννα Καραμάνη – Σικελιανού. Προφανώς με αυτήν την πράξη ο γιατρός ήθελε να ευχαριστήσει την αγαπημένη του Άννα, για την βοήθεια της στην εξέλιξη του σανατορίου. Ο Γιώργος Καραμάνης έλεγε: «*Το σανατόριο*

**ΜΙΑ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ΑΠΩΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΑΠΕΘΑΝΕ ΧΘΕΣ ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ
Ο ΙΑΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ**

ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΝ 5^{ην} ΜΜ Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΟΥ

Ο Γεώργιος Καραμανής απεβίωσε την 3^{ην} και ημισείαν απογευματινήν της χθες εις το φέρον το όνομά του Σανατόριο Πηλίου, εις ηλικίαν 93 ετών. Διατηρών μέχρι την τελευταίαν στιγμήν την πνευματικήν του διάνυγεια ο ιεραπόστολος της καταπολέμησις της φυματώσεως έδωσε τας ευχάς του και τας ευλογίας του εις τους ευρισκομένους παρά την επιθανάτιον κλίνην του συνεργάτας του και έπαυται, αφού εσταύρωσε τας χείρας του εκοιμήθη του αιώνιον ύπνο.

Η είδησις του θανάτου του Γεωργίου Καραμάνη, γνωσθείσα εις την πόλιν μας επροξένησεν ειλικρινή και γενική θλίψην διότι ήτο γενική και αμέριστος η εκτίμησις που ενέπνεε και ως επιστήμων και ως άνθρωπος.

Ο Γεώργιος Καραμάνης κατήγετο από την Δράκειαν και ίδρυσε το Σανατόριον του παρά τα Ζαγοριανά Χάνια το 1908, όχι δια να ασκήση βιοποριστικήν επιχείρησιν, αλλά δια να πολεμήση την επάρατον νόσο της φυματώσεως ήτι απειλούσε να αποδεκατήση το λαόν της χώρας. Από την ημέρα που εγκαταστάθη εις το Σανατόριόν του μέχρι χθες που πλήρης ημερών εξεμέτρησε το ζην δεν απεμακρύνθην αυτού, ούτε εγκατέλειψεν το έργου του φωτισμένου και στοργικού θαραπευτούτων φωματικών. Χιλιάδες φωματικών έχουν νοσηλευτεί εις το σανατόριον Καραμάνη και πολλοί εξ αυτών έφυγαν εκείθεν με αποκατεστημένης την υγείαν τους.

Μεταξύ των νοσηλευθέντων εις το σανατόριον του Πηλίου ήσαν και αρκετάς προσωπικότητες πανελληνίως και διεθνώς γνωσταί μεταξύ των οποίων και οι έλληνες Καμπούρογλου και Γ. Δροσίνης

Ο Γεώργιος Καραμάνης έγκριτος και διεθνώς ανεγνωρισμένος φυματιολόγος επίστευσεν και διακήρυσσεν ότι αι επικρατούσαι εις το Πήλιον κλιματολογικαί συνθήκαι, συνδυασμός βουνού και θαλάσσης, ήσαν ιδεώδεις δια την θεραπείαν της πνευμονικής φυματώσεως και την θεωρίαν του αυτήν την απέδειξεν και εμπράκτως δια του εξαιρετικά μεγάλου ποσοστού ασθενών που εξήλθον του σανατορίου θεραπευμένοι.

Η κηδεία του Καραμάνη θα γίνει την 5^{ην} απογευματινήν της σήμερον εις το παρεκλήσιον του σανατορίου εις τον περίβολου του οποίου και θα ταφή κατά εκφρασθείσα επιθυμίαν του.....⁹⁰

⁹⁰ Εφημερίδα Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ, αρ. φύλλου 20.927, Τρίτη 9 Ιουνίου 1964. Στη βιβλιογραφία αναγράφεται ως ημέρα θανάτου του η 10^η Ιουνίου του 1964. Η δημοσίευση του θανάτου στις εφημερίδες έγινε στις 9 Ιουνίου, όποτε πρέπει να απεβίωσε στις 8 Ιουνίου του 1963.

9. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η διαθήκη του Γιώργου Καραμάνη⁹¹

Αξίζει να καταθέσουμε δύο σημεία της διαθήκης που συνέταξε ο Γιώργος Καραμάνης το 1957, έξι χρόνια πριν το θάνατό του και έξι χρόνια πριν χάσει την ιδιοκτησία του σανατορίου.

2961
2007

Ἡ Διαθήκη μου (ἁκριβὴ ἀντίγραφο)

Ἐν τῷ Σανατορίῳ Πηλίου καὶ ἡ Ζωοδόχος Πηγή, σήμερον τῆς
εὐνοεστῆς Ὀκτωβρίου τοῦ ἑτάς χίλια ἑνεακόσια πενήτα ἐπτά
(1957), ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος Κυριακῆς, ἑορταζομένην ἐπ' ὀνόματι
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας, ὁ ὑπογραφομένος Γιώργος
Κωνσταντίνου Καραμάνης, ἰατρός, ἔχων πληρῆς τῆς πνευματι-
κῆς μου δυνάμεως καὶ ἐπιθυμῶν ὁλοφύθμισα ὀριστικῶς τὴν
μιά θάνατον, τὴν κτὴς περιουσίαν μου, συνασσω τὴν πα-
ροῦσαν ἰδιόγραφον διαθήκην μου, ἀνακαθίστασθαι καὶ ἀντι-
καθίστασθαι πάσαν προγενεστέραν.-----

— 1 — Κληρονόμος ἐγκαθιστῶ 1) τὸν ἀνεψιόν μου Κωνσταντίνον
Δημητρίου Κούμουλου, ἰατρὸν ἐν Βάρῳ καὶ 2) τὸν ὄργανισμόν
καὶ ἔνωση Χριστιανῶν Ἐπιστημόνων κ. ἡ, ἐπι μὴ παραδοχῇ τού-
του, τὸν Ἑλληνικόν Ἐρυθρόν Σταυρόν, ὑπὸ τοὺς κάτωθε ὀ-
ροὺς καὶ διατάξεις: -----

— 2 — Ἡ περιουσία μου ἀποτελεῖται νῦν α) ἐξ ὀλίγων κινητῶν
πραγματικῶν εὐρισκομένων κυρίως ἐν τῇ παρακειμένῃ τῷ Σανατο-
ρίῳ οἰκίᾳ μου, βιβλίων, ἐπιπέτων, πινακῶν, ἐνσήμων δύο παραση-
μῶν καὶ ἀτομικῆς μου χρύσεως ἀντιαικίμην, μικρῶς ἐν τῷ συνεχῶς
ἀξίας β) ἐκ τοῦ ἐν Πηλῷ κειμένου Σανατορίου μου καὶ ἡ Ζωο-
δόχος Πηγή ἡ ὡς ἔχει καὶ ὑφίσταται ἐξωπλισμένον καὶ ἐν χι-
τουργίᾳ, μετὰ τῶν παρακειμένων Παραρτημάτων καὶ κτισμάτων.
Ἐπὶ τὸν ἀνεψιόν μου Κωνσταντίνον Δημητρίου Κούμουλου ἰατρὸν
καταλείπω: α) ἀπάσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν μου ἀποτιχο-
μένην, ὡς ἀνεφερα ἤδη, ἐκ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, τῇ παρακει-
μένῃ τῷ Σανατορίου μου κειμένῃ, εὐρισσιμῶν
πραγματικῶν, ἐπιπέτων, σιωπῶν καὶ λοιπῶν ἀντικειμένων τοῦ
Γραφείου μου, ὡς καὶ τῶν Βιβλιοθηκῶν μου, ἐξαιρουμένων τῶν
ἐξωφροσῶν μου ὡς καὶ τῶν τῆς ἐξωτερικῆς ἐξδουλεύσεως καὶ
περιτομῆς μου, τα ὅσα ὀρίω ὅπως δεδῶσιν ἐπὶ τῶ ἐν τῷ
μνηροῦ ἐπὶ σελίδα 2^α ἡμετέρας

⁹¹ Αρχεῖο Μάγιας Κούμουλου - Γαλανού

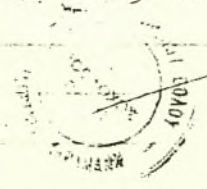
Προκομίζω περιθαλπομένου επί του εξαρισμένου καὶ τοῦ
 Αρχαιομίου, τοῦ ἐγκλιόμενου ἐς τὴν ἐπιγραφήν μου Αρχαιοθικήν (Ρόλ-Τόπ), μετὰ τῶν πινακῶν καὶ τῶν ἐκδόσεων
 τῶν δύο παρασημίων μου, τὰ ὅποια θὰ παραμένουν ὡς
 τμήμα τοῦ Σανατορίου, περιέχον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σανατορίου μου. Οἱ τυχόν θουλόμενοι περισσοτέρως καὶ χιπομέ-
 ριστέρως πληροφορίας ἐπιτρεθῆναι θέματος αὐτοῦ, τῆς ἱστορίας δέχον-
 ὄν τοῦ Σανατορίου μου, δύναται νὰ ἀναλισσῶσι ταῖς ἀπό-
 τὰ ἐπιγραφῆς Αρχαιοθική (Ρόλ-Τόπ) ἐγκλιόμενα καὶ ἐπι-
 ἰμοῦ γραφέντα δύο βιβλία, ἐπιγραφόμενα, τὸ ἓν ἐν ἑδίῳ
 Ἀπομνημονευμάτων μου καὶ τὸ ἕτερον ἐν Βιβλίῳ
 ἐπιγραφῶν ἐπισκεπτῶν, καθὼς καὶ ἀπό τὸ ἐν αὐτῇ ὡ-
 σαύτως ἐγκλιόμενα τέσσαρα, περιέχοντα Ἐγγραφα, φωνή-
 λους Α', Β', Γ', Δ', καὶ ἀπὸ διαφόρων ἐφημερίδων, ἐν ταῖς ὁποίαις
 γίνονται ἐμφημισμοί, ἐπισημαίνονται ἐς τὴν ἀνωτέρω ἀναγραφ-
 μένην Αρχαιοθικήν (Ρόλ-Τόπ), ἐν ταῖς ὁποίαις ἐπισημαίνονται καὶ δι-
 ἀφορα Ἐγγραφα καὶ Σμβόλαια, ἐπίσης καὶ προσωπικῆ μου ἀ-
 ἡλογραφία, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγκη τῶν βουλομένων, αἰτίται ἐ-
 ἡμετέρα. β) ἐς τὸν αὐτὸν ἐπίσης παραχωρῶ τὴν ἐπιμέαν κλη-
 ρητικὴν ἀποδοτικὴν ἀποκλειστικὴν ἐπιμερίαν τοῦ Σανατορίου
 μου μετ' ὅλης τῆς περιοχῆς, κτισμάτων, παραρτημάτων
 κλπ διὰ τὰ καὶ κερταί κατ' ὅσον αὐτὸς κρίνῃ ἀκόμμου τρόπον,
 τῆς πλήρους κυριότητος περιεχόμενης ἀπὸ τοῦ θανάτου μου
 ἐξ τῶν ὀργανισμῶν ἐν ἑνωσὶς Χριστιανῶν Ἐπιστημό-
 νων ἢ ἐπιμέαν παραδοχῆς τούτου, ἐξ τῶν Ἑλληνικῶν Ἐ-
 ρυθρῶν Ἐταυρῶν. Ἐπίσης ὁρίζω ὅπως κατὰ τὸ εἶσοδος
 ἐς διάστημα τῆς ἐπιμερίας συνεχίσῃ οὗτος ἐξ τῶν ὡς
 ἐν Καρναμάνειο. Σανατορίον, ἢ ἡδη ὀνομαζόμενον,
 καὶ τὴν ἐπιμερίαν, ὡς καὶ νῦν, νοσηλείαν πέντε ἀποδῶν ἀ-
 τόμων, ἐξ ὧν τρία μὲν ἀτομὰ ἀποστέλλόμενα, ὡς καὶ νῦν,
 μεταφορᾶ ἐν σελίδα 3^η ἑξῆς

Αγιος Δ^{ος}

Υπό του Υγιονομικού Κέντρου Μαγνησίας Βόχου, Δίοδε,
Αποδεκμίνης Αφόρας Φυματικού Ιδρύμας, μίανη Κοι-
τάς ες Ασφαλιστικούς Οργανισμούς, ες Μνήμην των Γονέων
μου και ημών των εκκλητικ. Επίθυμα μου μεγάλη όπω γέν
λόγω πέντε άτομα προσέχοντας, αν ένε δυνατόν, κατά προτί-
μισην, εκ της Γενικής μας Δρακείας.....

κατα Ζωής αιώνιου. ο. Επίθυμα μου μεγάλη ένε όπω
η Κοινότης της Γενικής μας Δρακείας, εή τίν όποιαν
διαδωρεάς εν ζωή παρηχρησαστήν ει Δρακεία περιουσίαν μου
μιαφορά ες σελ. παμίνων Κασεμπαν

μνημῶν διατὴν διακίρητον καὶ συνήριστον καὶ ἐν τῷ παρ-
 ούτων ἐν τῷ Σανατορίῳ Νεκρογραφίῳ γαφίμας. ---
 Ἐπισημασθεὶς τὴν διαθήκην μου ὀρίθω: τὸν ἐξαιδύκρον μου
 Ἀγηόλαον Δημ. Πραγογιάννη καὶ τὴν ἀγαπητὴν μου
 Κυρίαν Κ^{αυ} Γεώργια Καλοσπῆνοι μηχανικὸν καὶ Γεώργιον
 Δημ. Πιζωῶρον Ἰατρὸν χειρουργόν, ἀπαιτῶ καὶ τοὺς
 Βέλων, τὴν ὁποῖαν θερμὸς παραμαχῶ ὄπως διχθῶν, ἀ-
 ριλομυρῶν καὶ ἄλλων κινῶν ἀπὸ φημιώσεως, ναὶ μερμη-
 στικῶν διατὴν αἰριβὴ ἐκκίχων καὶ ἐφαρμογῶν ἐν τῷ πα-
 ρούτῳ διαθήκῃ μου ἀναγραφόμενῳ διαπύρως δὲ ἐξέχουσι
 ὄπως ἡ Προσαγρία τοῦ Σανατορίου ἢ ἐξωσθῶσθε
 Πηγῆν ἢ διχθῶσθε καὶ καταδιχθῶσθε ναὶ σιγασθῆ
 προσάγω ἐν τῷ στικῶν τοῦ Σανατορίου Ναύδριον,
 στικῶν τὴν ἐκκίχων τὴν διαθήκην μου μετὴν Χάριν
 Τῆς καὶ ὑπὸ τῆς Προσαγρίας Τῆς. ---
 Αὐταὶ εἶνε αἰτιμωταῖαι θελήσεις μου ἐν πρῶτῃν διαθε-
 σὴν τῆς περιουσίας μου, ἐν τῷ ὁποῖῳ περιλαμβάνεται καὶ ἡ
 ἐπιθυμία μου ὄπως τὸν ἐν τῷ στικῶν Γραφίον μου, ὄπου
 καὶ τὸ Ἀρχεῖόν μου, μηδὲν λοιπὸν ἐν αὐτῷ ἐπιδοκίμῃ,
 ἀλλ' ἀνωτέρω ἀναρῶσθε, παραμῆνῃ, καὶ μηδὲν θάνατον μου,
 ὄπως καὶ νῦν ἐξέ διαρρηθῶσθε ἐπὶ ἐμοῦ, ὡς ἐ Γραφεῖον -
 Μουσεῖον ἢ ἀνευσθῶσθε προσθήκης ἢ ἀφαιρέσεως
 ἢ μετατροπῆς. Ἀκριβῶς ἀντιγραφὸν ὁ Διαθέτης ~~Καὶ~~

Αξίζει να σταθούμε σε δύο σημεία της διαθήκης του Γιώργου Καραμάνη. Δύο σημεία που για μια ακόμη φορά δείχνουν τον αλτρουισμό του.

Το πρώτο σημείο σχετίζεται με την ιδιαίτερη πατρίδα του Γιώργου Καραμάνη, τη Δράκεια. Ο Καραμάνης είχε δωρίσει, εν ζωή, στην τότε κοινότητα Δράκειας, το πατρικό σπίτι του. Μόνη του επιθυμία η κοινότητα να μεριμνά *«δια την διατήρησιν και συντήρησιν των εν τω παρακείμενω εις το Σανατόριον Νεκροταφείω τάφων μας»*.

Μη ξεχνώντας τη γενέτειρά του στη διαθήκη του ζητά από τον ανιψιό του Κωνσταντίνο Κούμouλο, στον οποίο έδινε την επικαρπία του σανατορίου για είκοσι χρόνια, να περιθάλπει δωρεάν πέντε αποδεδειγμένα απόρους ασθενείς, συμπληρώνοντας: *«Επιθυμία μου μεγάλη όπως τα εν λόγω πέντε άτομα προέρχονται, αν είνε δυνατόν, κατά προτίμησιν, εκ της Γενετήρας μου Δράκειας»*.

Δεν ήταν όμως ανάλογη και η αγάπη της κοινότητας στο πρόσωπο του γιατρού. Αντί να φροντίσουν, μετά το θάνατο του γιατρού να περισώσουν το αρχείο του και να δημιουργήσουν στο πατρικό σπίτι του ένα μουσείο, εφόσον το σανατόριο είχε περιέλθει σε άλλους ιδιοκτήτες, προχώρησαν στην πώληση του.

Το δεύτερο σημείο δηλώνει την επιθυμία του γιατρού να σωθεί το έργο του και να χρησιμοποιηθεί από τους νεότερους ως βάση για περαιτέρω έρευνα.

Η δημιουργία ενός μουσείου στο χώρο του σανατορίου ήταν και η μεγαλύτερη επιθυμία του Γιώργου Καραμάνη, σύμφωνα με την τελευταία παράγραφο της διαθήκης. Δεν τον ενδιέφερε όμως η λειτουργία ενός μουσείου με τη συμβατική έννοια του όρου, δηλαδή ενός μουσείου που απλά θα θύμιζε τον ίδιο και το έργο του. Στην σελίδα δύο της διαθήκης του, και αφού κάνει γνωστό ότι αφήνει όλη την κινητή του περιουσία στον ανιψιό του Κωνσταντίνο Κούμouλο ορίζει την τύχη του αρχείου του ως εξής: *«...επίσης εξαιρουμένου και του Αρχείου μου, του εγκλεισμένου εις την εν τω Γραφείω μου Αρχαιοθήκην (Ρολ – Τοπ), μετά των πινάκων και των ενσήμων των δύο παρασήμων μου, τα οποία θα παραμείνουν ως τμήμα του Σανατορίου, περιέχον και την ιστορίαν του Σανατορίου μου. Οι τυχόν βουλόμενοι περισσοτέρους και λεπτομερεστέρους πληροφορίας επί του θέματος αυτού, της ιστορίας δηλόν ότι του Σανατορίου μου, δύναται να αυτλώσι ταύτας από τα εν τη ίδια Αρχαιοθήκη (Ρολ – Τοπ) εγκλειόμενα και υπ' εμού γραφέντα δύο βιβλία, επιγραφόμενα, το εν «εν είδει Απομνημονευμάτων μου» και το έτερον «Βιβλίον εντυπώσεων επισκεπτών» καθώς και από τους εν αυτή ωσαύτως εγκλεισμένους τέσσαρους, περιέχοντα έγγραφα, φακέλους Α' Β' Γ' Δ' και από διαφόρους εφημερίδας, εν ταις οποίας γίνεται εύφημος μνεία, ευρισκομένους εις την ανωτέρω αναφερομένην Αρχαιοθήκην (Ρολ – Τοπ) εν τη οποία ευρίσκονται και διάφορα έγγραφα και Συμβόλαια, επίσης και προσωπική αλληλογραφία, της οποίας η ανάγνωσις τω βουλομένω, αφήται ελευθέρα»*.

Με τη διαθήκη του ο Γιώργος Καραμάνης επιθυμούσε τη δημιουργία ενός μουσείου ανοικτού, ενός μουσείου, στο οποίο θα είχε πρόσβαση ο κάθε ερευνητής. Για μια ακόμη φορά το διορατικό πνεύμα του σκέφτηκε για μας, πριν από μας.

Δυστυχώς όμως η εξέλιξη των πραγμάτων ήταν τέτοια που αυτό το σημείο της διαθήκης του 1957 δεν μπορούσε να εφαρμοστεί τουλάχιστον στο χώρο του σανατορίου. Το Σανατόριο έμεινε κλειστό και ερήμωσε.

Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που νοιάστηκαν για την τύχη του αρχείου που με τόση φροντίδα φύλαγε 60 ολόκληρα χρόνια ο Γιώργος Καραμάνης.

Ένα μέρος των αρχείων κατάφερε να περισώσει η οικογένεια του γιατρού, κάποια άλλα, από την ευαισθησία ορισμένων, σώζονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ ένα μέρος φυλάτουν με ευλάβεια θα έλεγα και οι σημερινοί ιδιοκτήτες του σανατορίου.

Κάποια άλλα προφανώς καταστράφηκαν από την πολυκαιρία και τις άσχημες κλιματολογικές συνθήκες του βουνού. Τα σημάδια του χρόνου είναι εμφανή και σε αυτά που διασώθηκαν. Υπάρχουν στα Γενικά Αρχεία του Κράτους ιατρικά βιβλία από το 1910, βιβλία με ανεξάντλητο ενδιαφέρον, πάνω στον τομέα της ιστορίας της ιατρικής που η κατάστασή τους καθιστά αδύνατον ακόμη και να τα αγγίξεις. Κάποια άλλα κοσμούν τις βιβλιοθήκες γιατρών του Βόλου.

Το οδυνηρότερο όλων, όμως, είναι ότι έχει χαθεί το βιβλίο που έγραψε ο ίδιος ο γιατρός *«εν είδει Απομνημονευμάτων μου»*, το οποίο αναφέρει ο ίδιος στη διαθήκη του

Παρόλα αυτά όμως η δημιουργία ενός μουσείου έτσι όπως το φαντάστηκε ο Γιώργος Καραμάνης, ακόμη και σήμερα, 39 χρόνια από το θάνατό του δεν φαντάζει αδύνατη.

Το εποπτικό υλικό για τη δημιουργία Μουσείου «Γιώργου Καραμάνη», παρ' όλες τις απώλειες, είναι αρκετό. Ο μόνος φορέας που μπορεί να ηγηθεί αυτής της προσπάθειας πείθοντας όλους εκείνους που κρατούν αρχειακό υλικό να το παραδώσουν είναι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Ήδη σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας «Πρώτη» έχει κατατεθεί αίτηση από την εφορία Νεωτέρων Μνημείων για να χαρακτηριστεί διατηρητέο το κτίσμα του πρεβαντορίου.

Ας ελπίσουμε ότι η περίοδο της αδιαφορίας θα δώσει τη θέση της, στην αξιοποίηση του χώρου του και το όραμα του Καραμάνη για συνεχή προσφορά του σανατορίου θα πάρει «σάρκα και οστά» με τη δημιουργία του μουσείου που ονειρεύτηκε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Γιασιράνη - Κυρίτση Βασιλεία, *ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ*, εκδ. Ωρες, Βόλος 1996
2. *ΒΟΛΟΣ ΕΝΑΣ ΑΙΩΝΑΣ*, ΔΗ.Κ.Ι. εκδ. Δήμος Βόλου, Βόλος 1999
3. Κασιρέλος Παναγιώτη, *Ο Προσφυγικός «ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ» Το χρονικό της ίδρυσης στο βόλο της σημερινής Νέας Ιωνίας*, εκδ. Δήμος Νέας Ιωνίας, Βόλος 1994
4. Κολιού Νίτσα, *«ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ»*, εφημ Ταχυδρόμος, 19/5/1963
5. Κολιού Νίτσα, *ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο «ΕΡΓΑΤΗΣ» ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ* εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1988
6. Κορδάτος Γιάννης, *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΟΛΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ*, εκδ. 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα
7. Λεφούσης Ηλίας, *ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ*, εκδ. Εργατικό Κέντρο, Βόλος 1985
8. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμοι: ΚΑ & ΚΔ, εκδ. Φοίνιξ, 2^η έκδοση, Αθήνα.
9. Μουγογιάννης Γιάννης, *Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟ ΠΗΛΙΟΥ*, Δήμος Αγριάς, 1999
10. Νάνου - Σκοτεινώτη Αποστολία, *ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΡΙΝΙΤΣΑΣ*, Μακρινίτσα 1990
11. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Συλλογική εργασία, *ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΒΟΥΝΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΗ*, εκδ. έλλα, Λάρισα, 1995
12. Πιτσιώρης Γιώργος, *Γιώργος Καραμάνης «Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ»* εφημ. Θεσσαλία 6 - 7/5/1970
13. Πολυδούρη Μαρία, *ΠΟΙΗΜΑΤΑ*, εκδ. Γ. Οικονόμου, Αθήνα
14. Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Παγασών, Τόμος 15^{ος} - ΔΗ.Κ.Ι.
15. Ρασιδάκης Αντ. - Στρατάκης Γρηγ., *«Η ΣΟΦΙΑ ΣΛΗΜΑΝ ΚΑΙ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ «ΣΩΤΗΡΙΑΣ»*, εφημ. Καθημερινή 24/11/2002
16. Σαράτσης Δ.Ι., *«Η ΥΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ»*, εφημ. Σημαία, 30/4/1931
17. Σαράτσης Ν., *«Η ΥΓΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ»*, εφημ. Σημαία, 3-4/5/1931
18. Σεφέρης Γιώργος *ΜΕΡΕΣ Γ' 16 ΑΠΡΙΛΗ 1934 - 14 ΔΕΚΕΜΒΡΗ 1940*, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Αθήνα, 1977
19. Σικελιανού Άννα: *Η ΖΩΗ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟ*, εκδ. Εστία, 2^η έκδοση, Αθήνα
20. Σικελιανός Άγγελος, *ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ANNA*, εκδ. Ίκαρος, 3^η έκδοση, Αθήνα 1998

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000102119